

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 135 leden, te weten:

Aarts, Abma, Van Amelsvoort, Andela-Baur, Van den Anker, B. Bakker, M. Bakker, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Beinema, Van den Bergh, Bischoff van Heemskerck, Blaauw, H. A. de Boer, J. J. P. de Boer, Bolkestein, De Boois, Borgman, Braams, Bremen, Brinkhorst, Van den Broek, Van der Burg, Buurmeijer, Castricum, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, M. P. A. van Dam, Dees, Deetman, Van Dijk, Dijkman, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Duinker, Engwirda, Epema-Brugman, Van Erp, Evenhuis, Evenhuis-van Essen, Eversdijk, Faber, Frinking, Gerritse, Ginjaar-Maas, De Graaf, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, De Hamer, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Hek, Hennekam, Hermans, Hermsen, Van Iersel, Jabaaij, Jacobse, Jansen, Joeskes, Kappeyne van de Coppello, Keja, Van Kemenade, Keuning, Knol, Koeke, Kolthoff, Kombrink, Konings, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krijnen, De Kwaadsteniet, Lambers-Hacquebard, Langedijk-de Jong, Lansink, Lauxtermann, Van Leijenhorst, Van der Linden, Lubbers, Mateman, Meijer, Mertens, Moor, Van Muiden, Nijhof, Nijpels, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Ploeg, Poppe, Portheine, Pronk, Rempt-Halmmans de Jongh, Rienks, Rietkerk, Roethof, Van Rooijen, Van Rossum, Van der Sanden, Schaapman, Schakel, Scherpenhuizen, Van der Spek, Spieker, Stermerdink, Van der Stoel, Terlouw, Toussaint, Tripels, Den Uyl, Veerman, Veldhoen, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, De Voogd, Voortman, B. de Vries, K. G. de Vries, Waalkens, Waltmans, Weijers, Wessel-Tuinstra, Wisselink, Wöltgens, Worrell, Wuthrich-van der Vlist, Van Zeil en Zijlstra,

en de heren Wiegel, Vice-Minister-President, Minister van Binnenlandse Zaken, Van der Klaauw, Minister van Buitenlandse Zaken, Pais, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Tuijn-

man, Minister van Verkeer en Waterstaat, Ginjaar, Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, mevrouw Haars, Staatssecretaris van Justitie, mevrouw Veder-Smit, Staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne en de heer Simons, Regeringscommissaris voor de grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Voogd en Stoffelen, ook morgen, wegens verblijf buitenslands;

Knol en Mommersteeg, alleen voor het eerste deel van de vergadering, wegens andere verplichtingen;

Geurtsen, wegens bezigheden elders;

Dankert, wegens verblijf buitenslands, de hele week;

Roels, Müller-van Ast en Salomons, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Ik deel mee dat de Bijzondere Commissie voor het Onderzoek zaak – Khan (16 082) tot haar voorzitter heeft gekozen het lid Ter Beek.

Verder deel ik mee dat de vaste Commissie voor Landbouw en Visserij tot haar voorzitter heeft gekozen het lid Van der Sanden.

Op verzoek van de fractie van de P.v.d.A. heb ik benoemd tot lid van de Bijzondere Commissie voor het Onderzoek zaak – Khan het lid Van der Stoel in de plaats van het lid Stermerdink, die plaatsvervangend lid wordt in plaats van het lid Van der Stoel.

Regeling van werkzaamheden

Zoals ik aan de leden heb medegedeeld stel ik – op verzoek van de Minister van Verkeer en Waterstaat – voor, de stemmingen met betrekking tot wetsontwerp Vaststelling van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Rijkswegenfonds voor het jaar 1980 (16 038) vandaag te houden onmiddellijk na deze regeling van werkzaamheden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Aan de orde is de beslissing over het verzoek van mevrouw Wessel-Tuinstra, het verslag van een mondeling overleg over de bezuinigingsmaatregelen op het gebied van de fysiotherapie, de plastische chirurgie en de kraamzorg (15 540, nr. 26) op de agenda van deze week te plaatsen.

Ik stel voor, dit verzoek in te willigen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, dit verslag te behandelen in de vergadering van a.s. donderdag 27 maart ná het vragen-uur.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreek-tijd hierbij vast te stellen op 5 minuten per fractie.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Verder stel ik voor, aan de orde te stellen bij de aanvang van de vergadering van donderdag 27 maart a.s. de behandeling van wetsontwerp Wijziging van hoofdstuk VII (Departement van Binnenlandse Zaken) van de begroting van uitgaven van het Rijk voor het jaar 1979 (wijziging naar aanleiding van de Voorjaarsnota; eerste wijzigingsvoorstel) (16 002).

Daartoe wordt besloten

De **Voorzitter**: Ook stel ik voor, aan voor donderdag 27 maart geagendeerde stemmingen toe te voegen de

Voorzitter

stemmingen over de tijdens de openbare vergadering van de vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen over de brief inzake het projectenbeleid op het terrein van alfabetisering, activiteiten voor culturele minderheden en introductie Open School werkwijze (16 097) voorgestelde moties, alsook over de tijdens de openbare vergadering van de vaste Commissie voor Milieuhygiëne over de Nota Milieueffingen (15 658) voorgestelde moties.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Van Ooijen, die het heeft gevraagd.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de moties over de Open School wijs ik erop dat wij vandaag een brief van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen hebben gekregen. Die brief geeft naar mijn gevoel aanleiding tot opening van de beraadslaging. Wellicht kunt u daarmee rekening houden bij uw planning. Donderdagochtend heeft de vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen nog een vergadering naar aanleiding van de brief.

De **Voorzitter**: Hoe lang zal naar uw mening de beraadslaging in plenaire vergadering duren?

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Dat behoeft niet zo lang te duren. Er moet een aantal moties worden besproken en wellicht gewijzigd.

De **Voorzitter**: De voorbereiding daarvan vindt in de commissie plaats?

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Dat is juist.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Weijers, die het heeft gevraagd.

De heer **Weijers** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Afgelopen vrijdag diende ik een motie in over de structurering van de topsalarissen bij de overheid en de semi-overheid. Tot onze spijt bleek in het dictum het woordje 'top' abusievelijk niet te zijn opgenomen. Overeenkomstig uw advies heb ik om die reden de motie van de agenda laten afvoeren. Een gewijzigd exemplaar heb ik inmiddels bij de griffie gedeponneerd. Mijn fractie hecht er waarde aan, de motie alsnog in stemming te brengen, opdat de Minister vanuit de Kamer wordt ondersteund in zijn voornemen om deze aangelegenheid binnen afzienbare tijd te regelen en opdat daarvoor tevens de diverse overleginstaties kennis kunnen nemen van de gevoelens van de Kamer in dezen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, deze motie op te voeren bij de stemmingen van aanstaande donderdag. De heer Weijers zal dan dus heropening van de beraadslaging vragen voor het aanbrengen van een kleine wijziging in die motie.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Joekes, die het heeft gevraagd.

De heer **Joekes** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Via u zou ik, krachtens artikel 106 van het Reglement van Orde, de Kamer verlov willen vragen tot het stellen van vragen aan de Minister van Verkeer en Waterstaat – en wellicht ook de Minister van Justitie – over het systeem van verlenging van rijbewijzen. Dit systeem is langzamerhand zo ingewikkeld, tijdrovend en duur geworden, dat ik de Regering onder meer wil vragen, waarom de negen verschillende documenten die voor een eenvoudige vernieuwing van een geldig rijbewijs worden verlangd, nodig zijn, hoeveel tijd hiermee door ambtenaren en vooral door de betrokken particulieren wordt verdaan en hoe de procedures – daarom gaat het – op korte termijn kunnen worden vereenvoudigd.

Wat mij betreft, zou deze interpellatie in de eerste of wellicht tweede week na het paasreces kunnen worden gehouden, mede in de hoop, dat u mij dan in eerste termijn tien minuten spreektijd geeft.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over het verzoek van de heer Joekes aanstaande donderdag te beslissen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Faber, die het heeft gevraagd.

De heer **Faber** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het is de bedoeling, dat de reorganisatie van het Staatsbosbeheer op 1 april haar beslag krijgt. Bij de debatten over de reorganisatie in deze Kamer is onder meer een motie aangenomen waarin aan de betreffende bewindslieden werd verzocht, vóór 1 april aanstaande de Kamer op de hoogte te stellen van de resultaten van het met het Departement van Binnenlandse Zaken te voeren overleg over de te realiseren formatieplaatsen.

Voor onze fractie was deze invulling een voorwaarde om akkoord te gaan met de voorgenomen reorganisatie. Nu valt de datum van 1 april in het paasreces. Ik kan mij voorstellen, dat, zeker in verband met de plechtigheden aan het einde van de volgende maand,

er druk op de kameragenda komt. Van daar dat ik nu reeds aankondig dat, mocht de motie niet worden uitgevoerd, dan wel de invulling naar onze mening onvoldoende is, dan de mogelijkheid bestaat, dat ik in de week na het paasreces een interpellatie over deze kwestie wil houden.

De **Voorzitter**: Ik constateer, dat de Kamer hiervan kennis heeft genomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** met betrekking tot het wetsontwerp Vaststelling van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Rijkswegenfonds voor het jaar 1980 (16 038).

De **Voorzitter**: De voorbereiding van de behandeling van dit wetsontwerp heeft plaatsgevonden in de openbare commissievergadering van 10 maart 1980.

Mij is verzocht, de beraadslaging te openen.

Ik stel voor, aan dat verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreektijd hierbij te bepalen op maximaal drie minuten per spreker.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Rienks** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Minister enkele vragen willen stellen over de begroting van het Rijkswegenfonds.

In de eerste plaats heeft de Minister nog geen oordeel gegeven over de ingediende amendementen. Ik behoef zelf niet hierop in te gaan, omdat ik op de stukken de toelichting heb vermeld, maar ik verneem wel graag het oordeel van de Regering.

Het tweede punt betreft de vermindering met f 15 mln. die de Minister bij nota van wijziging heeft aangebracht. Het betreft post 1 van de begroting. Wij vinden dat de Minister nog dient te verduidelijken, op welke wijze hij deze vermindering zal realiseren. Mij dunkt dat de antwoorden op de vragen 13 en 14 van het voorlopig verslag voldoende illustreren, dat de Minister in beginsel het geld allemaal nodig heeft. Het is dan ook de vraag, welke projecten zullen worden getemporeerd. Hierbij komt onzerzijds dan nog de vraag, waartoe de invulling van de verdere bezuinigingen en onderuitputting nog voor het Rijkswegenfonds zal leiden. Wij vinden dat de Regering maximale duidelijkheid in dezen dient

Rienks

te verschaffen op het moment waarop wij een oordeel over deze begroting moeten geven.

Ook tegen de achtergrond van het feit, dat de Minister mogelijk posten zou kunnen kiezen waarop wij amendementen hebben ingediend, vinden wij dat de nu nog aanwezige mist zo volledig mogelijk door de Regering moet worden opgeklaard, zeker als de prioriteiten nog scherper moeten worden gesteld.



De heer **Mateman** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Op 10 maart werd een openbare commissievergadering gehouden over onder meer de problematiek van de Kamperbrug, waarover wij vandaag spreken. De fractie van het CDA en die van de VVD, namens welke ik nu ook spreek, hebben toen duidelijk gemaakt dat wij bereid zijn de plaats van de tweede Kamperbrug – niet de noodzaak – opnieuw ter discussie te stellen. De redenen zijn genoegzaam bekend: de problematiek op de A50, problemen in IJsselmuiden, de versnelde uitvoering van de A50 nu in de eerste fase en bovendien de budgettaire gevolgen voor de rijksoverheid. De brug ligt in feite in een oud tracé.

Voor onze fracties wegen twee andere zaken echter bijzonder zwaar. Ik wil ze hier ook uitdrukkelijk noemen. In de eerste plaats is er een overeenkomst van alle betrokken partners. Daar moet iedereen zich aan houden, ook het rijk, tenzij er nieuwe zakelijke argumenten komen. Wij voelen niet voor openbreking zonder meer, omdat ons dat goed van pas zou komen. In de tweede plaats is technisch alles nu gereed voor een spoedige uitvoering van de brug. In feite wacht het al op een beslissing van deze Kamer. Dat betekent dat wij dubbel behoedzaam moeten zijn.

Wij vragen de Minister daarom heel concreet het overleg met de partners opnieuw te willen openen, waarbij wij vinden dat zijn duidelijke inzet moet zijn de plaats van de brug nader te overwegen. Het mag – ik zeg dit voor alle duidelijkheid, ook naar het land toe – geen eenzijdige wilsoplegging zijn, maar een reëel open overleg, rekening houdend met de gemaakte afspraken.

Ik heb tijdens de openbare commissievergadering van 10 maart al een motie ter zake ingediend. Die paste toen in dat kader. Ik zou die motie vanmiddag nader willen toespitsen op de situatie van vandaag, zulks in goed overleg met de collegae van de VVD,

om maximale duidelijkheid te geven aan de Minister en aan het land. Het komt er kort op neer, dat wij de Minister vragen het overleg te heropenen over drie punten: de brug op een andere plaats, een eventueel gewijzigd tracé van de A50 naar die brug en een eerdere aanleg van het weggedeelte Hattemerbroek-Kampen, hoe dan ook uitgevoerd.

Bovendien willen onze fracties bijzonder graag dat de Minister na dat overleg, dat spoedig moet beginnen maar ook spoedig afgerond moet zijn, zorgt voor een terugkoppeling naar de Kamer om hier een finale gedachtenwisseling mogelijk te maken. Om dat te onderstrepen, heb ik het genoeg en een motie te overhandigen, mijnheer de Voorzitter.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Mateman en Waalkens wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat in 1979 tussen het Rijk enerzijds en de provincie Overijssel en de gemeenten Kampen en IJsselmuiden anderzijds, een overeenkomst is gesloten om een tweede IJsselbrug bij Kampen te bouwen ten bedrage van f 82 miljoen, alsmede bijkomende werken en een gedeelte van de A50 (enkelbaans autoweg Hattemerbroek-Kampen) binnen 5 jaar na gereedkomen van de brug;

overwegende, dat na het gereedkomen van deze brug met bijkomende werken:

a. het plaatselijke, regionale en het ongetwijfeld toenemende verkeer van de zuidzijde van de IJssel wordt gevoerd naar de noordzijde op de bestaande rijksweg 338;

b. het verwerken van het toenemende verkeer op rijksweg 338 in noordelijke richting en naar IJsselmuiden, de problemen, bij het station Kampen en op het bruggehoofd van de bestaande (oude) IJsselbrug, zal doen toenemen wegens het ontbreken van iedere ruimtelijke mogelijkheid voor enige verbetering in de verkeersafwikkeling;

c. dezelfde problemen zich zullen voordoen bij het bereiken van het stadsgebied van Zwolle van rijksweg 338;

d. rijksweg 338 door enkele buurtschappen voert, waardoor er in 1979 169 ongevallen plaatsvonden op een traject van 13 km en dat derhave een verkeersstroom vanwege de geplande 2e IJsselbrug zeer discutabel is;

e. het in de rede lid, al het plaatselijke en regionale verkeer van en rond Kampen van de zuidzijde der IJssel naar Zwolle te leiden langs bestaande wegen en (een bij voorrang aan te leggen stuk van) de A50, via Hattemerbroek vanwaar een bestemming in de verschillende stadsdelen van Zwolle ideaal bereikt kan worden;

voorts overwegende, dat bij een verdere realisering van de A50 ook westelijk van Kampen een nieuwe IJsselbrug zal moeten worden gebouwd, die een probleemloze afwikkeling van het (doorgaande) verkeer in noordelijke richting garandeert en een echt wezenlijke verlichting van de oude Kamperbrug betekent;

van oordeel, dat het Rijk een gesloten overeenkomst niet eenzijdig kan verbreken zonder overleg met en instemming van de partners;

van oordeel voorts, dat de bouw van 2 nieuwe IJsselbruggen – naast de bestaande – overbodig moet worden geacht en een onnodig beslag legt op 's-Rijks financiën;

verzoekt de Minister, alle betrokkenen uit te nodigen voor een heroverweging ter zake en daarbij de voorwaarden te scheppen die leiden tot de bouw van één nieuwe brug in plaats van twee, op een zodanige wijze dat een nieuwe overeenkomst in deze zin redelijkerwijs voor de betrokkenen mogelijk kan zijn;

dringt er bij de Minister op aan, de aanbesteding alsdan aan te houden tot het nieuwe overleg is afgerond, onder handhaving van de betreffende post op de begroting van het Rijkswegenfonds, zo mogelijk ter bestemming voor een eerste stuk A50 van Hattemerbroek af,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldeende ondersteund.

Zij krijgt nr. 10 (16 038).

Ik zal mij beraden op een bepaling in het Reglement van Orde om een maximumaantal woorden voor moties vast te stellen.

Hebben alle leden kennis genomen van deze tekst? Ik constateer, dat dit niet het geval is.

Ik stel voor, donderdag aanstaande over deze motie te beslissen.

Daartoe wordt besloten.



Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Rienks heeft in zijn interventie mijn oordeel over zijn amen-

Tuijnman

dementen gevraagd. Er zijn twee amendementen. De ene heeft betrekking op de aansluiting van Rijksweg 4 op de Lozerlaan, dus het 'hoefijzer' van Den Haag, in westelijke richting, en in meer zuidelijke richting. Het gaat nu om de vraag of met vier rijstroken volstaan zou kunnen worden.

Wanneer er alleen maar sprake zou zijn van aansluiting op de Lozerlaan, dan zou met vier rijstroken volstaan kunnen worden. In de openbare commissievergadering voor het Structuurschema Verkeer en Vervoer heb ik nog eens duidelijk mijn standpunt uiteengezet. Ik kan het door Delfland lopende stuk van de A4 niet ontberen als schakel in het landelijke hoofdwegennet.

Het probleem waar ik en naar ik meen ook de Kamer mee zit is, dat de Kamer zich nog niet heeft uitgesproken over de vraag of de aansluiting op de doortrekking van de A4 door Delfland al dan niet zal moeten plaatsvinden. Ik meen dat de korting die de heer Rienks voorstelt bij de huidige situatie weinig uitmaakt. Nu zijn er gelden nodig voor de grondverwerving, het verleggen van de leidingen en het maken van grondwerken. Deze kortingen trefden dus het werk als zodanig. Het maakt in dit stadium weinig uit of er nu sprake is van vier of zes banen. Van daar ook dat dan een verlaging van acht miljoen veel te hoog is. Het werk dat in elk geval moet gebeuren, namelijk de aansluiting op het 'hoefijzer' – daarover bestaat eenstemmigheid ook in de Kamer – wordt dan vertraagd.

De heer **Cornelissen** (CDA): Om eventueel misverstand uit de weg te ruimen, als er mensen zijn die grote bezwaren hebben tegen de aanleg van Rijksweg 19 door Midden-Delfland, zullen zij dan, door tegen dit amendement te stemmen, niet vooruitlopen op het wel of niet aanleggen van die Rijksweg 19?

Minister **Tuijnman**: Zeer bepaald niet. De werken die nu voor de vier- of zesbaansweg nodig zijn, worden hierdoor niet beïnvloed. Het staat de Kamer in dit stadium volledig vrij een oordeel te geven over rijksweg 4.

De heer **Rienks** (PvdA): Hoe kan de Minister dat nu beweren, op het moment dat bij de Raad van State allerlei beroepen dienen, juist over die verbreding?

Minister **Tuijnman**: Natuurlijk kan een uitspraak van de Raad van State een werk raken. Worden deze plannen door rechterlijk ingrijpen veranderd, dan verandert de zaak. Het ligt echter niet in mijn bedoeling.

De heer **Rienks** heeft mij ook nog gevraagd op welke projecten ik in eerste instantie die vijftien miljoen, waarmee de begroting verlaagd is, denk te vinden. Zoals ik het nu kan bekijken zou dat zijn: een verlaging van 3 miljoen gulden voor de weg Almere–Lelystad; acht miljoen gulden voor de aansluitende wegvakken aan de Gouwetunnel in het stukje Gouda–Linschoten en vier miljoen van Rijksweg 27, Vianen–Lunetten samen 15 miljoen.

De ombuiging valt in twee delen uiteen. Wat gevoed wordt door bestemmingsheffingen komt niet voor ombuiging in aanmerking, niet voor toeslagen in verband met prijsstijgingen en evenmin voor verlagingen. Een verlagingmogelijkheid zit wel in de afdracht ten laste van hoofdstuk XII. Ik wijs er wel op, dat het hierbij in hoofdzaak gaat om fietspaden. Zou er dus in dit opzicht iets geraakt worden dan is er misschien nog een kleine marge, maar loopt de fietspadenaanleg wel een risico. Ik zal proberen dat te voorkomen.

Wat de tweede Kamperbrug betreft, heb ik de Kamer in een eerder stadium gezegd – naar aanleiding van mondelinge vragen van de heer Rienks in naar ik meen december jl. – dat, wanneer een van de contractpartners daarom zou vragen, ik bereid was overleg te openen. Ik zou het initiatief er zelf niet voor nemen. Inmiddels heeft de gemeente IJsselmuiden om een nader overleg gevraagd. Ik heb de Kamer al in beginsel toegezegd, dat ik mij, na goedkeuring van het Rijkswegenfonds, onmiddellijk in verbinding zal stellen met de drie contractpartners. Ik kom dus geheel tegemoet aan de wens van de Kamer. Bij bedoeld overleg zullen de zaken, die hier aan de orde zijn gesteld, worden betrokken.

De doelstellingen, verwoord door de heer Rienks, zullen worden nagestreefd. Er ligt een contract waaraan ik mij nog voor honderd procent gebonden voel. De wensen, die in de moties zijn verwerkt en die hier nog eens naar voren zijn gebracht, laat ik in dit stadium voor wat zij zijn. Ook uit beleefdheid jegens de contractpartners wil ik daarover in dit stadium geen oordeel geven. Ik kan het ook niet. Zij worden wel bij de overwegingen meegenomen.

Er ligt een contract tussen vier partijen. Dit moet, zoals de heer Mateman zeer nadrukkelijk heeft gesteld, gerespecteerd worden. Naar mijn mening kan alleen dan aanvulling of wijziging plaatsvinden wanneer de drie andere contractpartners er mee kunnen instemmen.

De heer **Mateman** (CDA): Zou, als de Eerste Kamer in overgrote meerderheid hetzelfde zou vragen, u dan bereid zijn die duidelijke kameruitspraak mee te nemen als boodschap in het overleg namens uw kant?

Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! Zo werkt het in de praktijk. Als de Kamer vanmiddag een motie aanneemt, is dat vanavond bekend in Kampen, IJsselmuiden en Zwolle.

De heer **De Beer** (VVD): De Minister sprak over de drie andere contractpartners. Wanneer mocht blijken dat een of twee van die partners zich verzetten tegen het herzien van het contract, wat zal dan de houding van de Minister zijn?

Minister **Tuijnman**: Dat zal van de omstandigheden afhangen. Contract is contract. Naar mijn mening zal wijziging of aanvulling alleen mogelijk zijn wanneer duidelijk overeenstemming bestaat tussen de drie partners.

De heer **De Beer** (VVD): Dus unanieme overeenstemming.

Minister **Tuijnman**: Ik neem aan van wel. Ik wil echter in dit stadium niet vooruitlopen op het gesprek. Het contract is na veel overleg eindelijk gesloten. Bovendien ligt de brug besteksklaar, terwijl de situatie in Kampen verre van aantrekkelijk is. Men moet natuurlijk wel zeer sterke argumenten aandragen om de zaak tegen te houden.

De heer **Rienks** (PvdA): Hoelang denkt de Minister dat nadere besprekingen in beslag zouden kunnen nemen?

Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! De zaak is bestedingsklaar. De toeleidingsroutes kunnen volgende maand aanbesteed worden. De ijzeren bovenbouw kan besteld worden. Daarover bestaat zekerheid. Als een nieuw tracé moet worden aangelegd dan betekent het een vertraging naar mijn voorzichtige schatting van drie à vier jaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Naar mij is gebleken, worden de op het wetsontwerp voorgestelde amendementen voldoende ondersteund.

Het amendement-Rienks c.s. (stuk nr. 8) wordt met 68 tegen 61 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de leden: Verbrugh, De Voogd, B. de Vries, Waalkens, Weijers, Wisselink, Van Zeil, Aarts, Abma, Van Amelsvoort, B. Bakker, De Beer, Blaauw, J. J. P. De Boer,

Voorzitter

Bolkestein, Borgman, Braams, Bremen, Van den Broek, Van der Burg, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, Dees, Deetman, Van Dijk, Van Dis, Van Erp, Evenhuis, Evenhuis-van Essen, Eversdijk, Faber, Frinking, Gerritse, Ginjaarmaas, Gualthérie van Weezel, Van Heel-Kasteel, Hennekam, Hermans, Hermsen, Van Iersel, Jacobse, Joekes, Keja, Koekoek, Korte-van Hemel, De Korte, Krijnen, De Kwaadsteniet, Lansink, Lauxtermann, Van Leijenhorst, Van der Linden, Lubbers, Mateman, Van Muiden, Nijpels, Ploeg, Portheine, Rietkerk, Van Rooijen, Van Rossum, Van der Sanden, Schakel, Scherpenhuizen, Tripels en Veerman.

Vóór hebben gestemd de leden: Voortman, K. G. de Vries, Waltmans, Wessel-Tuinstra, Wöltgens, Worrell, Wuthrich-van der Vlist, Zijlstra, Van den Anker, M. Bakker, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, Beinema, Van den Bergh, Bischoff van Heemskerck, H. A. de Boer, De Boois, Brinkhorst, Buurmeijer, Castricum, M. P. A. van Dam, Dijkman, Van der Doef, Duinker, Engwirda, Epema-Brugman, De Graaf, Haas-Berger, De Hamer, Hartmeijer, Jabaaij, Jansen, Van Kemenade, Keuning, Kolthoff, Kombrink, Konings, Kostó, Lambers-Hacquebard, Lange-dijk-de Jong, Meijer, Mertens, Moor, Nijhof, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Poppe, Pronk, Rienks, Roethof, Schaapman, Van der Spek, Spieker, Stermerdink, Van der Stoel, Terlouw, Toussaint, Den Uyl, Veldhoen en de Voorzitter.

Het amendement-Rienks c.s. (stuk nr. 9) wordt bij zitten en opstaan verworpen.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat de fractie van de BP thans afwezig is.

Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, D'66, de PPR, de CPN, de PSP en DS'70 vóór dit amendement hebben gestemd.

Het Enig Artikel wordt zonder stemming aangenomen.

De beweegreden wordt zonder stemming aangenomen.

Het wetsontwerp wordt zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de **brief van de Ministers van Onderwijs en Wetenschappen en van Volksgezondheid en Milieuhygiëne over de academische ziekenhuizen (15 800-VIII-XVII, nr. 47).**



Achter de regeringstafel van links naar rechts de Ministers Ginjaar en Pais en Staatssecretaris Veder-Smit

De beraadslaging wordt geopend.



De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Tussen een principe-besluit en een definitieve beslissing liggen dikwijls nog heel wat bestuurlijke voetangels en klemmen, vaak ook een financiële drempel. Dat laatste is klaarblijkelijk het geval met het oordeel – en

dat is weer wat anders dat een principe-besluit – uitgesproken door de bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen en van Volksgezondheid en Milieuhygiëne in de brief van 21 november 1979 aan de Tweede Kamer: 'dat de tijd thans rijp is om te besluiten de politieke verantwoordelijkheid voor de academische ziekenhuizen op termijn te leggen primair bij neer te leg-



De heer Lansink (CDA)

Lansink

gen bij de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne'.

Die brief maakte allerminst duidelijk, waarom de tijd rijp was voor dat oordeel, noch welke afweging van voor- en nadelen tot een dergelijke oordeelvorming had geleid. De financiële drempel werd wel aangeduid, weliswaar niet in omvang, maar wel als een omstandigheid, waarmee nadrukkelijk rekening moest worden gehouden. De bewindslieden schreven immers: Voor een definitieve beslissing terzake van de overdracht is eerst plaats, indien tussen de departementen overeenstemming is bereikt over de financiële implicaties.

Om der tijds wille heb ik de zin wat ingekort. De betekenis is echter evident. In de antwoorden op de schriftelijke vragen vanuit de Kamer is het overwinnen van de financiële problemen slechts het enige obstakel. De vraag ligt voor de hand, of de weg al geslecht is van financiële hindernissen.

Zou ik me overigens beperken tot die vraag, dan zou ik volstrekt voorbijgaan aan de overige voetangels en klemmen, die zich bevinden op de weg tussen het principe-besluit en de definitieve beslissing.

Dat de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne zelfs moeite heeft gehad en wellicht nog heeft met de term 'voorlopig besluit' kan afgeleid worden uit zijn antwoord op een vraag bij de schriftelijke voorbereiding van de begrotingsbehandeling in de Eerste Kamer — onlangs —: ik citeer:

'Evenals eerder is gesteld kan de vraag of, wanneer en hoe ik de academische ziekenhuizen zal 'overnemen', en wat het begrip 'overnemen in concreto zal inhouden, pas worden beantwoord als mijn ambtgenoot van Onderwijs en Wetenschappen en ik het overleg hebben gevoerd en de besluitvorming ter zake is afgerond'.

Ik wijs op de woorden 'of, wanneer en hoe', en ik vraag, of al iets gezegd kan worden over het wanneer en het hoe van het overleg en de besluitvorming.

Ik wil eerst iets opmerken over het overleg met de Tweede Kamer, die in mei 1979 aan de bewindslieden een beleidsnota had gevraagd — mede naar aanleiding van een aantal acute knelpunten van destijds die vandaag buiten beschouwing moeten blijven — om in het najaar van 1979 met de Regering van gedachten te kunnen wisselen over het beleid met betrekking tot de academische ziekenhuizen. Een dergelijke nota is niet verschenen, wel

de brief, waarmee tevens het rapport van de ambtelijke werkgroep 'Afstemming academische en niet-academische ziekenhuizen' werd aangeboden, echter zonder beleidsvisie van de bewindslieden. Dat was des te meer vreemdend, omdat de bewindslieden wel schreven het handelen in de overgangperiode — dat is eigenlijk tussen nu en later om het begin en eindpunt van de weg eens duidelijk te markeren — te laten bepalen door de beleidsuitgangspunten van het rapport Weeda, een stellingname die in het antwoord op vraag 1 nog eens wordt herhaald, ondanks de daartegen ingebrachte bezwaren van betrokkenen. Die stellingname is des te pijnlijker, wanneer het overleg met betrokkenen aan de ene kant wordt beklemtoond en aan de andere kant niet wordt gevoerd. Uit een recente brief is mij gebleken dat nog steeds geen overleg heeft plaats gevonden tussen de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne en de academische ziekenhuizen, niettegenstaande herhaalde verzoeken om zo'n overleg van die zijde.

Geen beleidsnota dus, wel een brief. De vraag moet gesteld worden, wat de betekenis kan zijn van dit korte — wellicht té korte — debat. Mijn antwoord luidt aldus: eerst en vooral een oordeel over de uitvoering van de motie-Weijers ingediend bij de behandeling van de wijziging van de Wet ziekenhuisvoorzieningen, dan een oordeel over de actuele situatie en vervolgens een uitspraak over de weg die voor ons ligt.

De motie-Weijers c.s. vroeg de Regering nader te overwegen op welke wijze de door de academische ziekenhuizen verleende hulp zo volledig mogelijk kan worden ingepast in de wettelijke regelingen ten aanzien van de gezondheidszorg, voorts om overleg met de academische ziekenhuizen en om mededeling van de resultaten aan de Tweede Kamer.

Wel, de motie is niet of nauwelijks uitgevoerd. Immers, het overleg met de academische ziekenhuizen heeft in onvoldoende mate plaats gevonden; een beoordeling van de inpassing in wettelijke regelingen is nog steeds niet mogelijk en een beleidsnota is achterwege gebleven. Het rapport-Weeda is een ambtelijk stuk en overigens ook niet bruikbaar als beleidsnota.

Essentieel voor de beantwoording van de vraag of alsnog aan de motie-Weijers voldaan kan worden, is een beoordeling van de toepasbaarheid van de wettelijke regelingen waarin de door de academische ziekenhuizen verleende hulp moet worden ingepast.

Dat betreft dan vooral de Wet ziekenhuisvoorzieningen, met name waar het de planning betreft, de Ziekenfondswet, speciaal in verband met het te voeren tarievenbeleid, en de nog in het Staatsblad te brengen Wet voorzieningen gezondheidszorg en Wet tarieven gezondheidszorg. Opvallend is overigens, dat in antwoord op vraag 5 de bewindslieden meedelen, dat het academisch ziekenhuis weliswaar primair onderworpen is aan het regiem van de WWO, maar in beginsel ook onderworpen is aan een aantal wettelijke volksgezondheidsmaatregelen. Dat geldt nu al. Ik vraag me dus af, waarom noch in de brief van de bewindslieden noch in de aanvullende stukken meer helderheid is gegeven over het huidige beleidsinstrumentarium.

De vraag ligt voor de hand, wat de betekenis is van een behandeling van de brief van de bewindslieden, nu een beleidsnota ontbreekt, onvoldoende overleg met betrokkenen heeft plaats gevonden en eigenlijk een nadere en uitvoerige gedachtewisseling noodzakelijk is over de taak en functie van de academische ziekenhuizen. Wel, naar het oordeel van de CDA-fractie is één ding zeker: definitieve besluitvorming over de status van de academische ziekenhuizen is onmogelijk en ook ongewenst, gelet op het door de Regering aangedragen materiaal, en vooral gelet op de reacties van de bij de academische ziekenhuizen betrokkenen, dus ook de ziekenfondsen en de ziekenhuisraad. Ik beweer niet, dat alle reacties eenduidig zijn, noch dat de CDA-fractie met alle geleverde beschouwingen kan instemmen. Maar waar een helder zicht op de toekomstige positie van de academische ziekenhuizen ontbreekt, evenals de duidelijkheid over de beschikbare beleidsinstrumenten, is een definitieve besluitvorming nogal prematuur. Ik licht mijn stelling toe aan een tweetal cirkelredeneringen, die te vinden zijn in de antwoorden op de schriftelijke vragen.

Allereerst het antwoord op vraag 5: 'Op welke wijze aan deze verantwoordelijkheid' (bedoeld is de veiligstelling van onderwijs en onderzoek)' gestalte zal worden gegeven, is afhankelijk van de nader te bepalen status van de academische ziekenhuizen. Hierover zal nog overleg worden gepleegd'. Dan het antwoord op vraag 15: 'Wat de gevolgen van de overheveling zullen zijn voor de rechtspositie van het personeel van de medische faculteiten is thans niet te voorzien.

Een en ander is afhankelijk van de toekomstige, nog nader te bepalen

Lansink

status van de academische ziekenhuizen en van hun mogelijk veranderende relatie met de universiteiten'. Dit citaat spreekt opnieuw boekdelen. Naar het oordeel van de CDA-fractie moet de Kamer wel een richting aangeven, waarlangs de nadere beleidsvoorbereiding dient plaats te vinden.

Voorts dient de inbreng van alle betrokkenen te worden gegarandeerd. Vanzelfsprekend dient een tijdsplan te worden opgesteld ter realisering van het besluitvormingsproces en ter effectivering van de eventueel noodzakelijke wetswijzigingen. En natuurlijk dient een beeld geschetst te worden van de taak en functie van de academische ziekenhuizen in de 80-er jaren, tegen de achtergrond van het algemene beleid inzake de gezondheidszorg. Ik verwijs om der tijdszake naar de inbreng, die de CDA-fractie bij de achtereenvolgende begrotingsbehandelingen, met name die van november 1979, over de herverkaveling van taken in de de gezondheidszorg naar voren heeft gebracht. Het spreekt vanzelf, dat een dergelijke herverkaveling van invloed is op de positie van de academische ziekenhuizen.

In het rapport Weeda zijn overigens wel aanknopingspunten te vinden voor een discussie over de toekomstige positie van de academische ziekenhuizen; die discussie spitst zich dan vooral toe op de vraag van de nevenschikking c.q. onderschikking van onderwijs en onderzoek aan patiëntenzorg. Het rapport Weeda en eigenlijk ook de brief van de bewindslieden noemen het academisch ziekenhuis 'eerst en vooral instelling van intramurale gezondheidszorg'; de uitoefening van de hoofdfuncties wetenschappelijk onderwijs en wetenschappelijk onderzoek is – volgens Weeda – een afgeleide van de hoofdfunctie patiëntenzorg, en bovendien een afgeleide van de door de faculteit der geneeskunde ontwikkelde onderwijs- en onderzoekprogramma's. De hoofdfunctie patiëntenzorg wordt zelfstandig beoefend.

Die stellingname is inderdaad te verdedigen, maar een nadrukkelijk onderscheid tussen de drie hoofdfuncties is niet goed te maken, zeker niet waar het de uitoefening van die functies op het werkvlak betreft. Dat impliceert, dat een nadere uitwerking noodzakelijk is van de navolgende beleidsuitgangspunten voor de academische ziekenhuizen;

- taakstelling en functies van de academische ziekenhuizen;
- vormgeving van de academische ziekenhuizen als centrum van weten-

schappelijke activiteiten ter verbetering en vernieuwing van de gezondheidszorg.

- uitwerking van de zelfstandige beoefening van de patiëntenzorg, juist in verband met de relatie naar en van de faculteit der geneeskunde;
- betekenis van het AZ als instelling 'eerst en vooral' van intramurale gezondheidszorg, met consequenties voor bestuursstructuur en bestuurlijke relaties;
- uitwerking van de eisen, die de hoofdfuncties van onderwijs en onderzoek aan de patiëntenzorg, en aan de organisatie in het algemeen stellen.

Een afzonderlijk aandachtspunt betreft de regeling van planning en financiering op een zodanige wijze, dat analoge toepassing van de wettelijke regels voor de algemene ziekenhuizen mogelijk is. Ik wil een korte aanduiding geven van de modellen, die mogelijk zouden zijn, wanneer wij zouden spreken over de eerst verantwoordelijke Minister. Men zou de primaire verantwoordelijkheid bij Onderwijs en Wetenschappen kunnen laten met handhaving van de bestaande beheersinstrumenten: een dergelijke oplossing van de problematiek zou impliceren, dat de onbevredigende situatie van nu slechts zou zijn te wijten aan een onvoldoende benutting van de wel toe-reikende beheersinstrumenten;

De tweede mogelijkheid is de primaire verantwoordelijkheid bij Onderwijs en Wetenschappen, met verbetering van de bestaande beheersinstrumenten onder meer op het gebied van de coördinatie en van de departementale begeleiding, en mogelijk ook met eventuele wetswijzigingen. Een dergelijke optie sluit beter aan bij de actuele situatie en houdt de mogelijkheid van nadere beleidskeuzen open.

Voorts noem ik de gedeelde verantwoordelijkheid van Onderwijs en Wetenschappen en Volksgezondheid en Milieuhygiëne ('twee kapiteins op één schip'), met bestuurlijke en beheersmatige scheiding van patiëntenzorg enerzijds en onderwijs en onderzoek anderzijds; een weliswaar consequent alternatief, indien de doelstellingen van de wettelijke regelingen worden gezien, niettemin een niet zo aantrekkelijk alternatief gelet op het te nadrukkelijke onderscheid tussen de hoofdfuncties van een AZ.

Ten slotte noem ik de mogelijkheid van de primaire verantwoordelijkheid bij Volksgezondheid en Milieuhygiëne, en een afgeleide verantwoordelijkheid, uitsluitend voor onderwijs en onderzoek bij Onderwijs en Wetenschappen; de uitwerking van dit alternatief laat

wellicht meerdere variaties open, zoals – ter illustratie – de gelijkschakeling van een academisch ziekenhuis aan een algemeen ziekenhuis, ook ter zake van bestuur en beheer.

Opgemerkt zij dat de bewindslieden eigenlijk al gekozen hebben voor het laatste model, zij het gefaseerd in te voeren. Hoewel die keuze te verdedigen is op grond van de zeker in kwantitatieve zin primaire patiëntenzorgtaak van de AZ, is de vaststelling van een standpunt toch prematuur om de navolgende redenen:

1. De positie van de AZ in de gezondheidszorg is, mede gelet op de maatschappelijke ontwikkelingen nog niet voldoende uitgekristalliseerd.
2. Bij een herbezinning van de taak en functie van de AZ dient de doelstelling van de optimalisering van de gezondheidszorg voorop te staan, en niet de keuze voor een organisatorisch model vooraf.
3. Onvoldoende duidelijkheid bestaat over de toepasbaarheid van de bestaande en de aan te passen beleidsinstrumenten, waaronder de beschikbare en nog vast te stellen wettelijke regelingen.
4. Het overleg met de meest betrokkenen, i.c. de academische ziekenhuizen alsmede de faculteiten der geneeskunde en de colleges van bestuur heeft nog niet voldoende plaatsgevonden.
5. Weinig zicht bestaat over de consequenties van een keuze nu, vooral waar nog geen resultaten bekend zijn van een of meer bestuurlijke c.q. beheersmatige experimenten (daarom geven wij op zich steun aan de betreffende aanbeveling uit het rapport-Weeda.

Zou de Tweede Kamer nu gedwongen worden tot een keuze uit de alternatieven, dan zijn voor de keuze van het alternatief van Onderwijs en Wetenschappen ook argumenten aan te voeren, onder meer:

- de samenhang tussen patiëntenzorg en onderwijs en onderzoek, ook indien onderwijs en onderzoek slechts als neven doelstellingen worden gezien;
- de specifieke opleidingsfunctie van de AZ, ook waar het de specialisten-opleidingen betreft;
- de rechtspositionele aspecten; en
- de beheersbaarheid van de AZ, anders dan de algemene ziekenhuizen, via de huidige Wet op het wetenschappelijk onderwijs.

In de brief aan de Kamer heeft de Regering slechts de keuze uit het model Volksgezondheid, zonder overtuigende argumentatie. Die argumentatie is evenmin te vinden in de antwoorden

Lansink

op de schriftelijke vragen. Feitelijk zijn zelfs nieuwe vragen ontstaan onder meer ter zake van de stelling, dat het primaat van de patiëntenzorg voor de academische ziekenhuizen is veranderd in de wetgeving.

Verder zijn er vragen ontstaan over: de planmatige ontwikkeling van beleidsinstrumenten;

de onvoldoende coördinatiestructuur;

de positie van de departementale beleidsafdelingen, zowel bij Onderwijs en Wetenschappen als Volksgezondheid en Milieuhygiëne;

de veiligstelling van onderwijs en onderzoek, en

het ontbreken van enig inzicht in toekomstige organisatiestructuren.

Om des tijds wille moet ik volstaan met trefwoorden.

Op grond van de aangeduide argumentatie is de CDA-fractie van oordeel, dat een keuze uit de bestuurlijke alternatieven in globale zin op zich beperkt zou moeten worden tot een keuze uit de modellen b, primaat bij Onderwijs en Wetenschappen, met verbetering beleidsinstrumenten en d, primaat bij Volksgezondheid en Milieuhygiëne, met regeling van de bevoegdheden van Onderwijs en Wetenschappen ter zake van onderwijs en onderzoek. Wij stellen voor, die keuze vandaag niet te maken, maar keuze uit te stellen tot na de omschrijving, invulling en vaststelling van de beleidsuitgangspunten voor de academische ziekenhuizen, tot na de ontwikkeling en implementatie van de beleidsinstrumenten en tot het overleg daarover met de meest betrokkenen.

Aanbevolen wordt tevens een of meerdere beheersmatige en bestuurlijke experimenten, niet beperkt tot de kostencomponenten, zoals voorgenomen te Nijmegen; daartoe zijn wellicht de oudste en de jongste instelling in dit land bereid.

Waar de bewindslieden – al dan niet eendrachtig – al een keuze bepaald hebben, te weten een of andere vorm van model d, daar is met even veel recht en reden een voorlopige c.q. tijdelijke voorkeur voor model b uit te spreken, omdat een dergelijke voorkeur een eventuele overgang naar model d, te zijner tijd, na effectuering van de aangepaste beleidsinstrumenten, eerder mogelijk maakt, dan de effectuering van een premature beslissing, waartoe het beleidsinstrumentarium ten enmale ontbreekt.

Overigens kan naar mijn mening een tijdsplanning niet gemist worden.

In de brief van de bewindslieden werd een termijn van 3 tot 5 jaar voorzien ter uitvoering van het beleid en in het antwoord op schriftelijke vragen wordt al over jaren gesproken.

Ik zou de bewindslieden willen binden aan een termijn van 3 jaar, onder te verdelen als volgt:

– een klein jaar voor de opstelling en uitwerking van de beleidsuitgangspunten voor de academische ziekenhuizen, uiteraard in overleg met betrokkenen, die getoond hebben snel te kunnen werken;

– een ruim jaar voor de ontwikkeling en invulling van beleidsinstrumenten en van een coördinatiestructuur, zo mogelijk inclusief de al aangeduide experimenten;

– een jaar voor de door te voeren wetswijzigingen en de implementatie van een nieuwe structuur.

Vanzelfsprekend dient het Parlement tussentijds geïnformeerd te worden over de voortgang van dit proces.

Ter afsluiting van mijn betoog leg ik de volgende conclusies aan de bewindslieden voor met het verzoek daarop te reageren, als het even kan met instemming, opdat ik niet noodzaak ben om aan de Kamer een uitspraak te vragen.

Ik ben van mening dat: bestuurlijke verantwoordelijkheid moet worden genomen ter zake van de beleidsuitgangspunten academische ziekenhuizen, op te stellen en uit te werken in overleg met betrokkenen. Voorts ben ik van oordeel dat een aanvullend beleidsinstrumentarium moet worden ontwikkeld, eventueel via experimenten, met sterke nadruk op een effectieve coördinatiestructuur. Ik ben van mening dat een strakke tijdsplanning – te denken is aan een maximale termijn van 3 jaar – met regelmatige terugkoppeling naar het Parlement noodzakelijk is. Vanzelfsprekend ben ik voor een open en inhoudelijk overleg met betrokkenen en ten slotte ben ik van oordeel dat vooralsnog afgezien zou moeten worden van een definitieve stellingname met betrekking tot de eindverantwoordelijkheid ter zake van de academische ziekenhuizen. Het principebesluit zou dus tot dan moeten worden opgeschort.

□

De heer **Dees** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Er zijn nogal wat argumenten aan te voeren om een fundamentele herijking van het overheidsbeleid ten aanzien van de academische ziekenhuizen te bepleiten.

Zonder daarin volledig te zijn, noem ik er een paar.

De taken van de medische faculteiten zijn de afgelopen jaren in tal en last aanmerkelijk toegenomen. Het aantal studenten is sterk gestegen, er zijn meer specialismen bijgekomen, de na-bijbscholing is belangrijker geworden, in het onderzoek is de multidisciplinaire samenwerking centraal komen te staan en de 'topzorg-functies' hebben zich vanuit de academische centra sterk ontwikkeld. De verhouding tussen medische faculteiten en academische ziekenhuizen is daardoor onder sterkere spanningen komen te staan. De eerste vraag die rijst, doch in de brief van de bewindslieden onderbelicht is gebleven, is dan ook of de relatie tussen medische faculteit en academisch ziekenhuis niet nader onder de loep moet worden genomen.

De medisch-wetenschappelijke ontwikkeling heeft een gigantische uitbreiding van de patiëntenzorg in de academische ziekenhuizen te zien gegeven. In de afgelopen 30 jaar is er meer gebeurd dan in alle daaraan voorafgaande jaren sinds Hippocrates. Wetgeving, beleid en financiering van de academische ziekenhuizen hebben onvoldoende gelijke tred gehouden met deze stormachtige ontwikkelingen.

De tijd waarin de financiële bomen welhaast tot in de hemel konden groeien is voorbij. Zowel in het hoger onderwijs als in de gezondheidszorg zijn kostenbeheersing en een betere afstemming van middelen en taken dringend nodig.

Het vorige kabinet heeft, ondanks intensief overleg met de academische ziekenhuizen en de Kamer, geen echte oplossingen voor de gerezen problemen kunnen bieden. De knelpunten zijn nog steeds volledig onopgelost gebleven.

Op grond van deze overwegingen juicht de VVD-fractie het toe dat de bewindslieden beleid, wetgeving en financiering aan een grondige herwaardering hebben onderworpen en daarbij structuur-doorbrekende oplossingen niet schuwen. Maar het moet ons van het hart dat de brief van de bewindslieden en het rapport van de commissie-Weeda nogal wat manco's vertonen.

Zo heeft met name de opmerking in het eindrapport van de werkgroep-Weeda dat overneming van haar aanbevelingen, die toch meer een technisch dan een principieel karakter hebben, een aanpassing van de beleidsuitgangspunten academische ziekenhuizen impliceert, bij onze fractie wel enige argwaan gewekt. Wordt daarmee niet een omgekeerde weg bewandeld?

Immers, het lijkt ons logischer dat eerst de doelstellingen, functies en ta-



De heer Dees (VVD)

ken worden vastgelegd alvorens kan worden aangegeven op welke wijze deze zullen worden gerealiseerd. De werkwijze van de werkgroep-Weeda, waarbij de wens centraal stond om de regels ten aanzien van academische en niet-academische ziekenhuizen zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen, bergt dan ook het gevaar in zich dat de functies van het academisch ziekenhuis als algemeen topziekenhuis sec te veel wordt overgeaccentueerd, terwijl de betekenis van onderwijs en onderzoek die toch zo bepalend zijn voor het karakter en de kwaliteit van het academisch ziekenhuis, als een soort bijproduct wordt gezien. Als dat de werkelijke aard van de geformuleerde beleidsuitgangspunten is, dan vrezen we een verschraving van de functie van het academisch ziekenhuis. Want is nu niet juist het belangrijkste kenmerk van het academisch ziekenhuis dat patiëntenzorg, onderwijs en onderzoek in een onverbreekelijke samenhang tot ontwikkeling worden gebracht?

Dat sluit een primaat van de patiëntenzorg niet uit; integendeel, niets mag in strijd met het belang van de patiënt gebeuren. Maar het betekent wel dat omvang en functies worden afgestemd op zowel patiëntenzorg als op wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. Omdat de voorgestelde beleidsuitgangspunten hier gemakkelijk misverstanden uitlokken, verlangen we graag een nadere verduidelijking op dit punt.

Bovendien lijkt ons een streven naar consensus over deze beleidsuitgangspunten tussen alle betrokkenen een belangrijke voorwaarde om wijzigingen in wetgeving, beleid en financiering daadwerkelijk te kunnen effectueren.

Een tweede manco zat als het ware ingebakken in de taakopdracht van de werkgroep-Weeda. Zij moest met name adviseren over de vraag of de gemeenschappelijke toetsingskaders en -procedures met betrekking tot het functioneren van academische en niet-academische ziekenhuizen mogelijk en wenselijk zijn. Pas als dat niet zou kunnen, aldus de taakopdracht, zou moeten worden bezien of dezelfde doelstellingen ook op basis van het bestaande financierings- en beheerssysteem kunnen worden bereikt. Mijn fractie betreurt het dat deze weg niet als een mogelijk alternatief in de voorstellen van de werkgroep is meegenomen en uitgewerkt.

Erg centraal in de voorstellen van de werkgroep-Weeda staat de financieringsproblematiek van zowel de investeringen als de exploitatie.

Voor wat betreft de investeringen hebben we, als het gaat om de planning van de voorzieningen, veel sympathie voor de gedachte de academische ziekenhuizen op te nemen in de procedures krachtens de Wet ziekenhuisvoorzieningen. Een aanzet daartoe is al gegeven door de afspraak dat in het planningsproces de Ministers van

Onderwijs en Wetenschappen en van Volksgezondheid en Milieuhygiëne overeenstemming moeten hebben bereikt over omvang en functies van het academisch ziekenhuis binnen een bepaalde regio, terwijl ook het College voor de Ziekenhuisvoorzieningen wordt ingeschakeld. Maar er doet zich in dit verband een aantal complicaties voor, waar de bewindslieden in dit debat niet aan voorbij mogen gaan.

Zo is er de eerste vraag of regionale planning van alle ziekenhuisvoorzieningen voldoende recht doet aan die vraag naar gezondheidszorg welke over de grenzen van de regio heen reikt. Zo geven bij voorbeeld cijfers van het academisch ziekenhuis te Nijmegen aan dat maar liefst 50% van de verpleegdagen wordt geconsumeerd door patiënten van buiten de regio, terwijl voor een groot algemeen ziekenhuis in dezelfde regio (Canisius met 800 bedden) dit cijfer tussen de 5 en 7% ligt. Kortom, academische ziekenhuizen voorzien overduidelijk in een bovenregionale behoefte, waaraan derhalve in het planningsproces niet voorbij mag worden gegaan. Hoe denken de bewindslieden dat te waarborgen?

Een andere vraag in dit verband is welk model binnen de regio's voor de ziekenhuisvoorzieningen zal worden gekozen. Is dat het verticale model, zoals in Zweden, waarin de academische ziekenhuizen zoveel mogelijk alle topzorg-functies vervullen of is dat een horizontaal model waarin meerdere ziekenhuizen binnen een regio gespreid alle functies vervullen? Gegeven de verwevenheid van patiëntenzorg, wetenschappelijk onderwijs en wetenschappelijk onderzoek wil ik in beginsel een nadrukkelijke voorkeur voor het eerste uitspreken. Maar hoe kunnen de bewindslieden dit in de gedecentraliseerde opzet van de Wet Ziekenhuisvoorzieningen veilig stellen als we vooral zien dat in de betreffende adviesorganen de academische ziekenhuizen en de medische faculteiten niet of nauwelijks aan hun trekken zullen komen?

Die vraag klemmt te meer omdat er ons inziens spanningen kunnen ontstaan tussen de resultaten van het gedecentraliseerde planningsproces op basis van de Wet ziekenhuisvoorzieningen enerzijds en die van het meer centrale planningsproces van onderwijs- en onderzoeksvoorzieningen anderzijds.

Volgens het antwoord op vraag 22 erkennen de ministers dit probleem van 'de sleutel en het slot' door op te merken dat over dit belangrijk aspect

Dees

van de overheveling nog nader overleg zal moeten worden gevoerd. Dit lijkt mij dan ook essentieel.

Dit onderdeel van mijn betoog samenvattend, zou ik willen stellen dat met name de vraag of de primaire politieke verantwoordelijkheid voor de academische ziekenhuizen van Onderwijs en Wetenschappen moet worden overgeheveld naar Volkgezondheid en Milieuhygiëne volstrekt afhankelijk is van de wijze waarop deze problemen zullen worden opgelost zonder de essentiële taken van een academisch ziekenhuis aan te tasten.

Voor wat betreft de financiering van de exploitatiekosten zijn we het van harte eens met het streven om deze volgens de functies van onderwijs en onderzoek enerzijds en patiëntenzorg anderzijds toe te gaan rekenen naar de algemene middelen van de begroting Onderwijs en Wetenschappen, respectievelijk de tarieven binnen de gezondheidszorg. Wordt dit echter met het aangekondigde onderzoek naar de kostenstructuur in het AZ-Nijmegen niet te veel op de lange baan geschoven? Maken de daarover verschenen studies (v.d. Beld, Groot, TAZ) het niet nu reeds mogelijk om, zij het arbitrair, tot een betere kostentoekening te komen? Zijn de gezamenlijke kosten van patiëntenzorg enerzijds en onderwijs en onderzoek anderzijds niet van zo'n omvang dat een arbitraire toerekening (bij voorbeeld in de verhouding 60%–40%, zoals in België gebruikelijk is) per definitie redelijk en werkbaar zou zijn?

De vragen en opmerkingen onzerzijds maken duidelijk dat we de keuze van de bewindslieden om de primaire verantwoordelijkheid voor de academische ziekenhuizen te verschuiven van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen naar de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne voorbarig en te eenzijdig vinden.

Voordat daarvoor eventueel groen licht kan worden gegeven is het nodig dat er meer helderheid over de basisfilosofie ontstaat; dat waarborgen voor de specifieke positie van het academisch ziekenhuis worden verleend; en dat de operationele kostensplitsing en een integrale planning ook daadwerkelijk kunnen worden gerealiseerd.

Aanvullend daarop wil ik nog twee opmerkingen maken.

Overleg met de betrokkenen is nodig en gewenst. Wij hebben er zeker begrip voor dat de bewindslieden in eerste instantie zelf voorstellen hebben willen ontwikkelen alvorens overleg te voeren met bij voorbeeld de aca-

demische ziekenhuizen zelf. Wij juichen het toe dat zij dit overleg willen ingaan, maar wij zouden het betreuren indien in dit overleg ook niet het vraagstuk van de politieke verantwoordelijkheid aan de orde mag komen. Het antwoord op de schriftelijke vragen daaromtrent is erg onduidelijk. Delen de bewindslieden onze opvatting dat de vraag rondom de politieke verantwoordelijkheid het beste kan worden beantwoord nadat in overleg met betrokkenen duidelijkheid is ontstaan over de basisfilosofie, de planning en de financiering?

Zijn de bewindslieden bovendien bereid om alternatieven of deelalternatieven voor of aanvullingen op het rapport van de werkgroep-Weeda onder ogen te zien? Daarbij denk ik met name aan een aantal aanbevelingen van de academische ziekenhuizen zelf om bij voorbeeld het bedrijfsmatig management te versterken binnen het kader van de huidige beheersvoorschriften of door middel van de nodige aanpassingen daarvan.

Merkwaardig vinden wij ook dat in het algemeen geen gevolg is gegeven aan het advies van de werkgroep Dijkhuis uit 1971 waarin een meer rechtstreekse gezagsverhouding tussen bestuur van het academisch ziekenhuis en de medewerkers van de faculteit werd bepleit. Hoe komt het dat hieraan in het verleden geen uitvoering is gegeven en gaan de bewindslieden dat, conform de aanbeveling van de werkgroep-Weeda alsnog doen?

Welke oplossingen uiteindelijk ook zullen worden gekozen: duidelijk is wel dat aan een grondige herstructurering van het overheidsbeleid ten aanzien van de academische ziekenhuizen niet is te ontkomen. Integendeel, dat is nodig en gewenst. Juist echter omdat in het verleden vele intenties en plannen daartoe tot nog toe niet bijster veel resultaat hebben opgeleverd, hebben wij ons afgevraagd of de benoeming van een regeringscommissaris voor de begeleiding van dit complexe herstructureringsproces geen goede oplossing zou kunnen zijn.

De vroegere staatssecretaris Klein verzuchtte eens dat hij alleen al aan de academische ziekenhuizen meer dan een volledige dagtaak had. Dat wensen wij de huidige bewindslieden niet toe, als was het alleen maar omdat zij ook nog wel enige andere zorgen aan het hoofd hebben. Voordeel van de figuur van een regeringscommissaris lijkt ons ook dat dit de continuïteit in het herstructureringsproces kan versterken. Zijn de bewindslieden bereid om op basis van deze overwegingen onze suggestie nader te bezien?



De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! De brief 15 800-VIII-XVII, nr. 47, die een lang verhaal kort wil maken, een haast chronische kwaal door een spoedige zo niet spoedoperatie wil cureren en een ingewikkeld vraagstuk eenvoudig wil oplossen, spreekt in de aanhef van een fundamentele gedachtenwisseling. Mijn fractie die altijd een mate van bescheidenheid bij haar optreden wil betrachten en die de grenzen van kennen en kunnen wil eerbiedigen, ziet evenwel in de haar toegedachte vijf minuten spreektijd geen aanvaardbare mogelijkheid om fundamentele bijdragen te leveren voor een fundamentele gedachtenwisseling.

De brief betoogt dat academische ziekenhuizen eerst en vooral instellingen zijn van klinische en poliklinische patiëntenzorg. Wij gaan hiermee akkoord mits het gebezigde woord 'eerst' vooral niet een aanduiding wil zijn van een historische gang van zaken. Naar wij vermoeden is het in den beginne toch wel anders geweest.

De oplossing is van een zekere ontroerende eenvoud; het academisch ziekenhuis moet worden ontbonden, zodat de factor 'ziekenhuis' – het zelfstandig naamwoord dus – komt onder de vleugelen van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, evenals de andere ziekenhuizen, en de factor 'academisch' – het bijvoeglijk naamwoord dus – onder de politieke verantwoordelijkheid blijft van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Als ik het goed zie, komt het er haast op neer dat het academisch ziekenhuis – dat nu in de bestuurspot van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen als een plant in de volle grond van de Gezondheidszorg staat – zonder meer in die volle grond moet worden geplaatst, na wegname van de ommanteling. Het papier is redelijk geduldig. Misschien moet ik wel zeggen: redelijk én geduldig.

De oplossing wordt nu naar voren gebracht als een panacee. Is dit samengestelde echter wel zo simpel te scheiden? Het is namelijk de vraag of na de operatie in voldoende mate een academisch ziekenhuis resteert. Is die verstrengeling zo gemakkelijk uiteen te halen? De grote vraag is immers hoe academisch dit ziekenhuis is. In welke mate is het dat?

Ik kan er overigens niet sec ter wille van een woordspeling nog de omgekeerde vraag aan toevoegen: hoe ziek is de academie? Het is bekend dat de medische faculteit niet voorop loopt in de mars van de universiteit als de

Abma

stoottroep voor maatschappelijke hervorming, maar wij tekenen er beslist niet voor wanneer de academie in deze kwaliteit – namelijk via de faculteit – wil oprukken om die maatschappijhervormingen te introduceren in de samenleving, en wel vooral in deze medische wereld.

De vraag hoe ziek de academie is, is niet helemaal uit de lucht gegrepen, omdat er in de gewisselde stukken met nadruk op wordt gewezen dat er zo'n groot verschil bestaat tussen de universiteit en het ziekenhuis wat de democratische bestuursvorm aangaat.

Voor een definitieve beslissing is overeenstemming nodig over de financiële implicaties, zo lezen wij. Is dat al? Moet er niet meer consensus bestaan – dat is trouwens als voorwaarde gesteld – tussen de betrokkenen? Om die reden zijn wij van mening dat een duidelijker, uitvoeriger en concreter blauwdruk vereist is, want er spelen veel meer aspecten een rol, zoals het management, de rechtspositie, de planning enz. Wij hebben begrepen dat het voor betrokkenen heel wat vóeten in aarde heeft en dat er nog veel bedenkingen bestaan. Wij kunnen dan ook nog niet per se het volle groene licht geven; daar willen wij zuinig mee blijven.

Het blijkt een langdurige operatie te zijn. De schatting is drie à vijf jaar. Veelal moeten dergelijke taxaties naar boven worden gecorrigeerd. Is het de bedoeling dat er behalve een gefaseerde afwikkeling – weliswaar binnen een vastomlijnd kader en eindresultaat – ook wat ruimte blijft voor experimenten en alternatieven van academisch ziekenhuis en van regio tot academisch ziekenhuis en regio om aan de hand van ervaringen het beste te kiezen?

Ik kom tot mijn slotconclusie. Het gaat dus om een uiteindelijke positiebepaling en een beoordeling van de achterliggende filosofie. Wij overwegen dat de grenzen – in het bijzonder door affiliatie en dergelijke – met andere ziekenhuizen zijn vervaagd en dat het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne ten langen leste hetzelfde nastreven, namelijk een optimale gezondheidszorg, zij het dat het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen dat langs een omweg wil doen, om via de vorming van gezondheidszorgers tot die zorg te komen.

Ik wijs er voorts op, dat participerend leren in verschillende gevallen een bruikbare en gewenste opleiding kan garanderen, dat de opleiding breder moet zijn dan alleen binnen de zie-

kenhuisinrichtingen, bij voorbeeld getet op de verschuiving naar de eerste lijn.

Verder is het van belang, dat de studenten zoveel mogelijk met de volle werkelijkheid en praktijk in aanraking komen, dat de patiënten primair hun beterschap begeren en dat, voor zover exclusieve zorg voor de academische ziekenhuizen vanuit Onderwijs en Wetenschappen soms suggesties zouden kunnen wekken, dat patiënten vooral voor proeven – om niet te zeggen als proefkonijnen – moeten dienen, hetgeen vooral moet worden vermeden en afgesneden, vinden wij, op grond van al deze overwegingen, dat het – mits de gewenste duidelijkheid en concreetheid is uiteengezet – niet per se en principieel verwerpelijk is, dat academische ziekenhuizen in sterkere mate van de zijde van de Volksgezondheid en Milieuhygiëne worden bestuurd, maar er zijn modellen en er valt dus wel iets te modelleren. Echter, er moet wel iets gebeuren!

□

De heer **Van den Anker** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Twee vaste commissies uit deze Kamer vroegen in mei 1979 om een beleidsnota over de academische ziekenhuizen, teneinde over het beleid ten aanzien daarvan met de Regering fundamenteel van gedachten te wisselen. Vandaag is er gelegenheid voor een gedachtenwisseling met de Regering, maar naar het oordeel

van mijn fractie is het nog maar zeer de vraag, hoe fundamenteel zij zal kunnen zijn, immers, in plaats van een beleidsnota ontving de Kamer een brief van de Ministers van Onderwijs en Wetenschappen en van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, waarvan het karakter wat mistig is gebleven.

In de vragen ter voorbereiding van de openbare commissievergadering, die oorspronkelijk zou worden gehouden om dit onderwerp te bespreken, is allereerst naar het karakter van deze brief gevraagd. De term 'beleidsnota' komt in het antwoord op die vraag niet voor. Wel is er sprake van 'de brief waarin het principe-besluit is neergelegd om de politieke verantwoordelijkheid voor de academische ziekenhuizen te leggen primair bij de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne'.

Klaarblijkelijk moet de brief worden gekarakteriseerd als 'mededeling door twee Ministers aan de Kamer van een genomen principe-besluit' of zo men wil, als de enigermate aangeklede mededeling daarvan. Staatsrechtelijk zuiverder zou wellicht de formulering zijn, dat de Regering de Kamer (of de Staten-Generaal) vraagt, uit te spreken dat er gronden bestaan om voorstellen tot wetswijziging in overweging te nemen, ten einde te komen tot de overdracht van de primaire politieke verantwoordelijkheid voor de academische ziekenhuizen aan de Minis-



De heer Van den Anker (PvdA)

Van den Anker

ter van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Juist over die gronden zou de discussie ook allereerst en fundamenteel moeten gaan. Verwacht zou mogen worden dat die gronden helder en duidelijk in het regeringsstuk zouden worden vermeld, opdat de gedachtenwisseling met het parlement zo goed mogelijk zou zijn voorbereid. Wij moeten echter constateren, dat de aankleding van de mededeling van de Ministers inzake het principe-besluit wel heel summier is gebleven. Je zou haast gaan denken aan de nieuwe kleren van de keizer!

Wat voeren de Ministers aan om hun voornemen te onderbouwen? Allereerst de mening, dat de academische ziekenhuizen eerst en vooral instellingen zijn van klinische en poliklinische patiëntenzorg, die mede ten dienste staan van onderwijs en onderzoek, een mening die wordt geïllustreerd door het wettelijk prevaleren van de belangen van patiënten boven die van onderwijs en onderzoek, maar deze illustratie zegt niets over de definitie van de academische ziekenhuizen als instelling. Zij geeft alleen de wettelijke bescherming weer van degenen die er als patiënt verblijven en die allereerst recht hebben op adequate zorg en niet allereerst voorwerp van onderzoek of illustratiemateriaal bij het onderwijs mogen zijn. Daarom blijft het mogelijk, lang heen en weer te praten over wat nu wel de hoofdfunctie van de academische ziekenhuizen is en wat de nevenfuncties zijn.

Naar mijn mening zouden de functies ten behoeve van het wetenschappelijk geneeskundig onderwijs en onderzoek daarbij wat eerder als hoofdfuncties in aanmerking komen en wel op grond van de definitie in de Wet op het wetenschappelijk onderwijs en op grond van de ontstaansgeschiedenis van de academische ziekenhuizen. Belangrijker lijkt me echter de constatering, dat er meerdere functies vervuld moeten worden door dezelfde instelling en dat die functies bovendien in sterke mate verweven zijn met elkaar. Langs de weg van beschouwingen over welke functie nu het primaat moet worden toegekend, zal niet gauw een strikt logische conclusie bereikt worden over de meest geëigende toekenning van de politieke verantwoordelijkheid aan één der bewindslieden.

Als tweede element van de aankleding van hun voornemen noemen de Ministers dat de aan Onderwijs en Wetenschappen ter beschikking staande beheersinstrumenten niet voldoende adequaat zijn gebleken om een beleid

ten aanzien van de academische ziekenhuizen, voor wat betreft het wettenhang heeft met het algehele volksgezondheidsbeleid. In de brief wordt deze telling niet onderbouwd, in het antwoord op vraag 4 ook nauwelijks. Als dit echter wel het geval geweest zou zijn, dan zouden we wellicht van een aannemelijke constatering hebben kunnen spreken, die echter niet automatisch de conclusie inhoudt, dat daarmee ook overdracht van Onderwijs en Wetenschappen naar Volksgezondheid geboden zou zijn. Als derde element van aankleding zou de zinsnede kunnen gelden, dat de academische ziekenhuizen met steeds meer klem om een duidelijke positiebepaling vragen binnen het totale veld van de gezondheidszorg. Ik kom daar later op terug, maar stel ook hier weer vast, dat deze zinsnede zeker niet direct implseert, dat er dan dus overdracht zou dienen plaats te vinden.

Al met al moet mijn fractie vaststellen, dat de gevraagde beleidsnota er niet is gekomen, dat er een per brief meegedeeld principe-besluit of eigenlijk beleidsvoornemen voor in de plaats is gekomen en dat van een redelijk sterke onderbouwing daarvan geen sprake is. Alleen al hierom kunnen wij op dit moment niet met het voornemen van de Regering instemen. Een motie op dit punt hebben wij achter de hand. Ik zal die eventueel in tweede termijn indienen.

Mijn fractie is van mening, dat de problematiek van de academische ziekenhuizen, voor wat betreft het wettelijk kader het regime van op hen van toepassing zijnde procedures en richtlijnen, het management, de beheersing/of de beheersingsproblemen bij het ministerie, de functieverstrengeling, beleid ten aanzien van aantrekking of afstoting van taken, de personeelssituatie en het personeelsbeleid benaderd moet worden door een analyse van knelpunten, onderbouwd door de nodige onderzoekingen en gevolgd door een systematische verkenning van mogelijk te kiezen oplossingen. Dat gehele proces zal moeten worden doorlopen in nauwe samenwerking en geregeld en goed overleg tussen het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en de academische ziekenhuizen, waar nodig aangevuld met externe deskundigheid van bij voorbeeld een organisatiebureau. Met 'waar nodig' bedoel ik dat de beslissing aan de overlegpartners zelf is. Ik ben mij ervan bewust bij de zojuist gegeven opsomming hoogstwaarschijnlijk onvolledig te zijn geweest.

Twee elementen heb ik echter opzettelijk nog niet genoemd om daar afzonderlijk op te kunnen ingaan en dat zijn:

1. de afstemming op en de samenhang met het grotere geheel van de gezondheidszorg;
2. de investeringsproblematiek.

Allereerst de investeringsproblematiek. Het bestaande probleem met betrekking tot de nieuwbouw en verbouw van de academische ziekenhuizen zal op korte termijn moeten worden opgelost. Wij hebben de indruk op dit punt dezelfde opvatting te hebben als de Minister van Onderwijs en Wetenschappen. Wij kunnen ons zelfs moeilijk onttrekken aan de indruk, dat daarin voor deze Minister wellicht het belangrijkste maar niet uitgesproken argument ligt om de hele kwestie van de overdracht met hoge snelheid geregeld te willen zien. Het zou voor hem ook best een manier kunnen zijn om het investeringsprobleem weg te werken, alleen zou het dan neerkomen op transporteren van het probleem naar een andere plaats en niet op het oplossen ervan. En dan gaan onze opvattingen dus weer uiteen, want de investeringsproblemen vergen een oplossing voor de academische ziekenhuizen en niet allereerst voor deze Minister.

Naast de indruk die ik noemde van het onuitgesproken argument hebben wij ook via kranten en afgeleid uit het uitstellen van de openbare commissievergadering de indruk, dat er tussen de ministers opvattingverschillen over de materie bestaan. Zouden wij daarvan de zakelijke inhoud kunnen vernemen en in deze of volgende besprekingen kunnen betrekken? Dat lijkt zonder dan met het voortdurende idee van 'er is nog wat anders aan de hand, maar we weten niet wat' onze discussie te moeten voortzetten.

Als mogelijke oplossing van het investeringsprobleem suggereren wij de academische ziekenhuizen onder het z.g. bouwplafond van het Ministerie van Volksgezondheid te brengen. Het initiatief kan bij Onderwijs en Wetenschappen blijven voor wat betreft wetenschappelijke en technische aspecten, die in het programma van eisen hun uitdrukking moeten vinden. In aansluiting hierop kan afstemming plaatsvinden op de regionale planning van de algemene ziekenhuizen. Hierna kan de bouwprocedure volgens gesynchroniseerde modellen verlopen door academische en niet-academische ziekenhuizen.

Wij zijn, zoals gezegd, zeker nu nog geen voorstander van overdracht van

Van den Anker

de academische ziekenhuizen van Onderwijs en Wetenschappen naar Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Het is denkbaar, dat dat tot in lengte van jaren ons standpunt zal blijven. Mocht echter het voornemen om tot overdracht te komen later opnieuw aan de orde komen en dan zodanig onderbouwd met sterke argumenten, dat wij de noodzaak zouden gaan inzien, dan zal toch zeker vast moeten staan dat de publiekrechtelijke verantwoordelijkheid voor de academische ziekenhuizen daarmee niet zal worden verkleind. Met andere woorden, de rijksinstellingen zullen niet in private stichtingen moeten verkeren.

Wel zijn wij voorstanders van verbetering van de afstemming op en de samenhang met het grotere geheel van de gezondheidszorg door de academische ziekenhuizen in toenemende mate te integreren in het totaal van de gezondheidsvoorzieningen. Wij stellen voor de academische ziekenhuizen op te nemen in een rijksplan voor zogenaamde top-ziekenhuizen. In een dergelijk plan zal moeten worden aangegeven hoe de Regering vorm wil geven aan een planmatig zwaartepuntenbeleid voor specialisaties en voor het medisch-wetenschappelijk onderzoek in ziekenhuizen. Een dergelijk plan is naar onze opvatting een geïntegreerd onderdeel van de structurering van de gezondheidszorg door middel van de Wet Voorzieningen. De Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne is derhalve dan de eerstverantwoordelijke voor deze planning, maar dat behoeft niet te impliceren dat hij ook de primaire verantwoordelijkheid draagt voor alle instellingen, die in het plan voorkomen.

Ik dien op dit punt nu wel een motie in, die in de besprekingen nader behandeld kan worden.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Van den Anker en Buurmeijer wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat het dringend noodzakelijk is de afstemming tussen academische en niet-academische ziekenhuizen te verbeteren;

overwegende, dat de verdere ontwikkeling van de academische en niet-academische ziekenhuizen in samenhang met het geheel van de voorzie-

ningen ten behoeve van de gezondheidszorg dient plaats te vinden;

overwegende, dat door de academische ziekenhuizen op te nemen in een rijksplan van zogenaamde top-ziekenhuizen, waarin wordt aangegeven hoe vorm zal worden gegeven aan een planmatig landelijk zwaartepuntenbeleid met betrekking tot specialisaties en tot het medische-wetenschappelijk onderzoek in ziekenhuizen aan de beide voorgaande overwegingen wordt tegemoet gekomen;

nodigt de Regering uit, een rijksplan van top-ziekenhuizen voor te bereiden en daarvoor de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne de primaire politieke verantwoordelijkheid te geven,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 102 (15 800, VIII-XVII).

□

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Enige tijd geleden hoorden wij een deskundige op het terrein van de academische ziekenhuizen verzuchten: 'de academische ziekenhuizen worden te vondeling gelegd'. Het komt mij voor dat de heer Verheij – hij was deze deskundige – hier nog een eufemisme gebruikte. Te vondeling leggen is nog te vriendelijk

uitgedrukt. Dat doe je immers met pijn in het hart. Voelt de Minister van Onderwijs en Wetenschappen deze pijn? Ik twijfel. Te vondeling leggen doe je met de stellige verwachting dat je kind een betere toekomst tegemoet gaat dan je het zelf zou kunnen aanbieden, een betere positie in verschillende opzichten.

In de eerste plaats hoop je dat de vinder de vondeling een warm hart toedraagt, zodat hij of zij zich werkelijk welkom voelt. In de tweede plaats hoop je dat, ondanks het te vondeling leggen, het kind toch zijn of haar eigen identiteit behoudt; iets van het unieke van het kind, ook wanneer het te vondeling is gelegd, dient behouden te blijven. Ook een vondeling heeft recht op een eigen identiteit. In de derde plaats hoop je dat de vinder de materiële voorwaarden weet te scheppen, die voldoende zijn om het kind zich te laten ontplooiën.

Ik zei het al: aan de pijn in het hart van de Minister van Onderwijs bij het te vondeling leggen twijfel ik. Van intensieve belangstelling voor het specifieke van het academisch ziekenhuis is ons onvoldoende gebleken. Nog bonter echter maakt het zijn ambtgenoot van Volksgezondheid, die tot nu toe noch van een warm hart, noch van enig inzicht op een eigen identiteit, noch van het bezit van enig instrumentarium om die eigen identiteit veilig te stellen heeft blij gegeven. Hij heeft tot



Mevrouw Wessel-Tuinstra (D'66)

Wessel-Tuinstra

op heden zelfs ieder gesprek met belanghebbenden geweigerd. Het komt mij dan ook voor, dat wij hier niet te maken hebben met het delict 'te vondeling leggen', d.w.z. in hulpeloze toestand achterlaten, maar met een heel andere vorm van delinquent gedrag, namelijk kwaadwillige verlaten. Ik zal dat nader toelichten.

De bewindslieden stellen in hun brief, dat de tijd thans rijp is om de verantwoordelijkheid voor de academische ziekenhuizen op termijn te leggen bij de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

Het valt op dat nergens, noch in de brief, noch in het rapport-Weeda, wordt aangegeven wat het voornemen tot overheveling van de primaire politieke verantwoordelijkheid naar Volksgezondheid en Milieuhygiëne eigenlijk inhoudt. Evenmin wordt aangegeven, zoals de Vereniging van Medisch-Wetenschappelijke onderzoekers terecht schrijft, wat de consequenties van een dergelijke overheveling zijn voor de taken van het academisch ziekenhuis. D'66 vraagt zich dus af hoe het mogelijk is dat thans van ons gevraagd wordt een principe-besluit te beoordelen, waarvan de gevolgen niet zijn aangegeven.

Hier wreekt zich de gevolgde procedure: het veld is niet geraadpleegd en het voornemen tot overheveling is niet eerst ter discussie aan de Kamer voorgelegd. D'66 vraagt de bewindslieden waarom zij deze weg hebben gekozen. Denken zij daarmee het maatschappelijk draagvlak van hun besluit te vergroten of achten zij dit een ideale manier om het psychologische klimaat te scheppen om hun maatregelen te doen uitvoeren?

Ten slotte vragen wij ons af of de overeenstemming van de Minister van Financiën nu wel is bereikt. Op 20 maart jl. was dit nog niet het geval, zoals uit de beantwoording van de vragen blijkt. Toch was dat de voorwaarde; is die nu al dan niet vervuld? Dat is heel interessant om te weten, want straks is er wellicht geen principe-besluit, omdat de voorwaarde van financiële overeenstemming niet bereikt is. En als die financiële overeenstemming wel bereikt is, wil mijn fractie graag weten wat die inhoudt.

Als er uit al deze kommer en kwel toch nog een winstpunt te halen valt, dan is dat wij eindelijk de beschikking hebben gekregen over enkele prima stukken over het specifieke karakter van het academisch ziekenhuis, en wel van de gezamenlijke universiteiten en ziekenhuizen. Het is zelfs een geza-

menlijk stuk van allen, inclusief medische faculteiten en besturen. Dit feit alleen al is een compliment waard, want langzamerhand is het ook tot de niet-insiders doorgedrongen dat de schermselings en prestigeslagen, die zich in de gewone gezondheidszorg afspelen, toch zo nu en dan ook hun slagschaduw werpen binnen de werelden van de academische ziekenhuizen. Maar ditmaal eendracht en goed gefundeerde stukken. Hieruit blijkt een constructieve opstelling. Het is zeker niet zo, dat men niet mee wil werken; men wil, volkomen begrijpelijk, echter eerst zekerheid of de huidige mogelijkheden van onderwijs, onderzoek, patiëntenzorg, waaronder topspecialisaties, gewaarborgd blijven.

Zoals uit de beantwoording van de vragen blijkt, staat hier echter niets van vast. Van het rapport-Weeda zeggen de bewindslieden enerzijds dat zij de beleidsuitgangspunten, voor zover mogelijk en relevant, overnemen, anderzijds dat deze ter discussie staan met het veld en dat er in het najaar een standpunt over komt. Mijn vraag aan de bewindslieden is: staat het rapport-Weeda nu ter discussie of is het overgenomen en wat houdt 'voor zover mogelijk' in en wat 'relevant'?

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mijn tien minuten spreektijd niet verbruiken zonder een eigen D'66-visie te hebben gegeven op het academisch ziekenhuis. Dan kan ik stellen dat ik een heel eind mee kan gaan met de opsomming van taken, zoals die gegeven is in bijlage II van de brief van 18 januari 1980 van de kant van de universiteiten en waarin de taken patiëntenzorg, onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en specialistenopleiding nader worden omschreven. Een heel eind, maar niet helemaal. Ik vind de daarin verkondigde mening namelijk toch nogal getuigen van een introverte instelling ten aanzien van de gezondheidszorg. Te weinig is gesproken over samenwerking met de andere ziekenhuizen in een bepaalde regio. Helemaal niet wordt gesproken over samenwerking met extramurale gezondheidszorg. Het komt toch wat geïsoleerd over. Het blijft zo het eigen 'bastion' of om met Van den Hoofdakker te spreken 'het bolwerk van de beter-weters'.

Mijn fractie heeft verschillende malen gepleit voor een betere integratie van de academische ziekenhuizen in het totaal van de gezondheidszorg. Dit kan ook zonder overdracht aan Volksgezondheid en Milieuhygiëne, maar wellicht is dit op langere termijn toch gewenst. Wij hebben daar nu geen oordeel over.

Men zal zich herinneren dat mijn fractiegenoot Mertens tijdens de behandeling van de begroting van Onderwijs en Wetenschappen een motie heeft ingediend over betere regionale samenwerking tussen het academisch ziekenhuis Groningen en de andere ziekenhuizen in het noorden. Dat is slechts een voorbeeld van de richting, waarin wij denken, terwijl wij ook nog eens aandacht van de universiteiten en academische ziekenhuizen willen vragen voor een academisch extramuraal opleidings- en onderzoeksveld. In de ons voorgelegde stukken komt duidelijk een visie op eigen functioneren tot uiting, maar vrijwel niet een visie op de gezondheidszorg en haar doelstellingen. Wij kunnen niet spreken over de specifieke status van de academische ziekenhuizen zonder een visie op de gezondheidszorg.

Nu, beter laat dan nooit, de academische wereld de handen ineen heeft geslagen, vraagt mijn fractie de academische wereld in volgende stukken een duidelijker stellingname ten aanzien van de na te streven doelstellingen in de gezondheidszorg. Aan de politici is dan de taak daarin een prioriteitenstelling aan te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot een samenvatting. Mijn fractie kan de Regering niet steunen in haar beleidsvoornemen of principe-besluit op korte termijn de politieke verantwoordelijkheid ten aanzien van de academische ziekenhuizen over te dragen aan Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Zij acht dit voornemen thans onvoldoende onderbouwd, onvoldoende doorgeproken met betrokkenen en onvoldoende duidelijk wat de consequenties betreft voor de academische ziekenhuizen zelf en voor de gezondheidszorg in het algemeen. Zij vraagt de Regering de overheveling op te schorten totdat zij beter inzicht in deze zaken kan verschaffen. Te vondeling leggen is binnenkort niet meer strafbaar. Kwaadwillige verlaten blijft in het Wetboek van Strafrecht. De Regering zal de consequenties daarvan onder ogen moeten zien.

De Voorzitter: Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten te stellen in handen van:

- a. de vaste Commissie voor Justitie: wetsontwerp Wijziging van de Advocatenwet (Nieuwe regeling tuchtrechtspraak (16 094);
- b. de vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken: wetsontwerp Wijziging van de Financiële-Verhoudingswet 1960 (16 099).

Voorzitter

De vergadering wordt van 15.40 uur tot 16.25 uur geschorst.



Minister **Pais**: Mijnheer de Voorzitter! : De Regering constateert met vreugde uit de bijdragen van de verschillende Kamerleden hoeveel gewicht parlement en Regering beide aan de onderwerpelijke materie toekennen. De academische ziekenhuizen vormen inderdaad in het totaal van onderwijs, onderzoek en gezondheidszorg in Nederland een essentieel en onmisbaar element. Cijfers over het aandeel van de academische ziekenhuizen in het totaal van de ziekenhuisbedden in Nederland alsmede het aandeel in de verrichtingen dat de academische ziekenhuizen in het totaal van de medische verrichtingen voor hun rekening nemen, zouden deze bewering kunnen staven.

Belangrijker dan deze kwantitatieve gegevens is het wellicht hier nog eens duidelijk te stellen en te onderstrepen dat een zeer groot deel van de topgezondheidszorg in Nederland, van de meest geavanceerde medische zorg, in elk geval wordt geïnitieerd in en voor een groot deel plaatsvindt in de academische ziekenhuizen. De Regering maakt met grote waardering hiervan gewag. Ook heeft de Regering grote waardering voor degenen die jaar in, jaar uit werken aan de gezondheidstaak die in Nederland vervuld moet worden.

Toch zijn er de nodige problemen. Wat dat betreft kan ik misschien het beste aansluiten bij de slotzin die dominee Abma in zijn betoog in eerste termijn heeft gesproken. Hij zei: 'Er moet wel iets gebeuren'. Waarom eigenlijk? Wat moet er gebeuren? Het is gebleken dat er een veelheid van redenen en argumenten bestaat waarom het wenselijk is de thans gegroeide situatie aan een kritische overweging te onderwerpen.

Ik wil beginnen bij een uitspraak die het parlement heeft gedaan naar aanleiding van een in 1977 door de heer Weijers ingediende motie. Wanneer je die motie met name op implicaties goed beschouwt, dan is deze door het parlement geaccepteerde motie bestuurlijk slechts verantwoord uit te voeren bij een duidelijke overheveling ook van de politieke verantwoordelijkheid van de academische ziekenhuizen naar de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

Er zijn hierover natuurlijk nog meer opmerkingen te maken. Wanneer men tot een nationaal beleid ten aanzien van de volksgezondheid wil komen, is

het – in het verlengde van wat ik zo-even heb opgemerkt – voor de hand liggend dat het departement dat tot primaire taak heeft te waken over dit onderdeel van de overheidszorg de taken toe te vertrouwen die hier moeten worden vervuld.

Dit brengt mij meteen op een ander punt dat door verschillende afgevaardigden aan de orde is gesteld. Academische ziekenhuizen zijn inderdaad ziekenhuizen, maar er gebeuren ook nog andere dingen. Onderwijs in het kader van de opleiding van medische studenten en specialisten en onderzoek in het kader van het vooruitbrengen van de medische wetenschap vervullen een belangrijke functie in de academische ziekenhuizen. Moet nu niet bij eventuele overhevelingsoperaties aan dit aspect grondig aandacht worden besteed? De zo gestelde vraag wordt door de Regering volmondig positief beantwoord. Inderdaad, academische ziekenhuizen zijn ziekenhuizen en al hetgeen daar gebeurt dient in laatste en in eerste instantie de zieke mens. Als zodanig mag men een primaat van de patiëntenzorg bepaald wel stellen.

De activiteiten van academische ziekenhuizen zijn echter onmiskenbaar ten nauwste verbonden – c.q. zij dienen dit te zijn – met onderwijs en onderzoek.

Ook in de beantwoording van de schriftelijke vragen is dit in alle duidelijkheid onderkend.

Of wij dan nog allerlei zeer ingewikkelde en langdurige onderzoeken nodig hebben teneinde nader zicht te krijgen op de hiermee gemoeide problematiek, is een punt apart. In de eerste plaats moeten wij ons realiseren dat er op dit punt al het nodige is en wordt gestudeerd. In de tweede plaats hebben wij bij patiëntenzorg, onderwijs en onderzoek te maken met wat in de economie wordt genoemd 'verbonden produkten'. Bij de scheiding van kwantiteiten speelt een zeker arbitrair element altijd een rol. Of het nu de 60-40-verhouding of de 61-39-verhouding moet zijn, is een vraag die in laatste instantie niet theoretisch onomstotelijk te beantwoorden is.

De Regering heeft nog een aantal andere overwegingen genoemd met betrekking tot het principebesluit dat wij thans bespreken. Er is al gesproken over het ontbreken van een voldoende instrumentarium om de patiëntenzorg evenwichtig te laten inspelten op de vraag vanuit de gezondheidszorg. Wanneer de totale overheidszorg voor de volksgezondheid in één departement is samengebond, zal een dergelijke onevenwichtigheid eerder kunnen worden voorkomen.

Maar ook degenen, die wijzen op de belangrijkheid van de onderwijs- en onderzoekfuncties van de academische ziekenhuizen wil ik op een paar punten wijzen. De zeer sterke groei van de patiëntenzorgfunctie is niet zonder consequenties en misschien zelfs ook niet zonder risico voor de andere als essentieel geziene functies als onderwijs en onderzoek. Een duidelijke en doorzichtige regeling op dit punt is niet alleen in het belang van de patiëntenzorg maar minstens evenzeer in het belang van onderwijs en onderzoek.

De heer Van den Anker wees op een zekere verving van grenzen tussen typisch academische en niet-academische ziekenhuizen. In de eerste plaats is het affiliatie-verschijnsel een grote rol gaan spelen. Ik voeg hieraan toe het feit, dat topgezondheidszorg niet beperkt is tot de academische ziekenhuizen. Ik denk aan de Anthonie van Leeuwenhoek-kliniek en aan de De Hoed-kliniek in Rotterdam.

Verder moeten wij ook kijken naar oplossingen die in met Nederland vergelijkbare landen zijn gevonden. In Engeland zijn de 'teaching hospitals' ingebed in het systeem van de National Health Service. In West-Duitsland heeft men een enigszins andere constructie; daar vallen de universiteitsklinieken onder het departement van Onderwijs en Wetenschappen der afzonderlijke 'Länder'. In België staan de academische ziekenhuizen onder toezicht van het ministerie van Volksgezondheid. In Zweden worden twee van de acht academische ziekenhuizen geëxploiteerd door de staat onder verantwoordelijkheid van Volksgezondheid.

In Frankrijk vallen de opleidingsziekenhuizen evenals de andere ziekenhuizen onder het ministerie van Volksgezondheid. Met andere woorden, wanneer wij ook het internationale beeld in beschouwing nemen, dan zijn er overwegingen aan te voeren waarom de situatie zoals deze wordt verwoord in het principebesluit van de Regering bepaald niet als ongebruikelijk of buitenissig valt te bestempelen.

Ik weet niet of de juridische terminologie die mevrouw Wessel in dit verband meende te moeten introduceren de problematiek volledig dekt. Van te vondeling leggen of van kwaadwillige verlaten is geen sprake. Het gaat erom een zo goed mogelijke oplossing te vinden voor de volksgezondheidszorg in Nederland en het veilig stellen van onderwijs en onderzoek. Men moet het ook niet zo voorstellen zoals de heer Van den Anker heeft gedaan,

Pais

namelijk alsof financiële problemen hier de drijfveer of zelfs de primaire drijfveer zouden zijn. Hij sprak in dat verband over het vraagstuk van de academische investeringen.

Misschien is het wel goed erop te wijzen dat het vraagstuk van de investeringen in academische ziekenhuizen als zodanig uitvoerig aan de orde zal komen in een geplande commissievergadering op 17 april aanstaande. Daarom wil ik op dit ogenblik volstaan met de vaststelling, dat het allerminst mijn bedoeling is, de academische ziekenhuizen zolang deze onder Onderwijs en Wetenschappen ressorteren ook maar in enigerlei opzicht te laten verkommeren. Integendeel, ik span mij maximaal in om de academische ziekenhuizen te accommoderen en tegemoet te komen. Ten teken daarvan kan ik u meedelen dat ik de volgende week achtereenvolgens op 31 maart en op 3 april de eerste spade in de grond zal steken voor de nieuwbouw van respectievelijk de eerste tranche van het academisch ziekenhuis te Leiden en van de polikliniek van het academisch ziekenhuis bij de Vrije Universiteit. Dat zijn zaken, waar de beide instellingen vele jaren – meer dan tien jaar en dat omvat ook de periode 1973–1977 – naar hebben verlangd.

Ik wijs voorts op de door dit kabinet genomen besluiten tot nieuwbouw in bij voorbeeld Utrecht en Maastricht. Ik geloof dat daarmee is aangegeven, dat op korte termijn belangrijke en noodzakelijke investeringen in de academische ziekenhuizen zullen aanvangen.

Ik stel mij voor, op 17 april aanstaande uitvoerig opening van zaken te geven, ook wat betreft alle financiële achtergronden. Het zou echter een volslag vertekend beeld geven, als men zou stellen, dat de academische ziekenhuizen op het ogenblik in een desolate staat verkerend te vondeling worden gelegd, waarbij financiële overwegingen een hoofdrol zouden spelen. Ik moet met de meeste klem tegen deze karikatuur, die zelfs niet op de werkelijkheid lijkt, protesteren. De academische ziekenhuizen functioneren over het geheel genomen zeer goed. Zij krijgen op dit ogenblik binnen de bestaande mogelijkheden alle prioriteiten. De vier belangrijke besluiten en de concrete zaken, die worden vervuld, zijn daarvan het bewijs.

De heer **Van den Anker** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik vind het niet aardig dat de Minister net op het moment dat ik hem wil feliciteren met zijn heugelijke rondreis van de volgende week

meent zich opnieuw te moeten afzetten tegen het vorige kabinet. Desondanks wil ik hem toch graag die felicitatie overbrengen. Ik ben op dit ogenblik ook niet van plan om de investeringsproblematiek in deze ronde van het debat uitvoerig van alle kanten mee te nemen. Wel heb ik gesteld, dat wij het gevoel hebben dat er een verborgen argument in het spel is. Ik meen dat daaraan op dit moment wel aandacht moet worden besteed. Dat moet goed worden uitgesproken, omdat de overige argumentatie zo'n verschrikkelijk zwakke indruk maakt. Daarmee wordt de indruk versterkt, dat er mogelijk toch wat anders aan de knikker is.

Minister **Pais**: De Regering probeert op de vragen van de geachte afgevaardigde zo volledig en duidelijk mogelijk te antwoorden. Het kan zijn dat die antwoorden op sommige punten ontoereikend zijn, niet overtuigend of onvolledig zijn. Die mogelijkheid wil ik niet uitsluiten, maar wel de mogelijkheid dat de Regering bewust met verborgen agenda's zou werken of de motieven niet over het voetlicht zou willen brengen die haar moveren om bepaalde voorstellen te doen. Straks wil ik hier nog nader op ingaan; nu wil ik volstaan met het aangeven van enkele indicaties waar het principebesluit dat de Regering heeft genomen om een veelheid van redenen niet zo ongerijmd is.

Wat het principebesluit zelve betreft, hebben eigenlijk alle woordvoerders gezegd dat zij weliswaar nu nog niet aan dat besluit toe zijn, maar dat anderzijds niet voor alle toekomst te willen uitsluiten. In de opmerkingen van de heer Dees heb ik beluisterd dat hij eerst nog wat nader wil worden geïnformeerd op een aantal door hem essentieel geachte punten. Ik heb beluisterd in het betoog van de heer Lansink dat hij twee mogelijkheden voor realistisch hield en een van die mogelijkheden was de door de Regering voorgestelde koers. Ik heb mevrouw Wessel horen zeggen dat zij zeker nu nog geen voorstandster is van de overdracht. Dat woordje 'nog' duidt wel aan dat zij bepaald niet wil uitsluiten dat zij tot andere gedachten kan komen wanneer een aantal vragen die door haar zijn gesteld wordt beantwoord in de richting die de Regering zich voorstelt. Ik heb ook van ds. Abma vernomen – ik ben zelfs begonnen met hem te citeren – dat er naar zijn mening wel iets moet gebeuren.

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Er moet heel wat gebeuren.

De Minister heeft mijn betoog samengevat door te verwijzen naar de twee modellen en gezegd dat ik die twee wel zie zitten. Dat is juist, maar daarmee is nog niet de koers aangeduid. Die heb ik in een ander deel van mijn betoog geschetst en ik hoop, dat de Minister daarop nog zal ingaan. De koers is dus niet aangegeven met die twee modellen, want dat zijn de eindpunten.

Minister **Pais**: Dat is volkomen juist. Ik heb die voorbeelden alleen maar naar voren gebracht om aan te duiden dat geen van de woordvoerders op voorhand heeft uitgesloten dat het standpunt dat de Regering hier ter discussie heeft gesteld een ondenkbaar standpunt zou zijn of zelfs een standpunt waartoe men niet zou kunnen komen, zij het dat dan een aantal voorwaarden moet zijn vervuld.

Mijnheer de Voorzitter! Wat het nader vervullen van voorwaarden betreft, geloof ik dat er een grootste gemeene deler uit de bijdragen van de afgevaardigden is te halen die in drie punten is samen te vatten, nl. overleg, onderbouwing en consequenties. Over elk van die drie punten wil ik enkele opmerkingen maken.

Vrij algemeen is door alle woordvoerders gesteld dat men nader overleg met de eerstbetrokkenen op prijs stelt en eveneens een nadere uitbouw van dat overleg. Sommigen, bij voorbeeld mevrouw Wessel, hebben erop gewezen dat de academische ziekenhuizen, universiteiten, besturen, faculteiten en wie daar verder ook bij betrokken moeten zijn, bereid zijn om snel en efficiënt ter zake te werken en mee te denken.

De Regering heeft er dan ook goede hoop op dat die opvatting zal worden gerealiseerd en het lijkt mij dan ook een gemeenschappelijk uitgangspunt dat overleg met betrokkenen inderdaad kan en moet plaatsvinden. Ik wijs erop dat het overleg reeds is begonnen en heeft geresulteerd in een aantal overlegsituaties, een aantal verdere afspraken, waarnaar ook is verwezen in de schriftelijke beantwoording aan de Kamer.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De Minister stelde dat het overleg reeds op gang is gekomen. Dat doet mij buitengewoon veel deugd. Bij welke gelegenheden is de Minister van Volksgezondheid daarbij ook aanwezig geweest, want ik denk dat hij als daarnaast meestbetrokkene zich ook intensief met dat overleg zal hebben bemoeid? Kunt u die data wellicht noemen?

Pais

Minister **Pais**: Het zal u niet zijn ontgaan dat mijn collega van Volksgezondheid en Milieuhygiëne achter deze tafel is gezeten. Hij stelt zich voor straks een aantal punten, die in eerste instantie hem regarderend, te behandelen en in te gaan op vragen die specifiek op zijn ambtsgebied liggen.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Dank u zeer. Ik dacht even dat u namens de Regering sprak, maar ik begriep dat u meer namens u zelf spreekt. Ik wacht dit dan rustig af.

Minister **Pais**: Nee, ik ben wel geen groot staatsrechtgeleerde, maar ik weet wel dat, wanneer een minister spreekt, hij namens de regering spreekt, zich beperkend tot zijn eigen taakgebied.

Er zijn drie punten waarover alle afgevaardigden hebben gesproken. Het eerste punt betrof het overleg. Dat is op gang gekomen. Het is voor verdieping en uitbouw vatbaar. Wij staan daar zeer positief tegenover.

Het tweede punt, dat met name ook door de heren Dees en Lansink is gesteld, betrof de kwestie van de onderbouw. Ik heb al een aantal argumenten genoemd, die een rol speelden bij de plaatsbepaling van de Regering. De heren Dees en Lansink met name hebben echter gevraagd of het niet denkbaar is dat deze overwegingen hadden kunnen leiden tot een andere koers, bij voorbeeld tot uitbouw van bestaande instrumentaria, tot wetswijzigingen enzovoorts, die bij handhaving van de status quo wat de departementale verkaveling betreft, toch de gewenste doeleinden binnen bereik zou hebben gebracht. Ook anderen hebben in deze zijn gesproken.

Vanuit de Kamer is echter duidelijk de wens naar voren gebracht om niet alleen het overleg met kracht voort te zetten, maar om ook de onderbouw, die ik hier summier al enigermate heb versterkt, nog verder te versterken, opdat de Kamer zich een beter oordeel kan vellen over de gehele materie.

Het derde punt was de vraag of het niet mogelijk is nu nader aan te geven welke de consequenties zijn, voor de rechtspositie, financieel enzovoorts, van de voorgestelde departementale herverkaveling. In de beantwoording van de vragen hebben wij al aangegeven dat een 100%-blauwdruk in dit stadium natuurlijk niet is te geven. Niettemin lijkt het ons bijzonder wenselijk in een zo vroeg mogelijk stadium duidelijkheid, helderder naar vermogen te scheppen omtrent deze consequenties.

Misschien is het het beste, om het verhaal over deze drie punten rond te maken, wanneer wij, onder verwijzing naar het gegeven antwoord op vraag 40 en de daarin aangegeven tijdsfasering, ons voornemen om de Kamer een nota ter zake voor te leggen tot uitvoering brengen. In die nota zou dan met name aan de door de afgevaardigden gestelde vragen, aan deze drie hoofdpunten nog uitvoerige aandacht worden gegeven.

Hiermee ben ik ook al enigermate ingegaan op de suggestie van fasering, die de heer Lansink aan het eind van zijn betoog deed. De Regering spreekt in haar beantwoording van een termijn van drie à vijf jaar. De heer Lansink heeft een schema van drie jaar voorgelegd met drie, duidelijk onderscheiden fasen. Afgezien van de tijdsfasering die men niet een paar jaar van te voren tot op de week nauwkeurig kan plannen, ben ik van mening dat de inhoudelijke fasering, die de heer Lansink heeft aangegeven, zeer werkbaar is. Het moge duidelijk zijn dat het antwoord op vraag 40 en de nadere concretisering die ik nu geef over de nota die in het vooruitzicht is gesteld, een invulling kunnen betekenen van de eerste fase die de heer Lansink heeft genoemd.

Dit brengt mij meteen op de suggestie van de heer Dees met betrekking tot een regeringscommissaris, die zich met deze problematiek zou kunnen belasten. Met hem ben ik van mening dat het wenselijk is een zo complexe operatie, als waarover wij nu spreken, niet alleen te laten begeleiden maar ook te laten stimuleren door buitendeportementale deskundigen.

Wellicht is het mogelijk dat de heer Dees in tweede termijn op de volgende suggestie ingaat. Men kan in dit verband denken aan een buitendeportementale commissie die in nauwe samenwerking en in nauw overleg met de twee betrokken departementen aan het werk gaat. Instructies, richtlijnen en dergelijke ontvangt men uiteraard van de betrokken bewindslieden. Een buitendeportementale commissie voor de doelstellingen die door de heer Dees zijn geformuleerd, lijkt ons inderdaad een haalbare zaak.

Door de afgevaardigden is nog een vrij groot aantal vragen gesteld die ik naar ik meen voor het overgrote deel heb samengevat onder de drie hoofdvragen die aan de orde dienen te komen in de meer genoemde nota en de meer genoemde fasering genoemd in ons antwoord, zoals gegeven op vraag 40.

Door de heer Van den Anker is gesproken over een uitspraak die hij de

Kamer wil ontlocken. Die uitspraak ligt primair op het terrein van mijn collega van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Deze zal dan ook gaarne aanstonds ingaan op deze problematiek.

Ik beëindig mijn betoog met de volgende vaststellingen. Om te beginnen is de Regering van mening dat het handhaven en waar mogelijk en nodig bevorderen van de kwaliteit van de over het algemeen uitstekende en zeer goed hun taak vervullende academische ziekenhuizen de drijfveer is die deze operatie in gang heeft gezet. Wij realiseren ons dat de huidige situatie een aantal verbrokkeldheden op het gebied van de volksgezondheidszorg en een aantal anomalieën op velerlei terrein – ook gevaren van het ten onder gaan van bepaalde functies of het verzwakken van bepaalde functies ten gevolge van een groei van andere functies – in zich bergt die een zekere herbezinning wenselijk maakt in de richting die wij hebben aangegeven.

Het lijkt ons een goede zaak, de hoofdproblemen van overleg, een verdere onderbouwing en – binnen de grenzen van het mogelijke – een nader studeren op consequenties aan de Kamer voor te leggen. Ik zal de Kamer zeggen in welk bestuurlijk kader dit een logische plaats krijgt. De Regering heeft nu weliswaar een principebeslissing voorgelegd aan het parlement, maar het is duidelijk – wanneer deze principebeslissing geëffectueerd wil worden – dat daartoe wetgeving nodig is.

Bij die gelegenheid, dus bij de wetsvoorstellen ter zake, is uiteraard weer het laatste woord aan de volksvertegenwoordiging. Ik zie de nadere nota's en de nadere gedachtenwisselingen als een tussenfase tussen principebesluit en beslissingen die uiteindelijk door het parlement worden genomen. Hoe die beslissingen uitvallen, zal uiteraard ter uiteindelijke discretie van het parlement zijn, maar het is voor alle betrokkenen naar mijn oordeel zeer wenselijk dat de Regering geen onduidelijkheid heeft laten bestaan over de richting die zij voorstaat. Zij zal gaarne de Kamer voorzien van alle informatie die haar terbeschikking staat, ten einde de besluitvorming ten aanzien van wetgeving zo goed mogelijk te doen plaatsvinden.

□

Minister **Ginjaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met mij aan te sluiten bij de woorden van collega Pais, in tweeledig opzicht, zowel met betrekking tot de woorden van waardering voor degenen die werken aan de taak van de gezondheidszorg, in academi-

Ginjaar

sche ziekenhuizen en in andere ziekenhuizen, als met betrekking tot de woorden die van de zijde der Kamer zijn gesproken. Wij – mevrouw Veder, collega Pais en ik – zullen deze woorden ter harte moeten nemen.

Collega Pais besloot zijn termijn met erop te wijzen, dat de Regering een principebesluit heeft genomen en dit kenbaar heeft gemaakt. Direct blijkt dan – dit moeten wij constateren – dat naar aanleiding van zulke een principebesluit een groot aantal vragen rijst, vragen die gedeeltelijk zijn beantwoord bij de antwoorden die wij naar de Kamer hebben gestuurd op de door de Kamer voorafgestelde vragen, vragen ook die zullen moeten worden beantwoord in de nota welke collega Pais heeft toegezegd. Ik denk ook, dat dit een goede volgorde is: een principebesluit, de uitwerking ervan en de uitvoering. Collega Pais heeft zeer terecht erop gewezen, dat het sluitstuk zal zijn de discussie over de bijbehorende wetgeving in het parlement.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Kunt u zich niet voorstellen, dat bij voorbeeld voor de maatschappelijke aanvaardbaarheid de omgekeerde volgorde hoogst wenselijk kan zijn? Dus: eerst beleidsvoornemens aan de Kamer voorleggen en discussie, daarna een principebesluit nemen?

Minister **Ginjaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik denk dat ik moet voorkomen, met mevrouw Wessel in een discussie te geraken die een discussie zou zijn over des keizers baard.

Mijnheer de Voorzitter! Uit de aard der zaak is het vaak zo, dat – zeker in zaken zoals de onderhavige, waaraan ongelooflijk veel aspecten zijn verbonden, aspecten die vaak met elkaar samenhangen – een discussie over een verandering van de situatie in feite leidt tot een vicieuze cirkel, omdat het beleidsvoornemen niet eerder kan worden geformuleerd dan nadat discussies met belanghebbenden en met alle mogelijke andere groeperingen hebben plaatsgevonden, terwijl deze discussies vaak weer niet kunnen plaatsvinden zonder dat een principebesluit is genomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik denk dat onze weg duidelijk maakt, wat de Regering voor ogen heeft. Hoe zij denkt dat in de toekomst het beleid ten aanzien van de problematiek van patiëntenzorg, van onderwijs en van onderzoek – een drietal waarbij ik geen gebruik zou willen maken van woorden zoals nevenschikking of hoofdschikking; ik denk dat

dit volstrekt onjuist zou zijn; de heer Van den Anker sprak ook heel duidelijk over meerdere functies – het beste kan worden geregeld.

Ik moet hierbij onmiddellijk opmerken, dat mij ten aanzien van de toekomstige situatie enige prudentie past, immers, de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne is thans niet de eerst-verantwoordelijke voor de academische ziekenhuizen. Sterker: de Minister van Onderwijs en Wetenschappen is de enige verantwoordelijke op dit terrein. De heer Pais heeft gesproken over de noodzaak het grote belang van de patiëntenzorg in te bouwen in de totale gezondheidszorgbeleidsvorming, met daarnaast het handhaven van de verantwoordelijkheid en het aanbrengen van waarborgen voor een adequate uitvoering van onderwijs en onderzoek. Daarbij heeft hij ook namens collega Veder en mijzelf gesproken.

Vanuit die optiek wil ik toch nog ingaan op de woorden van mevrouw Wessel. Voorbijgaande aan haar kwalificatie van kwaadwillige verlaten, constaterende dat de academische ziekenhuizen onder de Minister van Onderwijs en Wetenschappen niet zullen verkommeren en van oordeel zijnde dat de academische ziekenhuizen evenmin zouden verkommeren als zij onder de beleidsverantwoordelijkheid van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne berusten, meen ik dat het onjuist zou zijn als de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne in de huidige situatie afzonderlijk overleg zou plegen met de academische ziekenhuizen. Zoals mevrouw Wessel waarschijnlijk weet, zijn de academische ziekenhuizen daarvan op de hoogte en hebben zij een gezamenlijk onderhoud met de Minister van Onderwijs en Wetenschappen en mij toegejuicht.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Maar de brief is toch door u beiden ondertekend? Daarom begrijp ik niet dat het overleg tot nu toe alleen met de Minister van Onderwijs heeft plaats gehad. Waarom is het op 15 januari en 6 maart niet gewoon gezamenlijk gebeurd? Uw ambtenaren hadden toch al eerder aan het overleg kunnen deelnemen? Voor u zelf geldt dat in het bijzonder als medeondertekenaar van de brief van 21 november jl. U bent weliswaar zo prudent, maar u bent iets minder prudent in het ondertekenen van brieven. Eenmaal de brief ondertekend hebbend, kunt u uw prudentie rustig laten varen.

Minister **Ginjaar**: Ik ben altijd bijzonder belangstellend naar de raadgevingen van mevrouw Wessel, mijnheer de Voorzitter, hoewel ik niet altijd aanleiding vind om die op te volgen.

Er is een duidelijk overleg gestructureerd over het rapport van de werkgroep-Weeda. Het is ook duidelijk dat de beleidsambtenaren van mijn Departement daaraan deelnemen. Als het gaat om een discussie over het principebesluit en als het erom gaat, hoe er verder uitvoering aan moet worden gegeven, hoe de uitwerking moet worden geregeld en hoe de verdere beleidsnotitie tot stand dient te komen, dan denk ik dat het juist is dat collega Pais en ik dat samen doen.

De oplossing, zoals wij die in principe voorstaan, moet nog worden uitgewerkt. In die uitwerking kunnen nog allerlei modaliteiten ter discussie komen. Ik ben ervan overtuigd dat die oplossing ertoe kan bijdragen, mede gelet op de historische ontwikkeling op dit gebied, dat patiëntenzorg, onderwijs en onderzoek volledig tot hun recht komen. Wij zijn ervan overtuigd – dat is de beleidsverantwoordelijkheid vanuit Volksgezondheid en Milieuhygiëne – dat het aldus mogelijk zal zijn te komen tot een geïntegreerde patiëntenzorg van academische ziekenhuizen en niet-academische ziekenhuizen.

De Wet op het wetenschappelijk onderwijs draagt een uitsluitende verantwoordelijkheid op aan de Minister van Onderwijs en Wetenschappen voor de academische ziekenhuizen, na overleg met de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

De Wet ziekenhuisvoorzieningen geeft weliswaar opdracht aan de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne om richtlijnen vast te stellen, maar hij moet dat wel doen in overeenstemming met de Minister van Onderwijs en Wetenschappen die zijn verantwoordelijkheid – ik wees daar al op – ontleent aan de wetgeving voor het wetenschappelijk onderwijs.

Juist in een tijd, waarin het zaak is te streven naar een zo hoog mogelijke kwaliteit van de gezondheidszorg, moeten mogelijkheden worden geschapen om te komen tot die geïntegreerde benadering.

Dat brengt mij op een vraag van de heer Dees. Hij heeft erover gesproken hoe die planning tot stand zou moeten komen. Hij heeft gesproken over verticale planning en horizontale planning. Hij heeft ook een duidelijke voorkeur uitgesproken.

Ginjaar

Wij moeten erkennen dat die academische ziekenhuizen een boven-regionale taak hebben. Het is juist die boven-regionale taak, die het zo noodzakelijk maakt tot een geïntegreerde benadering te komen. Wanneer men zich vervolgens gaat afvragen hoe zo iets tot stand zou moeten komen, dan ligt het natuurlijk voor de hand te kijken naar het rijksplan dat de heer Van den Anker heeft genoemd. Die gedachte is moeilijk in te passen in de Wet ziekenhuisvoorzieningen omdat die wet uitgaat van een gedecentraliseerd plangebied. Daarin past dan geen rijksplan voor ziekenhuizen, die een meer centrale plaats innemen voor hele regio's. Samenhang in die regio's staat wel centraal.

Aan de andere kant moet ik wel constateren dat het zinvol kan zijn toch een soort plan te hebben, maar dan waarschijnlijk niet in het kader van de Wet ziekenhuisvoorzieningen. Dat plan kan een zwaartepuntenbeleid inhouden, waarin alle grote top-ziekenhuizen, inclusief de academische ziekenhuizen passen. In zo'n plan zullen de hoofdaccenten: onderwijs, onderzoek en patiëntenzorg op een evenwichtige wijze over het gehele land verspreid worden.

In die geest opgevat, hebben wij tegen de motie geen enkel bezwaar. De voorbereiding van zo'n plan zal wel geruime tijd in beslag nemen. Ik ben haast geneigd hiervoor de woorden 'indicatief meerjarenplan' te gebruiken. De heer Konings zal begrijpen aan welke analogieën ik nu denk.

Zo'n indicatief plan staat los van de materie waarover wij thans spreken en kan ook los van deze problematiek opgesteld worden. Wellicht kan het daarnaast wel een onderstreping zijn voor het principieel beleidsvoornemen dat wij aan de Kamer hebben voorgelegd.

Er is ook gesproken over de financiering. De heer Van den Anker heeft gevraagd of er niet wat meer aan de hand is. Ik denk dat ik mij in dit opzicht volledig kan scharen achter de woorden van de heer Pais. De suggestie om die investeringen verder te brengen onder het bouwplafond van de algemene ziekenhuizen is natuurlijk bij anderen ook wel eens opgekomen. Wij moeten constateren, dat de financiering van de academische ziekenhuizen thans geheel en al gebeurt vanuit de verantwoordelijkheid van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen. Ik heb a priori geen bezwaren tegen het onderbrengen (in een opzet, die in de notitie verder zal worden uitgewerkt) van de academische ziekenhuizen on-

der dat bouwplafond. Het is echter wel duidelijk dat dit dan niet het huidige bouwplafond kan zijn.

□

Staatssecretaris **Veder-Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Een aantal sprekers heeft opmerkingen gemaakt over de positie van de academische ziekenhuizen in de regionale planning. Ik wil heel kort een voorbeeld geven van de wijze waarop afstemming van de functie van de academische ziekenhuizen op die van de andere ziekenhuizen in de regio kan plaatsvinden. Ik wijs op het Academisch Ziekenhuis Groningen.

De Minister van Onderwijs en Wetenschappen en ik hebben een afvaardiging van het Academisch Ziekenhuis Groningen enerzijds en de ziekenhuizen in het noorden anderzijds uitgenodigd voor een bespreking, te zamen met de noordelijke instanties die met de planning zijn belast. In deze bespreking, die naar wij hopen begin mei zal plaatsvinden, hopen wij tot een vruchtbare gedachtenwisseling te komen over een zekere spreiding van de vele functies van het Academisch Ziekenhuis Groningen; een gedachtenwisseling die naar onze bedoeling kan leiden tot een versnelling van deze spreiding, uiteraard op basis van de onderzoeksgegevens en het advies van het College voor Ziekenhuisvoorzieningen.

Juist voor het academische ziekenhuis van het noorden, dat zo'n sterke regionale functie vervult, is een goede afstemming van functies van eminent belang. Dit zou als een voorbeeld en een voorloper kunnen gelden voor de regionale planning, zoals de heren Dees en Van den Anker hebben gesteld. In dit geval zijn dan een aantal gezondheidsregio's te zamen genomen. Mutatis mutandis kan dit voor de andere academische ziekenhuizen plaatsvinden volgens de principes, die de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne al heeft geschetst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de spreek-tijd in tweede termijn te bepalen op een derde van die in eerste termijn.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor de gegeven antwoorden. Op een aantal punten zijn zij mij in belangrijke mate tegemoet gekomen. Enkele punten zijn echter blijven liggen.

De Minister van Onderwijs en Wetenschappen heeft een vergelijking gemaakt met situaties in het buitenland. Hij heeft al aangetoond dat er verschillen zijn. Er is wellicht een meerderheid

van landen om ons heen, waarin de academische ziekenhuizen onder Volksgezondheid ressorteren. Ik wil even terugkomen op de gang van zaken in Engeland, waarin ook sprake is van die situatie. Als ik goed ben ingelicht, is daar onlangs een rapport verschenen – het zogenaamd Merrison rapport – waarin als aanbeveling wordt gedaan, toch weer formele coördinatiestructuren tot stand te brengen met betrekking tot het Health Department en University Grand Committee, benevens de universiteiten. Dat komt, omdat het onderbrengen onder de National Health Service tot problemen aanleiding heeft gegeven. Als men een vergelijking maakt met situaties in het buitenland, dan zal men ook naar allerlei andere aspecten moeten kijken, die aldaar wellicht anders zijn geregeld. Het Duitse voorbeeld is wat dit betreft ook interessant, mede met het oog op de schaal, waarin wij hier leven.

Ik ben geneigd om ook gelukwensen uit te spreken over de eerste spade, hoewel die nog steeds in de grond moet worden gestoken, zowel in Leiden als in Amsterdam. Het is misschien beter, mijn gelukwensen op te schorten tot de feitelijke gebeurtenis. De financiering van het geheel is niet aan de orde. Wij kunnen daarop op 18 april tijdens het mondeling overleg terugkomen. Is er een relatie tussen de financiële drempel en de drempels die er aanvankelijk lagen ten behoeve van deze investeringen? Ik heb zo vaak over Leiden en Amsterdam gesproken en ook wel over enkele andere instellingen, dat ik blij ben dat er nu eindelijk wat gaat gebeuren.

Ik kom terug op het regeringsstandpunt, vastgelegd in de brief. Minister Pais heeft gezegd, dat het regeringsstandpunt door de woordvoerders in de Kamer niet als een ondenkbare stellingname wordt gezien. Dat is op zich zelf juist, hoewel wij er een aantal andere zaken naast hebben gezet. Minister Ginjaar sprak over de oplossing die wij voorstaan. Dat is een iets andere teneur in het verhaal.

Ik vind wel dat men tot een eendrachtige stellingname moet komen, maar degenen die goed hebben geluisterd, moeten wellicht uit de woorden van Minister Ginjaar begrijpen, dat het principebesluit recht overeind staat. Daartegen zal niet veel bezwaar zijn, als er in de tussentijd niet volgens dat principebesluit zou worden gewerkt. Wat dat betreft is er van de eerdere stellingname niet veel teruggenomen. Mevrouw Wessel en ik hebben

Lansink

gesproken over de opschorting van de uitvoering van het besluit. Ik vind dat een essentieel punt.

Rond de trefwoorden overleg, onderbouwing en consequenties is de Minister aan belangrijke bezwaren tegemoet gekomen. Ik heb bij het punt van de onderbouwing wel het een en ander gemist over het beleidsinstrumentarium, tenzij ik daaronder uitsluitend de wetwijziging moet verstaan. Ik heb gesproken over de afdeling op het departement, over coördinatie et cetera. Ik vind het overigens best dat deze zaken worden meegenomen in het nader beraad dat wij aan het einde van dit jaar zullen hebben, wanneer een beleidsvisie is ontwikkeld.

Ik heb ten minste begrepen dat de bewindslieden daarvoor wel voelen en ik heb met instemming geluisterd naar de reactie op mijn faseringsplan, dat inhoudt dat wij in het najaar een uitgebreidere gedachtenwisseling met de Regering kunnen hebben over allerlei aspecten, die aan academische ziekenhuizen vastzitten, bij voorbeeld over de vraag, in hoeverre de groei van de patiëntenzorgtaak risico's inhoudt voor onderwijs en onderzoek. Worden onderwijs en onderzoek een sluitpost? Er zijn nog wel meer zaken te noemen, maar ik verwijs naar een aantal trefwoorden, die ik in eerste termijn heb genoemd.

Ik wil voorts een opmerking maken over de suggestie van de heer Dees ter zake van een regeringscommissaris. De bewindslieden hebben daarop gereageerd door de vraag terug te spelen naar de heer Dees, met de vraag of een commissie van buitendepartementale deskundigen een alternatief is. Dat punt is niet nieuw; dat stond ook in de antwoorden op de schriftelijke vragen. Wellicht kan men nog eens duidelijk ingaan op de voor- en nadelen van een regeringscommissaris.

Ik kom nu tot het principebesluit. Ik ben van oordeel dat de uitvoering daarvan in elk geval moet worden opgeschort. Ik acht het voorts van belang dat een aantal beleidslijnen ter zake van de procedure en de tijdsplanning wordt vastgelegd in een uitspraak van de Kamer. De brief voor kennisgeving aannemen geeft mij te weinig zekerheid, dat wij nu op koers komen. Vandaar dat ik de eer heb u, mijnheer de Voorzitter, een motie aan te bieden. Het doet mij genoegen dat de andere woordvoerders bereid waren deze motie mede te ondertekenen.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Lansink, Wessel-Tuinstra, Dees, Van den Anker en Abma wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat aan het principebesluit, de politieke verantwoordelijkheid voor de academische ziekenhuizen primair te leggen bij de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, geen afweging ten grondslag ligt van de voor- en nadelen van een dergelijke overheveling;

voorts overwegende, dat uit de brief van de bewindslieden aan de Tweede Kamer de gevolgen van die overheveling voor de taak en functie van de academische ziekenhuizen alsmede voor de kwaliteit van de gezondheidszorg onvoldoende duidelijk worden;

van oordeel, dat op korte termijn een beleidsvisie tot stand dient te komen met betrekking tot de positie van de academische ziekenhuizen, in overleg met betrokkenen;

voorts van oordeel, dat de verbetering van en aanvulling op het beleidsinstrumentarium, waaronder wettelijke regelingen en een doelmatige coördinatiestructuur, geboden zijn

verzoekt de Regering:

a. in overleg met de naastbetrokkenen een beleidsvisie te ontwikkelen inzake de taak en functie van de academische ziekenhuizen;

b. na overleg met betrokkenen te komen met een op die taak en functie toegesneden beleidsinstrumentarium;

c. daarbij een strakke tijdsplanning in het oog te houden, gericht op een effectivering van te nemen maatregelen binnen een termijn van drie jaar;

d. de Kamer in het najaar van 1980 te informeren omtrent de beleidsvisie en over het gevoerde overleg;

e. in elk geval de uitvoering van het principebesluit inzake de eindverantwoordelijkheid voor de academische ziekenhuizen op te schorten tot na het nader beraad met de Kamer,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 103 (15 800-VIII-XVII).

De heer Lansink (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het zal duidelijk zijn wat ik bedoel met de woorden 'in overleg'. Er zal overleg moeten plaatsvinden, maar dit mag niet vertragend werken ter za-

ke van het tijdschema. Ik heb gemerkt – anderen hebben er ook op gewezen – dat de academische ziekenhuizen en anderen snel kunnen werken en reageren. Ik ben van oordeel dat zij met ons het tijdschema moeten aanhouden.

Ik weet niet goed wat ik aan moet met de beschouwing van de bewindslieden over de motie van de heren Van den Anker en Buurmeijer van de Partij van de Arbeid. Ik had ook al vastgesteld dat de motie in strijd is met de intentie van de Wet ziekenhuisvoorzieningen. Ik ben echter bereid, over de implicaties van de motie na te denken alvorens er een beslissing over te nemen.

□

De heer Dees (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Dit kamerdebat heeft letterlijk en figuurlijk een nogal academisch karakter. Dat verklaart wellicht dat niet alle beschouwingen, die onder andere ook door ons zijn gehouden, volledig aan de orde zijn geweest. Wij danken de bewindslieden in ieder geval voor het grote aantal punten dat zij in hun beschouwing hebben betrokken. Ik heb met name bij de beantwoording gemist de vraag of de relatie tussen de medische faculteiten en de academische ziekenhuizen niet wat nadrukkelijker in de studies moet worden betrokken. Wij kunnen er evenwel vrede mee hebben dat niet alle aspecten zo uitvoerig in de beantwoording aan de orde zijn gekomen, omdat de Minister de toezegging heeft gedaan dat er een nadere nota zal komen. Deze nota zal mede gebaseerd zijn op het te voeren overleg. Wij geven er de voorkeur aan op basis van deze nota terug te komen op een aantal door ons aangedragen zaken.

Een tweede belangrijke overweging hierbij is dat uit de ondertekening door ons van de motie-Lansink c.s. blijkt, dat ook wij er een voorstander van zijn dat vooralsnog geen groen licht wordt gegeven voor de eventuele overheveling van de politieke verantwoordelijkheid van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen naar de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne. Wij vinden dat het groene licht niet kan worden gegeven, omdat wij menen dat in het reeds lopende overleg en in het aangekondigde overleg primair moet worden gesproken over de basisfilosofie, het beleid, de wetgeving en de financiering. Hierbij zien wij het vraagstuk van de overheveling van de politieke verantwoordelijkheid meer als een eindpunt, een afronding van de discussie, dan als een maatregel die

Dees

nu bij voorbaat al als een zware hypothek op het overleg gaat drukken. Met wie zal het overleg precies worden gevoerd? In het antwoord op vraag 25 worden immers niet de colleges van bestuur van de universiteiten genoemd. Wel de academische en niet-academische ziekenhuizen, wel de medische faculteiten – terecht allemaal – maar mijns inziens moeten ook de colleges van bestuur van de universiteiten bij het overleg worden betrokken.

Ik wil nog een opmerking maken over de regeringscommissaris. De Minister heeft als een soort alternatief de buiten-departementale commissie genoemd. In dit stadium willen wij een nadrukkelijke voorkeur uitspreken voor de figuur van een regeringscommissaris, omdat het onze indruk is dat een regeringscommissaris die op basis van de wet zal kunnen worden benoemd een bepaalde status heeft, meer bevoegdheden heeft en daarvoor doeltreffender kan opereren.

Deze suggestie hebben wij ook al gedaan bij de behandeling van de begroting van Onderwijs en Wetenschappen. Om de suggestie volwaardig in de gedachtenwisseling te laten meespelen, heb ik de eer daarvoor een motie in te dienen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Dees wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat de voorgenomen herstructurering met betrekking tot beleid, wetgeving en financiering inzake de academische ziekenhuizen veel overleg en begeleiding vraagt;

van oordeel, dat een regeringscommissaris hier goede diensten kan vervullen;

geeft de Regering in overweging, de benoeming van een regeringscommissaris voor de herstructurering van de academische ziekenhuizen te bevorderen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nummer 104 (VIII-XVII).

De heer **Abma** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Na alles wat door de bewindslieden is gezegd, heb ik niet veel behoefte, nader in te gaan op de ver-

schillende aspecten. Wij hebben een hele rand volgeschreven met voorwaarden waaraan naar onze mening moet worden voldaan alvorens de principebeslissing van de Regering een definitieve vorm aanneemt. De Regering heeft verklaard met deze voorwaarden rekening te willen houden.

In eerste termijn heb ik een vraag gesteld waarop ik nog geen antwoord heb gekregen. Wordt voor de operatie een strak schema aangehouden? Ik vermoed dat die befaamde blauwdruk wel de vorm van een soort draaiboek zal krijgen. Zal er binnen een gedefinieerd kader en eindresultaat toch enige flexibiliteit blijven bestaan voor experimenten en alternatieven van academisch ziekenhuis tot academisch ziekenhuis, van regio tot regio om aan de hand van de gebleken uitkomsten en ervaringen de beste oplossing te kiezen? Daarbij zou eventueel ook kunnen blijken of enige individualisatie blijvend gewenst is.

Mijnheer de Voorzitter! Ook wij hebben een voorkeur voor een regeringscommissaris, maar nu heeft de Minister daarvan een commissie gemaakt. Betekent dit dat bij hem bepaalde bezwaren leven tegen de figuur van een regeringscommissaris?

De heer **Van den Anker** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De Minister heb ik aan mijn adres met nadruk horen uitspreken dat hij de academische ziekenhuizen niet desolaat vindt; hij sprak daarbij over een grote inzet van het personeel. Ik wil hier met nadruk verklaren dat ook ik niet vind dat de academische ziekenhuizen desolaat zijn of dat er sprake is van een geringe inzet van het personeel.

Wel hebben wij de indruk dat de kwestie van onderlinge afstemming en samenhang tussen academische en niet-academische grote of topziekenhuizen een urgente problematiek is.

Aan de op dat vlak bestaande problemen zal op zeer korte termijn veel aandacht moet worden gegeven. Met name vinden wij de onderlinge afstemming en samenhang van belang. Wij hebben op dat punt uit volle overtuiging een motie ingediend waarin wordt gevraagd om een rijksplan voor topziekenhuizen om daarmee de onderlinge afstemming op een reële termijn te bevorderen.

Het zal de bewindslieden opgevallen zijn, dat de vorm, waarin de motie uiteindelijk is gegoten, een en ander open laat. Ik heb de Minister van Volksgezondheid in zijn antwoord over een indicatief meerjarenplan als vorm van uitwerking gehoord. Ik denk dat

wij daarover nu niet een einddiscussie moeten voeren. Dat kan veel beter worden gekoppeld aan nader overleg over de Wet Gezondheidsvoorzieningen. De motie laat uitdrukkelijk verschillende vormen open en stelt ook geen termijnen. De bedoeling daarachter is natuurlijk duidelijk, dat dit niet te lang moet duren. Juist omdat hierover nog nader overleg mogelijk is, wil ik er bij de Kamer op aandringen, onze motieven achter deze motie steun te geven bij het doen van een uitspraak.

Ik wil ten slotte nog twee elementen aan de orde stellen, die een hoofdrol in dit debat spelen. Het eerste element is dat een keuzemogelijkheid bestaat ten aanzien van de wijze, waarop verder over de academische ziekenhuizen wordt gestudeerd en overlegd. Aan de ene kant is er de benadering, waarin het proces verder gaat op basis van een vastgesteld principe van overdracht. Aan de andere kant kan worden gekozen voor een open benadering, die een overdracht of een niet-overdracht niet uitsluit en de keuze naar een later moment verschuift. Deze open benadering wordt door de academische ziekenhuizen zelf geaccepteerd in recente correspondentie. Het is duidelijk dat mijn fractie deze open benadering verre verkiest. In eerste instantie heb ik gesteld dat wij het op dit moment ondersteunen van het voorstellen van de Regering prematuur vinden. Na de motie, die de heer Lansink heeft ingediend en die door ons allen is ondertekend, heb ik er geen behoefte meer aan, op dat punt zelf een motie in te dienen.

Een tweede element betreft de mogelijkheid van scheiding tussen de afstemmingsproblematiek en de overdrachtsproblematiek. Men kan alle combinaties vormen tussen wel of niet overdracht aan de ene kant en wel of niet afstemmen aan de andere kant. Hierover zijn wij het met elkaar eens. Onze keuze valt duidelijk uit in de richting van het op dit moment niet overdragen. De onderbouwing is er immers niet. De mogelijkheid dat dit later kan worden gerealiseerd laten wij open. Onze keuze valt bovendien op het op dit moment afstemmen via een rijksplan topziekenhuizen. Daaraan zou dan een reële, doch beperkte tijd kunnen worden besteed.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor hun beantwoording, al moet ik wel zeggen, dat ik haar weinig concreet vond. Het bleef wat aan de magere kant. De bewindslieden

Wessel-Tuinstra

hebben evenwel duidelijk uitgesproken, dat zij de academische ziekenhuizen niet willen laten verkommeren. Dat verheugt mijn fractie zeer. Ik zal dan ook niet nalaten, de bewindslieden daaraan te gelegener tijd te herinneren.

De illustratie die de Minister ten aanzien van Leiden gaf vond ik eerlijk gezegd niet zo sterk. Mijn fractie herinnert zich uitstekend dat deze eerste spa per 1 mei van verleden jaar de grond in zou gaan. Ik heb er dus wat moeite mee, nu dit uitstel met 10 maanden als een bijzonder voorrecht te moeten aanvaarden. De Minister dacht wellicht dat een kinderhand gauw gevuld is, maar hij moet dan wel onder ogen zien dat ook kinderen groot worden.

De Minister van Onderwijs heeft vervolgens drie punten aangekondigd, nl. overleg, onderbouwing en consequenties. Hij zei dat het overleg zou komen, dat de onderbouwing zou volgen en dat de consequenties onder ogen zouden worden gezien. Voor mijn fractie was ook dat nu niet zo'n duidelijke invulling van hetgeen zij eigenlijk van dit debat had verwacht. Een nota is ons toegezegd en wij zouden het zeer op prijs stellen als daar een wat meer inhoudelijke invulling in werd gegeven. Het voorbeeld van het buitenland was wel een aardige opsomming, maar zoals bekend zal zijn, ook in het buitenland is men nog erg aan het zoeken en er is nog niet één vorm als buitengewoon bevestigend uitgekomen.

De heer Dees noemde de invulling van zijn vragen nogal academisch. Ik vind dat buitengewoon vriendelijk gezegd.

De heer **Dees** (VVD): Ik heb ook gezegd dat de vragen nogal academisch waren en dan krijg je al gauw een academische beantwoording.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Ik vond de antwoorden op uw vragen meer vaag en onduidelijk en dat is voor mij niet hetzelfde als academisch, maar goed, dat is een beoordelingsverschil. In ieder geval denk ik dat de tijd van vaagheid en onduidelijkheid langzamerhand onherroepelijk voorbij is.

De Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne noemt zijn afwijzing van overleg een teken van prudentie. Ook dat is een andere beoordeling dan die welke ik eraan gaf. Het stemt mij in ieder geval tot grote vreugde dat hij thans toch de volle verantwoordelijkheid van zijn handtekening onder

het stuk aanvaard en tot intensief overleg met het veld gaarne bereid is.

De Staatssecretaris van Volksgezondheid heeft enige behartigenswaardige woorden gewijd aan de regionalisatie van de gezondheidszorg. Het was nog wel wat summier. Ook dit keer was de Regering wat minder gelukkig met het voorbeeld. Wij hebben in september 1979 gevraagd waar de plannen voor de regionalisatie in Groningen bleven naar aanleiding van vragen van 15 december 1978. Dat nu binnenkort een eerste bespreking plaatsvindt, vind ik eerlijk gezegd nogal laat en ik hoop dat de integratie van de academische ziekenhuizen in het geheel van het regionalisatiebeleid iets meer voortgang zal vinden als uit dit voorbeeld blijkt.

Wij zullen ons over de moties nog nader beraden. Wat de Regeringscommissaris betreft, merk ik op dat dit een goed idee kan zijn, maar dat wij er goed voor moeten oppassen dat de democratische besluitvorming niet wordt versluierd. Dit soort figuren moet niet als een *deus ex machina* te voorschijn komen op wie de problemen afgewenteld kunnen worden. Wellicht is het een aardige steun voor beide Ministers, maar wij vinden dat de politieke verantwoordelijkheid duidelijk moet blijven waar ze ligt.

□

Minister **Pais**: Mijnheer de Voorzitter! In zijn vergelijking met het buitenland heeft de heer Lansink een juiste constatering gemaakt. Mijnerzijds wil ik er de conclusie aan verbinden dat wij lezing moeten trekken uit die buitenlandse ervaringen. Mijn vermelding van die buitenlandse ervaringen was ook vooral een illustratie dat de structuur die wij voorstaan bepaald niet onbekend is in Europa, in met ons vergelijkbare landen. Ik geef toe, dat daarmee niet het laatste woord is gezegd. Ik wilde in ieder geval niet meer geven dan een illustratie en een indicatie.

De heer Lansink heeft – hoe kan het ook anders bij dit onderwerp – niet helemaal de verleiding kunnen weerstaan om toch een enkel woord over financiële drempels te zeggen. Hij verheugde zich erover dat die drempels genomen konden worden in het geval van de Rijksuniversiteit van Leiden en in het geval van de Vrije Universiteit. Ik verheug mij daar met hem over. Het toont wel aan, hoe in deze periode van grote financiële droogte de Regering toch grote prioriteit wenst te geven aan deze bestemming en ik meen dat dit ook voldoende onderstreept welke betekenis de Regering aan deze materie toekent.

De heer **Lansink** (CDA): Is het te veel gevraagd, aan te geven welke bron er dan aangeboord is?

Minister **Pais**: Het lijkt mij een alleszins voor de hand liggende vraag, die ik gaarne zal beantwoorden in het kader van de discussie die wij in april over deze materie zullen hebben.

De heer Lansink heeft ons vervolgens op het hart gebonden de uitvoering van het besluit op te schorten tot een aantal voorwaarden is vervuld. Hij heeft hierover een motie ingediend, die is mede-ondertekend door een aantal andere leden van de Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Er is in dit stadium sprake van overleg ter zake. Er is in dit stadium op zijn best sprake van voorbereiding. Er is nog geen sprake van uitvoering, van welk principebesluit dan ook. Ik heb er al op gewezen dat de uitvoering de facto pas kan plaatsvinden nadat het parlement in de vorm van wet- en regelgeving daarin heeft bewilligd. Al datgene wat de Kamer nu van ons vraagt, is ten hoogste het verder onderbouwen, het verder voorbereiden van de besluitvorming ter zake. Ik geloof dat de Regering aan deze eis zonder meer niet alleen kan maar ook wil voldoen.

De heer **Lansink** (CDA): Mag ik hieruit opmaken dat de Minister afstand neemt van het antwoord op vraag 1, dat luidt:

'Gedurende de periode waarin nog overleg gaande is over de uitwerking van het principebesluit, met name over de financiële implicaties, zullen beleidsbeslissingen moeten worden genomen ten aanzien van o.a. de bouw van academische ziekenhuizen, omvang van functies in deze ziekenhuizen. Hierbij zullen, voor zover mogelijk en relevant, de in de bijlage bij het rapport-Weeda opgenomen beleidsuitgangspunten worden gehanteerd.'

Mijn motie impliceert dat deze stelling niet kan.

Minister **Pais**: Naar mijn mening staat het niet haaks op elkaar. Ik geloof ook dat de opmerking die ik zoëven heb gemaakt, allerminst in strijd is met wat hier is gezegd.

De heer **Lansink** (CDA): Ik mag toch opmerken dat de indiener van een motie de enige authentieke interpretatie geeft.

Minister **Pais**: Daarvan ben ik bij voorbaat overtuigd, hoewel ik dan ook graag de stemmen van ds. Abma, mevrouw Wessel en de heren Dees en Van den Anker zou vernemen. Ik neem

Pais

echter aan dat u namens iedereen spreekt, zoals ik namens de Regering spreek.

Het principebesluit waarover wij nu zo uitvoerig spreken, is natuurlijk iets anders dan de korte-termijnbenadering van de problematiek, zoals in het rapport-Weeda aan de orde is gesteld. Het rapport-Weeda gaat over zeer praktische problemen op dit ogenblik en spreekt zich nog niet uit over de politieke besluitvorming van al dan niet overheveling van de uiteindelijke verantwoordelijkheid van departement A naar departement B. In de motie van de heer Lansink gaat het toch ook over het politieke principe van de overheveling van departement A naar departement B; daarom geloof ik dat beide uitspraken elkaar niet bijten.

De heer **Lansink** (CDA): Laat ik dan aan hetgeen ik heb opgemerkt, toevoegen dat ik mij aansluit bij de opmerking die de heer Van den Anker in tweede termijn heeft gemaakt over de open benadering.

Minister **Pais**: Maar laat er geen misverstand zijn, dat eventueel door een perscommuniqué na afloop van deze vergadering zou moeten worden opgelost. Laat er geen misverstand over zijn dat de Regering de teneur van deze motie volledig onderkent en hierover het standpunt heeft bepaald dat er, als de Kamer dat wenst (en de Kamer wenst dit blijkens de ondertekening van de motie) geen uitvoering van het principebesluit van de Regering zal plaatsvinden. De kamerleden moeten echter ook consistent zijn (en dat is men uiteraard altijd) en begrijpen dat, wanneer men een groot aantal vragen, bij voorbeeld overleg, nadere uitbouw enz., aan ons stelt, zulks inhoudt dat wij nadere besluitvorming ter zake voorbereiden waarbij men het de Regering natuurlijk niet evel kan duiden dat zij bij die besluitvorming uitgaat van de principes die zij heeft geformuleerd.

De heer Lansink heeft vervolgens gevraagd of het niet wenselijk zou kunnen zijn dat wij bij de nadere gedachtenwisseling ter zake ook nog spreken over mogelijk negatieve gevolgen voor onderwijs en onderzoek van een uitbreiding van de taak op het gebied van de patiëntenzorg. Hij heeft eraan toegevoegd, dat wij moeten voorkomen dat zulks gebeurt. Ik ben dit volledig met hem eens. Het lijkt mij een zeer bespreekbaar element in de gedachtenwisseling van dit najaar.

De heer Dees heeft erop gewezen dat nadrukkelijk moet worden betrok-

ken in studies ter zake de relatie tussen medische faculteiten en academische ziekenhuizen. Mijn excuses dat ik dit niet in mijn beantwoording in eerste termijn heb meegenomen. Ik ben het volledig met de heer Dees eens. Dit zal inderdaad dienen te geschieden.

De heer Dees heeft vervolgens gesproken over groene lichten voor overheveling, die hij niet wilde geven. Hij vroeg of ons principebesluit een sluitstuk of een uitgangspunt was. Men zou terecht een verwijt aan de Regering hebben kunnen formuleren dat men onvoldoende duidelijkheid schiep over de richting die de Regering voorstelt uit te gaan.

Welnu, wij hebben over die richting duidelijkheid willen geven. Op dit ogenblik wordt daarover gesproken. Het was evenzeer denkbaar geweest dat, wanneer wij de discussie waren aangegaan zonder een principe-uitgangspunt, men ons had voorgehouden dat wij de discussie wel aangaan en dan had gevraagd waar wij in vredesnaam naar toe willen. Ik zal niet zeggen dat per se de heer Dees dan de vraag had gesteld of het niet beter was geweest aan te geven in welke richting de Regering denkt dat het proces moet gaan. Ik kan mij echter voorstellen dat één van de kamerleden met die vraag was gekomen.

Collega Ginjaar heeft zojuist gesproken over het twisten over de baard van de keizer. Het is naar mijn mening even lang als het breed is. Als wij niet hadden gezegd waarnaar wij streefden, dan zou men ons vaagheid en onduidelijkheid hebben verweten, misschien met enig recht. Nu wij wel zeggen waarnaar wij streven, zegt met dat het een parti pris is. Laten wij echter proberen de praktische oplossing, die is geformuleerd in de motie van de heer Lansink, mevrouw Wessel-Tuinstra, de heren Dees, Van den Anker en Abma, te volgen' namelijk dat wij aan de voorbereiding van de besluitvorming ter zake van de Kamer met alle voortvarendheid werken.

De heer Dees heeft er ook op gewezen dat de colleges van bestuur van de universiteiten in de overlegsituaties moeten worden betrokken. Het is waarschijnlijk een omissie in de schriftelijke beantwoording. Ik herinner mij nog levendig een recente gedachtenwisseling over deze materie, waarbij de voorzitter van ten minste een van de colleges van bestuur van onze universiteiten was betrokken. Het gebeurt dus al bij dit overleg. Ik ben het met de heer Dees eens dat het ook inderdaad het geval moet zijn.

Ik kom nu toe aan de kwestie regeringscommissaris of buitendeparte-

mentale commissie. Ik geef toe dat die zaken nauw aan elkaar verwant zijn en elkaar in de praktijk tot op grote hoogte kunnen overlappen. Het standpunt van de Regering ten aanzien van de uitspraak die de heer Dees van de Kamer vraagt, is niet afwijzend. Ik wil echter wel in overweging geven dat men nagaat in welke fase van de besluitvorming – ik refereer aan de fasen van de heer Lansink – zulk een regeringscommissaris de beste diensten kan bewijzen. In dit stadium van voorbereiding is naar mijn mening de noodzaak daartoe bepaald geringer dan wanneer de Kamer zich heeft uitgesproken over de definitieve koers die gevaren moet worden en deze, in goed overleg met alle betrokkenen, moet worden geïmplementeerd.

Dominee Abma vroeg of er binnen het kader, dat na de beslissing van de Kamer zal worden geconstrueerd, en het eindresultaat nog enige flexibiliteit voor activiteit of experimenten van aparte academische ziekenhuizen zou zijn. Het is natuurlijk moeilijk op dit ogenblik op zo'n vraag anders dan in algemene zin te antwoorden. Het is een illusie te menen dat men zelfs na een volledige principebeslissing een 100%-blauwdruk, wat alle onderdelen van de materie betreft, op tafel kan leggen. De praktijk zal van tijd tot tijd tot bepaalde ervaringen, tot bepaalde bijstellingen kunnen leiden. Ik zie niet in waarom het hier anders zou zijn. Een zekere mate van flexibiliteit, als waarnaar dominee Abma informeerde, lijkt mij een logische zaak.

De heer Van den Anker heeft mijn woorden van erkentelijkheid voor de werkers in de academische ziekenhuizen onderstreept. Ik verheug mij erover, steeds wanneer overeenstemming bestaat tussen Regering en oppositie. Hij heeft tegelijkertijd gezegd dat de relatie tussen academische en niet-academische ziekenhuizen, met name top-ziekenhuizen, een reëel probleem is. Hij zei 'dat daaraan op redelijke termijn een fikse vorm van aandacht moet worden gegeven'. Ook daarover bestaat dus geen misverstand.

De heer **Van den Anker** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet zozeer bedoeld, de woorden van de Minister te onderstrepen, als wel de suggestie te weerleggen die hij met zijn woorden opwekte, namelijk dat ik een tegengestelde mening zou hebben. Ik heb dat nu nogmaals uitdrukkelijk gedaan.

Minister **Pais**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil dan uitdrukkelijk gezegd hebben dat ik allerminst de suggestie wilde

Pais

hebben gewekt dat de heer Van den Anker een tegengestelde mening aan de mijne zou hebben. Ik verheug mij nog steeds over de gelijkgerichtheid van onze meningen!

Na deze semantiek gaan wij door met wat reële zaken. Collega Ginjaar zal nader ingaan op de motie die de heer Van den Anker een en andermaal heeft vermeld.

Ik heb al gesproken over de vraag of je nu moest uitgaan van een bepaald principebesluit of dat je voor een volkomen open, maar dan ook volkomen vage benadering moest kiezen. Voor beide is natuurlijk iets te zeggen; aan beide zijn ook bezwaren verbonden. Als je de ene oplossing kiest, worden uiteraard de bezwaren geëtaleerd van die oplossing. Ik kan mij voorstellen dat ook de andere niet zonder bedenkingen was geweest.

Ik neem aan dat collega Ginjaar nog ingaat op de afstemmings- en overdrachtsproblematiek.

Mevrouw Wessel – wier bijdrage ik niet minder waardeer dan collega Ginjaar – heeft erop gewezen dat men in Leiden misschien wel tien maanden heeft moeten wachten voordat de eerste spade de grond in kon. Naar mijn mening wordt de geschiedschrijving door mevrouw Wessel enigermate telescopisch benaderd, want de pogingen in Leiden om nieuwbouw te krijgen dateren niet van tien maanden geleden, maar dateren van het begin van de jaren zestig. Steeds weer heeft men – in goed overleg met de betrokken regering en de rijksoverheid – gepoogd, de zaken van de grond te krijgen. Het is natuurlijk wenselijk, aler je met zo'n enorm project begint, duidelijk te hebben dat zo iets kan worden gerealiseerd. Ik denk daarbij vooral aan de financiële onderbouwing.

Wij spreken hier niet over projecten van een of twee ton, maar over een project in de orde van grootte van 200 miljoen gulden of nog meer. Het is dus duidelijk – ik refereer weer even aan de financiële droogte – dat men in een periode waarin er bij de departementen niet elk jaar honderden miljoenen gulden bij komen, maar er eerder voor honderden miljoenen gulden wordt omgebogen, deze zaak met enige zorgvuldigheid moet benaderen. Men moet er dan voor zorgen dat de financiering op lange termijn verzekerd is. Dat laatste was tot nu toe een probleem. Ik wil daarvan geen enkele regering een verwijf maken. Het was een probleem in de loop van de jaren zeventig. Iedereen die weet hoe groot de problemen zijn, zal hiervoor begrip

kunnen opbrengen. Men zal dan ook begrijpen dat in de periode waarin wij nu leven, een bedrag van 200 miljoen gulden niet even uit een achterzak kan worden geschud. Een dergelijke zaak moet goed worden voorbereid en moet goed in het prioriteitenschema worden ondergebracht. Dat is door deze Regering gedaan en nu kunnen wij starten. Ik neem aan dat mevrouw Wessel niet de enige is die zich daarover verheugt.

Mevrouw Wessel heeft vervolgens gesproken over het feit dat er in de nota natuurlijk exacte zaken moeten komen en niet alleen 'vage en onduidelijke formuleringen', zoals zij het noemde. Het ligt nu niet in mijn vermogen, die nota helemaal inhoudelijk in te vullen. Dat zou ook te kort doen aan de principes van goed overleg ter zake. Die principes zijn door mevrouw Wessel zelf onderschreven. Ik heb een aantal hoofdthema's aangegeven die in elk geval aan de orde moeten komen.

Ik kan dan ook niet helemaal de rechtvaardigheid onderschrijven van de betiteling 'vaag en onduidelijk' van het antwoord, omdat ik heb aangegeven aan welke zaken ik in elk geval aandacht wil besteden. Wanneer wij bij voorbeeld een duidelijk principe stellen, dan is dat volgens haar voorbarig, maar wanneer wij bereid zijn tot overleg, dan is het onduidelijk. Dit deed mij denken aan een discussie die oud-minister Roolvink en het geachte lid van deze Kamer de heer Koekoek eens hebben gevoerd. De heer Koekoek formuleerde toen een bepaalde stelling en minister Roolvink weerlegde die stelling door te zeggen dat hij de cijfers had waaruit bleek dat het anders was. De heer Koekoek zei toen dat dat slechts cijfers waren en dat hij bewijzen wilde hebben!

Wanneer ik nu met woorden kom, heet het dat ik vaag ben. Ik kan in dit stadium niet anders doen dan de bereidheid tot overleg duidelijk formuleren, aangeven waarover dat overleg kan gaan en aangeven welke thema's in elk geval in de nota aan de orde zullen en moeten komen. Het spreekt van zelf dat wij dan zo concreet mogelijk zullen zijn.

Ik zou mevrouw Wessel willen vragen, die waarschijnlijk in haar vorige leven ook menig notaatje heeft geschreven, hiervoor enig begrip op te brengen.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Dat begrip heb ik zeker, maar het wordt wel op grote proef gesteld. Eerst was het 21 november 1979. Nu is het maart 1980 en weer wordt een nota aangekondigd. Ik vind het prima, maar mijn

fractie had verwacht – ik denk dat zo'n hoog verwachtingspatroon de Minister alleen maar zal vleien – dat een iets meer inhoudelijke invulling zou worden gegeven van de verwachtingen die wij van hem hadden, alsmede van de verwachtingen die in de notitie waren gewekt.

Minister **Pais**: Mijnheer de Voorzitter! Nu mevrouw Wessel over vleien spreekt, heeft zij mijn zwakke punt ontdekt....

Ik wijs erop, dat wij – collega Ginjaar en ik – in een brief aan de Kamer heel duidelijk het principebesluit van de Regering hebben kenbaar gemaakt; het was niet slechts één velletje, maar het ging hierbij om heel duidelijke en concrete uitgangspunten.

In de tweede plaats hebben wij, naar aanleiding van de van de zijde der Kamer gestelde vragen – een 40-tal – zo concreet mogelijk proberen te antwoorden, in het stadium waarin wij ons nu bevinden.

In de derde plaats zijn wij volledig bereid – gehoord deze gedachtenwisseling en ook gehoord de moties – op een aantal punten nader en dieper gravend in te gaan. Wij doen wat menselijkerwijs gesproken mogelijk is, maar veel meer kunnen wij ook niet doen!

□

Minister **Ginjaar**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Van den Anker heeft nader toegelicht, op welke wijze zijn motie met betrekking tot het rijksplan moet worden opgevat. Ik begrijp eruit dat hij zegt: Het geeft in feite alleen maar een intentie weer. Over de wijze van uitvoering etcetera, kunnen wij later discussiëren. Ik denk dat dit een goede gedachte is, waarbij ik mij graag aansluit.

De heer Van den Anker heeft ook gezegd, dat nu nog niet moet worden overgedragen. Ik denk dat deze problematiek geheel is besproken. Hij zegt ook: u moet nu wel afstemmen. Ik wil er echter op wijzen, dat het wettelijk instrumentarium voor de beide bewindslieden niet hetzelfde is. De financiering is ook niet dezelfde. Dit betekent dat de problematiek van de afstemming niet langs de hiertoe geeignende kanalen kan worden opgelost.

Mede in het licht van de motie van de heer Lansink kan ik dus wel zeggen, dat wij zoveel mogelijk afstemmen, maar dat ik toch in deze situatie gaarne de beleidsverantwoordelijkheid wil laten waar zij thuishoort.

□

Staatssecretaris **Veder-Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Wessel heeft waardering geuit voor mijn aandacht

Veder-Smit

voor de positie van de academische ziekenhuizen in de regionale planning. Bij haar kritiek op het tempo in het door mij genoemde voorbeeld, dat van Groningen, heeft zij helaas niet goed naar mij geluisterd. Ik heb gezegd, dat de versnelling zal moeten geschieden op basis van de onderzoeksgegevens en van het advies van het College voor Ziekenhuisvoorzieningen. Dit advies is nog niet uitgebracht.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, over de moties aanstaande donderdag te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 17.55 uur tot 19.45 uur geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de ontwerpen van (rijks)wet:

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepaling inzake de regeling van delen van het recht in algemene wetboeken tot opnemng van een bepaling inzake algemene regels van bestuursrecht (15 046);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de buitenlandse betrekkingen (15 049, R 1100);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de artikelen 73 en 190-192 (15 468).

en van:

de motie-Korte-van Hemel c.s. over de wetgeving houdende algemene regels van bestuursrecht (15 046, nr. 11);

de motie-Brinkhorst c.s. over de verhouding van de Grondwet tot de Europese rechtsorde (15 049; R 1100, nr. 16).

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Tegelijkertijd met de herzieningsontwerpen inzake de Staten-Generaal werden in december en februari jl. in deze Kamer ook de voorstellen inzake de openbaarheid en de begroting behandeld. Dat betekent dat daarmee in feite de behandeling van hoofdstuk 5 van de nieuwe Grondwet, bevattende

de bepalingen over wetgeving en bestuur, was begonnen. Het doet de Regering genoegen dat inmiddels verder behandeling van hoofdstuk 5 in dit Huis kan worden voortgezet.

Het hoofdstuk over de wetgeving en het bestuur regelt een groot aantal onderwerpen van uiteenlopende aard. Om die reden zijn de bepalingen uit het hoofdstuk verdeeld over een tiental wetsontwerpen. Vandaag zijn wat dit hoofdstuk van de nieuwe Grondwet betreft aan de orde de wetsontwerpen die betrekking hebben op de codificatie en de buitenlandse betrekkingen. Naar ik hoop, zal over het merendeel van de overige wetsontwerpen die onderdelen van hoofdstuk 5 regelen spoedig een mondelinge gedachtenwisseling tussen Kamer en Regering kunnen plaatsvinden. Vanavond is verder aan de orde het wetsontwerp inzake de schrapping van de monetaire bepalingen uit de huidige Grondwet.

Ik zal aanstonds ingaan op de beschouwingen, opmerkingen en vragen van de kant van de Kamer over deze drie wetsontwerpen. Daarna zal de Staatssecretaris van Justitie antwoord geven op de vragen over een aantal aspecten van wetsontwerp 15 046. Vervolgens zal de Minister van Buitenlandse Zaken nader ingaan op wetsontwerp 15 049. De bijdrage van de Minister van Financiën is geïncorporeerd in mijn bijdrage, iets wat de heer Wöltgens, die op dit moment nog niet aanwezig is, ongetwijfeld genoeg zal doen. De regeringscommissaris zal ten slotte aandacht geven aan de vragen die de bewindslieden dan nog hebben laten liggen.

Mevrouw Kappeyne heeft een opmerking van algemene aard gemaakt. Zij heeft gesproken over vraagstukken van systematiek. Op zich zelf heeft zij gelijk; de behandeling van het vijfde hoofdstuk zou systematischer hebben kunnen plaatsvinden, maar er is nu eenmaal de procedure gekozen van het indienen van een groot aantal voorstellen. Dat maakt een andere keuze dan die, welke is gedaan in overleg met deze Kamer, erg moeilijk. Ik denk dat de gekozen weg de meest aanpakbare is.

De heer Roethof heeft gevraagd hoe het nu staat met de aanbevelingen van de commissie-Polak. Ook mevrouw Kappeyne en de heer Brinkhorst hebben daarover gesproken. Bijna alle departementen zijn bij deze aangelegenheid betrokken. De eerste stap is gezet. De Minister van Justitie is coördinerend bewindsman voor de harmonisatie van de wetgeving geworden. Er is, gezien het fundamentele karakter van

de onderwerpen die aan de orde zijn, een zekere aanlooptijd nodig en dat acht ik ook verantwoord.

Mevrouw Kappeyne heeft ook nu weer, evenals bij de behandeling van de wetsontwerpen inzake de Staten-Generaal, gezegd dat zij bij de behandeling van het herzieningsontwerp over de wetgeving in zal gaan op de vraag hoe de rol van de Staten-Generaal bij de beleidsvorming meer geformaliseerd zal kunnen worden. Wij krijgen daar dan een nadere discussie over. Dan kunnen wij ook nog eens ingaan op het interruptiedebat dat is aangezwengeld door de interventie van de heer Nijpels in het kader van het wetsontwerp inzake de buitenlandse betrekkingen. Wij hebben daarover een eerste gedachtenwisseling gehad en het lijkt mij goed bij de gelegenheid, waarop mevrouw Kappeyne doelde, die gedachtenwisseling voort te zetten.

Na deze meer algemene inleidende opmerkingen ben ik aangeland bij het wetsontwerp 15 046, dat de codificatievoorschriften behandelt.

De heer Brinkhorst heeft in zijn betoog een uitspraak gedaan, die ik gaarne met instemming wil aanhalen. Hij heeft gezegd dat de Staten-Generaal en de Regering zich er steeds van bewust zullen moeten blijven, dat een duidelijke en doorzichtige wetgeving een nastrevenswaardig doel is. Mevrouw Korte-van Hemel en de heer Roethof hebben ook in dezelfde zin gesproken. Ik onderschrijf deze gedachte van de verschillende afgevaardigden van harte. In deze tijd van 14 wetsfamilies is het benadrukken van het belang van helderheid en consistentie in de wetgeving bepaald geen overbodige zaak.

Naar onze mening blijft een grondwettelijk codificatievoorschrift een belangrijke steun bij het streven naar een doorzichtige en consistente wetgeving. De kern van de codificatiegedachte is, dat belangrijke rechtsgebieden als het burgerlijk recht, het strafrecht en het procesrecht bij formele wet moeten worden geregeld. Die kern is ook in het eerste lid van artikel 5.2.8 neergelegd.

Vorige week, bij het aanhoren van de verschillende geachte afgevaardigden, is gebleken dat er over de blijvende waarde van de codificatiegedachte geen verschil van mening tussen Kamer en Regering bestaat. In onze eenheidsstaat heeft het codificatievoorschrift uit een oogpunt van rechtszekerheid en rechtseenheid in de afgelopen anderhalve eeuw een heilzame werking gehad. Dit geldt zeker, indien

Wiegel

wij de huidige situatie vergelijken met de toestand van versnippering van het burgerlijk recht en het straf- en procesrecht, die vóór de Napoleontische tijd ons rechtsbestel kenmerkte.

In dit verband wil ik mevrouw Korte-van Hemel zeggen, dat ik met haar veel waarde hecht aan het gunstige effect dat het codificatievoorschrift in zijn uitwerking heeft op de rechtspositie van de burger.

De regeling bij formele wet van het burgerlijk straf- en procesrecht dient naar mijn mening het uitgangspunt voor de toekomst te blijven. Het voorgestelde eerste lid – de geachte afgevaardigden zullen het hebben begrepen – eist verder regeling bij formele wet in algemene wetboeken. Ook op dit punt – ik releveer de geschiedenis – wordt het huidige artikel 164 gevolgd. De ook in artikel 164 voorkomende clause, die het mogelijk maakt om binnen de grenzen van het voorschrift sommige onderwerpen buiten de algemene wetboeken te regelen, is in het eerste lid van artikel 5.2.8 gehandhaafd. Wel is de tekst van de clause enigszins aangepast om de wetgever in deze aangelegenheid iets meer ruimte te geven, namelijk door de verandering van het woord 'enkele' door het woord 'bepaalde'. Het verheugt me te kunnen constateren dat ook de geachte afgevaardigde mevrouw Korte-van Hemel thans in positieve zin op dit voorstel heeft gereageerd.

De wijzigingen, die in artikel 5.2.8, eerste lid, zijn aangebracht in vergelijking met artikel 164, brengen geen verandering in de materiële inhoud. Ik wil dit nog eens nadrukkelijk zeggen. Het handelsrecht is begrepen onder het burgerlijk recht. Het militaire strafrecht valt onder de term 'strafrecht'. Ik meen dat alles op deze wijze duidelijk en op de juiste manier is afgedekt.

De geachte afgevaardigde de heer Verbrugh heeft het in zijn betoog over het codificatie-artikel een merkwaardig feit genoemd, dat waar codificatie echt gewenst is – hij heeft daarbij speciaal bedoeld op het terrein van de sociale wetgeving – de Grondwet geen regels stelt. Ik denk dat de geachte afgevaardigde niet helemaal op de juiste wijze de plank slaat. Ik mag hem eraan herinneren dat in voorstellen met betrekking tot de sociale grondrechten, die inmiddels in eerste lezing het Staatsblad hebben bereikt, de bepaling voorkomt: 'De wet stelt regels omtrent de aanspraken op sociale zekerheid'. Dit staat in artikel 1.19, tweede lid.

Ik kom dan te spreken over het tweede lid van artikel 5.2.8, de opdracht aan de wetgever om algemene regels van bestuursrecht vast te stellen. Bijna alle geachte afgevaardigden hebben zich akkoord verklaard met de inhoud van de desbetreffende bepaling. Het is een ieder, die thuis is in dit grondwettelijke bos, duidelijk dat het geen geringe opdracht is, die in het tweede lid van het thans voorgestelde artikel aan de wetgever wordt gegeven. De materie is omvangrijk en complex. De geachte afgevaardigde mevrouw Korte-van Hemel heeft mede namens mevrouw Kappeyne van de Coppello en de heren Roethof, Brinkhorst en Van der Sanden ten aanzien van deze problematiek een motie ingediend, waarin de Regering wordt gevraagd spoed te betrachten bij het indienen van de in artikel 5.2.8, tweede lid, genoemde wetgeving.

De gedachte, die spreekt uit de motie van de geachte afgevaardigde mevrouw Korte-van Hemel, spreekt de Regering aan. Ik geloof dat het een goede zaak is, dat aan de verbrokkeling en dus aan de onoverzichtelijkheid die op dit moment toch nog het bestuursrecht kenmerkt een einde wordt gemaakt. Dit is in het belang van het goed functioneren van de overheid, maar vooral ook – mevrouw Korte-van Hemel heeft ook in die richting bij het formuleren van haar betoog gewerkt – ten behoeve van de burger. Ik wil dan ook aan het adres van de geachte afgevaardigde gaarne zeggen dat de Regering zeer veel waarde hecht aan een spoedige totstandkoming van codificerende wetgeving op het terrein van het bestuursrecht, of deelgebieden daarvan, al is het wel zo, dat in het oog moet worden gehouden dat er nog andere wetgevingsprioriteiten zijn, die ook hun beslag – vaak een groot beslag – leggen op de wetgevingscapaciteit op de departementen.

Geen twijfel over de intentie van de Regering ten aanzien van de motie van de geachte afgevaardigde mevrouw Korte, zoals die ook is gesteund in zeer brede mate door deze Kamer; de Regering beschouwt de ingediende motie van de geachte afgevaardigde als een steun in de rug voor het dienaangaande verder te voeren beleid.

Op dat stuk heeft de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst nog een concrete vraag gesteld, namelijk of de Regering denkt aan het instellen van een staatscommissie ter voorbereiding van een wettelijke regeling van de algemene regels van bestuursrecht.

Ik durf op dit moment niet exact te zeggen – ik wil dat ook niet doen – dat wij op het standpunt staan van: er komt een staatscommissie of er komt er geen. Wij willen daarover nog eens denken. Gedurende een paar decennia is er diepgaand aandacht besteed, zowel in de wetenschappelijke als in de bestuurlijke wereld, aan deze zaak. Of men dan nog een staatscommissie nodig heeft, weet ik niet, maar ik wil de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst wel toezeggen dat wij daarover nog eens zullen nadenken.

De geachte afgevaardigde de heer Roethof is ingegaan op de delegatiebevoegdheid in het tweede lid. Hij heeft daarbij ten tonele gevoerd een brief van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Deze vereniging schrijft de Minister van Binnenlandse Zaken over het algemeen veelvuldig brieven, alleen een afschrift van deze brief heb ik niet gekregen. Dank zij de welwillende medewerking van de geachte afgevaardigde als een soort onbezoldigd PPT-er beschikt de Regering thans over de tekst van die brief. Ik ben de geachte afgevaardigde voor zijn interventie ter zake erkentelijk.

De heer **Roethof** (PvdA): Als het maar niet in strijd is met het briefgeheim.

Minister **Wiegel**: Dat weet ik niet. De heer Roethof heeft die brief aan ons gegeven. Hij moet dan maar eens bij zich zelf te rade gaan.

De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, of het voorgestelde tweede lid ook de mogelijkheid opent om bij algemene maatregel van bestuur regels te stellen met betrekking tot het bestuur van de huishouding van provincies en gemeenten. Ik geloof dat het voor het geven van een antwoord op deze vraag eerst nodig is, vast te stellen wat de bedoeling is van de ontworpen bepaling. De bedoeling is dat de wetgever komt tot vaststelling van algemene regels van bestuursrecht, zo staat het er. Dat betekent, de grondwetgever wil, als deze bepaling tenminste zo zou worden aanvaard, daarbij een zekere ruimte laten aan de lagere publiekrechtelijke lichamen om met betrekking tot een eigen bestuur autonoom bestuursrechtelijke regels op te stellen.

Als wij zien naar de voorgestelde grondwetsbepaling, dan blijkt naar mijn mening dat die delegatie niet wil uitsluiten. Ik mag aannemen dat de wetgever op die punten, waar algemene regels van bestuursrecht de positie

Wiegel

van de burger wezenlijk raken, dan ook zelf de essentiële elementen van die algemene regels zal vaststellen.

Voor het overige staat het hem vrij de nadere detaillering daarvan op te dragen aan lagere wetgevers. Dat kan dan geschieden in de vorm van een algemene maatregel van bestuur maar ook van een gemeenteverordening. Het is zelfs voorstelbaar dat die algemene maatregel van bestuur op zijn beurt weer een nadere delegatie inhoudt aan de gemeenteverordening. Binnen de voorschriften die de Grondwet geeft tot inachtneming van de autonome bevoegdheid van provincies en gemeenten is zo'n constructie ook niet per se ongeoorloofd. Ik laat de wenselijkheid daarvan nu in het midden. Het zal een zaak zijn voor de wetgever, die de grondwettelijke opdracht tot vaststelling van algemene regels van bestuur slechts gaat uitvoeren. Die constructie is theoretisch denkbaar en op zich zelf ook niet onoorbaar.

De heer **Roethof** (PvdA): Ik begrijp het betoog van de Minister wel, maar wij hebben destijds bij wetsontwerp 13 872, gesanctioneerd het voorstel van de Regering, bij het gebruik van de formule 'vaststellen' aan te nemen dat er geen sprake is van een delegatiebevoegdheid. Als men, zoals in het eerste lid, stelt 'de wet regelt' is die bevoegdheid wel aanwezig. Ik heb niet de indruk dat het betoog van de Minister nu daarmee geheel in overeenstemming is.

Minister **Wiegel**: Ik weet het niet. De bepaling beoogt nu juist het vaststellen, door de wetgever, maar wel van algemene regels van bestuursrecht.

De heer **Roethof** (PvdA): De Minister heeft op een gegeven moment gezegd, dat men een lager orgaan in ieder geval iets kan opdragen. De verwijzing naar de autonome sfeer van de gemeentebesturen leek mij niet geheel terecht.

Minister **Wiegel**: Als de geachte afgevaardigde het woord 'regels' goed interpreteert, laat die terminologie bepaald ook delegatie toe. Kunnen wij met elkaar afspreken dat de regeringscommissaris nog eens op de technische kant daarvan ingaat?

De heer **Roethof** (PvdA): Daarmee ga ik geheel akkoord.

Minister **Wiegel**: De geachte afgevaardigde de heer Roethof heeft een amendement op dit wetsvoorstel ingediend. Dit amendement is te vinden op stuk nr. 10. Hij heeft in zijn beschouwingen

gevraagd of het niet mogelijk zou zijn aan het thans voorgestelde tweede lid een zinsnede toe te voegen over het administratieve procesrecht. Op dat stuk heeft hij het amendement ingediend. Over diezelfde aangelegenheid heeft mevrouw Kappeyne van de Coppello de vrees geuit dat, als de gedachte van de geachte afgevaardigde zou worden aanvaard, de uitdrukkelijke opdracht die dan aan de wetgever op dat terrein wordt gegeven, de wetgever wel voor een bijzonder zware taak stelt. Mevrouw Kappeyne van de Coppello sprak zelfs over een al te zware taak. De Regering is het eens met hetgeen mevrouw Kappeyne van de Coppello daarover heeft gezegd. De regeringscommissaris zal daarop, net als op het eerdere punt van de geachte afgevaardigde de heer Roethof, nader ingaan.

Dit was wat ik wilde zeggen over wetsontwerp 15 046. Straks zal de Staatssecretaris van Justitie en zoals eerder is gezegd ook de regeringscommissaris nader over dit wetsontwerp spreken.

Ik ben dan aangeland bij het deel van de opmerkingen van de Regering dat de Minister van Binnenlandse Zaken is toebedeeld, of dat hij zich zelf heeft toegeëigend, bij het wetsontwerp 15 049. Ik wil beginnen met het noemen van de titel van een studie uit 1949, die handelt over de Nederlandse grondwetsbepalingen over de buitenlandse betrekkingen. Die titel luidt: 'Waar volkenrecht en Nederlands staatsrecht elkaar raken'. Die titel geeft voor een deel heel kernachtig weer waar het bij dit grondwetsvoorstel om gaat. Ons oog is bij dit wetsontwerp niet alleen gericht op nationale, maar ook op internationale aspecten. Het Nederlands staatsbestel functioneert niet in een vacuüm, maar is onderdeel van een grotere internationale gemeenschap.

Ik wil hierbij echter de volgende kanttekening plaatsen. Wij houden ons vandaag bezig met de Nederlandse Grondwet, die zich primair richt op nationale constitutionele verhoudingen. Daarop valt de nadruk. Vele internationale verschijnselen, hoezeer die ook van invloed kunnen zijn op de nationale verhoudingen, zijn niet door enige nationale grondwet te reguleren. Dat neemt niet weg dat het verband met internationale aspecten onmiskenbaar is.

Terecht is door de heer Brinkhorst met nadruk gewezen op de ingrijpende veranderingen die het Europees integratieproces in Nederland teweeg brengt. Duidelijk komt dat ook naar vo-

ren in de studie van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid uit 1977. De Raad heeft geconstateerd dat er in politiek opzicht een verschuiving is van de nationale regeringen naar de organen van de Europese Gemeenschap c.q. het gezamenlijk overleg van de Westeuropese staten.

Naast de mogelijkheid van verschuivende bevoegdheden dient ook gedacht te worden aan de werking van verdragsbepalingen en van besluiten van internationale organisaties in de Nederlandse rechtsorde.

Wat moet nu onze opstelling zijn tegenover deze ontwikkelingen bij het formuleren van de Nederlandse grondwetsbepalingen? Aan de ene kant moeten wij ons realiseren dat de nationale Grondwet niet op internationaal niveau kan reguleren. Om een voorbeeld te noemen: een door ons wenselijk geachte versterking van de democratische controle op Europees niveau, zal niet op het niveau van de Nederlandse Grondwet bepaald kunnen worden. Aan de andere kant moet de Nederlandse Grondwet geen onnodige belemmeringen opwerpen voor verdere ontwikkelingen. Anders gezegd: de tekst van de nieuwe Grondwet moet niet te star blijven. Daarmee hebben wij dan ook bij onze voorstellen rekening gehouden.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Wat bedoelt de Minister met 'onnodige belemmeringen'? Zijn er ook nodige belemmeringen?

Minister **Wiegel**: Ik zal deze vraag graag beantwoorden als het past in de logica van mijn betoog, maar het is nog niet zo ver. Ik verwacht dat de Regering ook voor dit onderdeel van haar beleid kan rekenen op een brede instemming van de volksvertegenwoordiging en ik vraag de geachte afgevaardigde een ogenblik geduld te betrachten.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Nooit als het onnodig is!

Minister **Wiegel**: We hebben elkaar goed begrepen.

De heer **Verbrugh** (GPV): De Minister zegt nogal gemakkelijk dat de nationale wetgeving onmogelijk de internationale verhoudingen kan reguleren. De nationale wetgeving kan echter wél een nationaal beleid veronderstellen dat regulerend probeert in te werken op die internationale verhoudingen.

Minister **Wiegel**: Dat heb ik tot nu toe niet bestreden.

De heer **Verbrugh** (GPV): Maar u hebt het niet gezegd.

Wiegel

Minister **Wiegel**: Nee, maar ik was bij dit wetsontwerp nog maar aan het begin van mijn betoog.

Mijnheer de Voorzitter! Vanuit de door ons gekozen algemene uitgangspunten hebben wij de voorstellen geformuleerd, zoals die thans ter tafel liggen. De materie met betrekking tot de verdragen is in een aantal etappes – in 1953 en 1956 – in het huidige stelsel ondergebracht.

Principes, die thans in de Grondwet zijn neergelegd, worden over het algemeen als bevredigend ervaren. Ik vind dat wij deze beginselen zeker niet terzijde moeten schuiven. Uit de eerdere gedachtenwisseling zowel mondeling als schriftelijk heb ik de indruk dat deze stellingname ook over het algemeen de instemming van de Kamer heeft. Verleden week is dat nog gebleken uit de woorden van de geachte afgevaardigde de heer Van den Broek. Hij heeft verklaard het met de opvattingen van de Regering ter zake niet oneens te zijn.

Ook de heer Verbrugh heeft gezegd dat hij zich kon vinden in het streven om meer duidelijkheid te scheppen en overbodige details weg te laten. De geachte afgevaardigde de heer Patijn heeft gesproken over een cosmetische ingreep. Ik neem aan dat hij daarbij tevens heeft gedacht aan de daaruit resulterende verfraaiing die de Regering heeft gemeend te kunnen ontwerpen.

De geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst heeft verleden week de gedachte van de betekenis van het Europees integratieproces nog eens extra willen onderstrepen. Hij heeft een motie ter zake ingediend, die althans met de pen ook door de heer Van den Broek is ondertekend.

De heer **Brinkhorst** (D'66): En door de heer Nijpels in druk.

Minister **Wiegel**: Kortom, dat is dan toch die brede steun, waarover ik zo juist sprak. In deze motie wordt gezegd, dat de bepalingen van de Grondwet in geval in twijfel zo dienen te worden uitgelegd, dat het Europees integratiestreven daardoor niet wordt belemmerd. In de memorie van antwoord hebben wij al gezegd dat het feit dat ons land onderdeel is geworden van een brede Europese rechtsorde past in de thans gekozen benaderingswijze. De voorgestelde regeling houdt een erkenning in van de mogelijkheid van een verdergaande ontwikkeling binnen de Europese grondwet. Onze grondwet staat het Europees integratieproces niet in de weg. Daarom

zou mijn eerste reactie op de motie zijn, of zij wel zo nodig is en of zij eigenlijk niet overbodig is.

Mijn tweede reactie op de motie is het volgende. Is de formulering van de motie wel zo gelukkig? De geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst heeft gezegd dat hij naar een meer neutrale formulering heeft gezocht dan de formulering die van de kant van zijn groep in het eindverslag is gebruikt. Ik vraag mij af, of de formulering wel zo geslaagd is. Blijft niet het bezwaar bestaan, dat de verlangde uitspraak wel wat erg algemeen – men zou kunnen zeggen 'tè algemeen' – is gesteld? Dient onder alle denkbare omstandigheden de Grondwet in geval van twijfel te worden uitgelegd ten faveure van het Europees integratieproces?

Ik denk dat wij bij dit soort aangelegenheden niet aan een zekere afweging kunnen ontkomen, ook al wordt natuurlijk het belang van het Europees integratieproces steeds in het oog gehouden. De voorgestelde motie laat wat weinig ruimte voor die soms noodzakelijke afweging. Ik denk daarbij niet alleen aan de behartiging van nationale belangen. Men zou ook aan andere doelstellingen kunnen denken. Ik vraag mij daarom af, of het woordje 'onnodig', dat eerder werd gebruikt, hier zo ondienstig zou zijn.

Wanneer dat in de motie zou worden ingevoegd, dus wanneer er zou staan dat bepalingen van de Grondwet in geval van twijfel zo dienen te worden uitgelegd dat het Europees integratieproces daardoor niet onnodig wordt belemmerd, dan is er toch wat meer ruimte voor afweging, ruimte die naar mijn opvatting in de huidige tekst van de motie wat onvoldoende is ingebouwd.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Daarmee heeft de Minister nauwelijks iets over de betekenis van het begrip 'onnodig' gezegd. Voordat wij daarover kunnen spreken, lijkt het mij zinvol dat hij eerst aangeeft wat nu een onnodige belemmering en eventueel een nodige belemmering is.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of ik dat moet uitleggen. De formulering van de motie laat naar mijn opvatting erg weinig ruimte voor afweging die er toch wel eens moet kunnen zijn. Het proces van Europese integratie is een proces waarvan wij menen dat het moet worden voortgezet, maar het is niet het enige onderdeel van het buitenlands beleid, want daarbij kunnen allerlei andere zaken aan de orde komen. Ik ben hier-

mee eigenlijk al een beetje op het terrein waarop mijn collega van Buitenlandse Zaken deskundig is en ik voor een deel slechts woordvoerder.

Als men kijkt naar de Europese integratie, dan – dat zal de geachte afgevaardigde toch vanuit zijn vroegere positie zonder twijfel weten – zal toch blijken dat niet elk land in Europa over de verschillende vraagstukken hetzelfde denkt. Er zitten aan de buitenlandse politiek verschillende aspecten verbonden en in dit licht gezien, vraag ik mij af, of het wel zodanig moet worden geformuleerd dat altijd als er twijfel is het Europees integratieproces voorop moet staan, want dan belemmer je jezelf wel om een aantal andere afwegingen, gezien opstellingen van andere landen in Europa, in de beschouwingen te betrekken.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Het is heel typerend dat de Minister van Binnenlandse Zaken dit deel van de beantwoording voor zijn rekening neemt en niet de Minister van Buitenlandse Zaken.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zei zoëven al dat ik kwam op het terrein van mijn collega van Buitenlandse Zaken. Ik kan daar echter ook niets aan doen, want de geachte afgevaardigde stelde mij een vraag en het gaat mij wat te ver op dan te zeggen dat ik die moeilijke vraag aan mijn collega van Buitenlandse Zaken maar zal overlaten.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Kernpunt is dat de Minister de term 'onnodig' introduceert. Ik vind die term bepaald niet verhelderend en daarom vraag ik de Minister of hij kan toelichten waarom hij die term wil invoeren. Wat zijn de omstandigheden, waarin het proces wel onnodig wordt belemmerd en wat zijn de omstandigheden, waarin het niet onnodig wordt belemmerd? Als wij dat weten heeft het pas zin om een dergelijke term te overwegen.

Minister **Wiegel**: Ik dacht van niet. Als de geachte afgevaardigde die term niet zou implementeren in zijn motie, dan moet het Europees integratieproces altijd voorrang krijgen en dat kan betekenen dat andere doelstellingen van buitenlandse politiek daardoor niet meer tellen.

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Maakt de Minister het zichzelf niet moeilijk met te zeggen dat die Europese integratie moet worden bevorderd? Dat is toch geclausuleerd? Er zijn allerlei Europa's mogelijk; er kan

Wiegel

een Europa worden nagestreefd dat de Minister wil bevorderen, maar ook een Europa dat de Minister wellicht helemaal niet wil bevorderen. Men weet niet hoe de ontwikkelingen in de toekomst zullen verlopen. Juist die clausulering geeft de ratio aan het verhaal over 'onnodig'.

Minister Wiegel: Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht, dat de heer Verbrugh – ik heb het wat suaaft gezegd – iets pregnanter dan ik in deze Grondwetsdiscussie toch een aantal aspecten naar voren heeft gebracht die het overwegen waard zijn.

De heer **Roethof** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Er zit nog een ander aspect aan de motie. Er staat namelijk dat de bepalingen van de Grondwet in geval van twijfel zo dienen te worden uitgelegd dat het Europese integratieproces daardoor niet wordt belemmerd. Deze kwestie is tweemaal aan de orde geweest in deze Kamer in de afgelopen jaren, nl. toen het ging om onze grondrechten zoals die ook in de nieuwe Grondwet zullen worden verankerd en bij de bespreking van het VN-verdrag inzake de burgerlijke en politieke rechten. Toen is hier zeer duidelijk door de Regering verklaard dat in geval van twijfel over de vraag wat nu voorrang heeft – dus de Grondwet, of het VN-verdrag, of de Europese Conventie – de regeling die de meeste bescherming aan de burger biedt de voorrang zou hebben.

Ik vind het ook zeer juist, dat de Regering dit heeft vastgesteld. Als men nu de motie van de heer Brinkhorst goed leest, zou men die zo kunnen interpreteren dat, als de Grondwet de meeste bescherming geeft, desalniettemin de Conventie van Rome de voorrang zou moeten hebben.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dit lijkt mij geen juiste interpretatie. Niet voor niets staan in de motie niet de woorden 'niet wordt bevorderd', maar de woorden 'niet wordt belemmerd'. Ik ben het er volstrekt mee eens dat op het punt van de rechtsbescherming uiteraard het meest vergaande primair staat. Dit is ook helemaal niet in strijd met de grondwetsartikelen 65 en 66, waarin immers de term 'voorrang voor het internationaal recht' wordt gehanteerd. Ik geloof dus dat de interpretatie van de heer Roethof volstrekt juist is maar niet haaks staat op deze motie.

Minister Wiegel: Ik neig toch wel tot het bijvallen op één onderdeel van de geachte afgevaardigde de heer Roethof.

Mijn indruk is dat, als het woord 'onnodig' niet in deze motie staat, men dan toch een aantal andere aspecten minder zwaar kan laten wegen dan het aspect van het Europese integratieproces. Ik ben het dus met die gedachte van de geachte afgevaardigde wel eens.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Afgezien van het woord 'suaaf', wil ik u nog iets vragen. Ik neem aan dat dit een Hollandse vertaling is van een latijns begrip en niet teruggaat op een functie die in Vaticaanstad werd uitgeoefend.

Minister Wiegel: Dat klopt; u kunt het zoeken in de dikke Van Dale.

Mevrouw Kappeyne van de Coppello (VVD): Het gaat er maar om of u het met een s of met een z zegt, Excellentie!

De motie welke door mijn collega Nijpels mede is ondertekend, wordt door ons opgevat als een Europese integratie, zoals die tot uitdrukking komt in verdragen. Dit betekent dat hiermee al een zekere voorrang is gegeven door Regering en parlement bij de vaststelling van die verdragen. Zo vatten wij die motie op. Daarom zien wij in die motie helemaal niet de moeilijkheden die de Minister erin ziet.

Minister Wiegel: Ik dank de geachte afgevaardigde voor de interpretatie namens haar fractie van deze motie. Die geeft een zekere verduidelijkende uitleg. Nu is het wel zo, dat hetgeen de geachte afgevaardigde zegt niet in deze motie staat. Ik vind het heel interessant (en ik waardeer het ook) dat de liberale fractie deze interpretatie aan de motie geeft. Ik ken niet de interpretatie door andere fracties van deze motie. Juist echter omdat het hier gaat om een discussie over een wijziging van de Grondwet, is het naar mijn oordeel dienstig dat wij precies weten waarop wordt gedoeld. **Mevrouw Kappeyne** heeft een wezenlijk element ingebracht. Dit element staat echter niet, althans niet letterlijk, in de tekst van de motie. Ik meen dat hierdoor in wezen mijn stelling wordt versterkt en dat de motie de mogelijkheid opent dat bepaalde afwegingen op een gegeven ogenblik niet al te eenvoudig zullen zijn.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik kom er toch nog op terug, omdat de term 'onnodig' natuurlijk iedere betekenis aan de motie zal ontnemen. De Minister zegt dat het om afwegingen gaat. Hij vindt de motie niet zorgvuldig geformuleerd. Er staat heel uitdrukkelijk in,

dat in geval van twijfel deze uitleg eraan zou moeten worden gegeven. Met andere woorden: wanneer er geen twijfel is (de heer Roethof doelde op zo'n punt, namelijk verdergaande rechtsbescherming) dan is deze motie niet van toepassing. Er is natuurlijk sprake van een zeer zorgvuldige afweging. Alleen in geval van twijfel.....enz. Ik denk dat dit punt door de Minister niet betwist is. Ik herhaal mijn vraag: ontkracht het woord 'onnodig' niet iedere betekenis van de motie? Als dat de bedoeling van de Regering is.....

Minister Wiegel: Natuurlijk niet. Als dat de bedoeling van de Regering was, zou de Regering dit heel openlijk hebben gezegd, terwijl de Regering zich juist op zichzelf positief heeft uitgelaten tegenover de gedachte die achter de motie zit. Wat blijkt nu bij de discussie, ook vanavond? De heer Roethof heeft kritische kanttekeningen. **Mevrouw Kappeyne** geeft een bepaalde uitleg aan de motie. Ik vraag mij af of wij wel exact goed verstaan wat onder de inhoud van de motie wordt begrepen. Als dit in deze gevallen niet optimaal kan zijn, zet ik er een vraagteken bij of het dienstig zo'n motie te aanvaren.

De Voorzitter: Ik vind het voortzetten van interrupties in dit stadium onnodig. Bij mij is daaromtrent geen twijfel.

Minister Wiegel: Dank voor uw steun, Mijnheer de Voorzitter. Ik kom nu bij het vervallen van artikel 58, eerste lid, dat betrekking heeft op het opperbeestuur der buitenlandse betrekkingen. De geachte afgevaardigden hebben daarmee in feite hun instemming betuigd. Hierover is uitgebreid van gedachten gewisseld in de schriftelijke voorbereiding. De geachte afgevaardigden de heren Van den Broek en Verbrugh zijn er nu nog even op terug gekomen. Er bestaat geen verschil van mening over dat de oude bepaling in de huidige Grondwet ter zake kan vervallen en dat het zeker niet nodig is de oude bepaling hier te handhaven.

Als die oude bepaling wel zou worden gehandhaafd zou ten aanzien van de buitenlandse betrekkingen toch een andere koers in de Grondwet worden gevaren dan ten aanzien van de andere onderdelen van beleid. Ik ben de Kamer er erkentelijk voor dat zij op dit punt met de voorstellen van de Regering instemt. De heren Van den Broek, Verbrugh en Nijpels hebben dit duidelijk verklaard.

De geachte afgevaardigde de heer Van den Broek heeft nog gevraagd hoe het vervallen van artikel 58, eerste lid,

Wiegel

past in de relatie tussen Regering en rechterlijke macht. Die zaak is ook in de schriftelijke gedachtenwisseling aan de orde geweest. Wij hebben die vraag toen als volgt toegespitst. Dient de Grondwet niet een algemene aanwijzing voor de rechterlijke macht te bevatten tot terughoudendheid wat het beoordelen van buitenlands beleid betreft? Die vraag is door de Regering ontkennend beantwoord. Dient de rechterlijke macht niet terughoudendheid te betrachten waar het buitenlands beleid betreft? Het antwoord is 'ja'. Dit lijkt zeker gewenst, met name op dit terrein.

Naar mijn mening is er echter geen enkele reden om aan een voorzichtige opstelling van de Nederlandse rechterlijke macht op dit punt te twijfelen. Ik ben ervan overtuigd dat de rechter, ook zonder een uitdrukkelijke grondwetsbepaling als artikel 58, eerste lid, zich op dezelfde terughoudende wijze als thans zou opstellen wat het beoordelen van de rechtmatigheid van een regeringshandeling op het gebied van de buitenlandse betrekkingen betreft.

Ik meen dat ik nu de meeste vragen op dit gebied heb beantwoord. Er is ook nog een amendement ingediend door de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst op stuk nr. 14. Dit valt uiteen in twee delen. In het eerste deel wordt voorgesteld de beperking 'een ieder verbindende' te laten vervallen. De heer Brinkhorst wil de beperking die in het toetsingsrecht van wet aan de wettelijke voorschriften van verdragen en besluiten van internationale organisaties is gelegen, voor de rechter laten verdwijnen. De Regering is van mening dat er alle aanleiding is de sinds 1956 bestaande traditie van deze duidelijke afgrenzing van de bevoegdheid van de rechter te laten voortbestaan.

Hetzelfde geldt ook voor het tweede deel van het amendement. Het tweede deel heeft tot strekking de algemene regels van het volkenrecht ook boven het nationale recht te laten prevaleren. Ook hier is de Regering van mening dat handhaving van het bestaande stelsel de voorkeur verdient. De regeringscommissaris zal nader op de verschillende implicaties en complicaties van het amendement van de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst ingaan.

De heer **Patijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben zojuist een heel debat gehad over de motie. Kan de Regering nog iets zeggen over de relatie die zij ziet tussen de motie over de voorrang van het Europese integratie-

proces en het amendement van de heer Brinkhorst tot het laten vervallen van de woorden 'een ieder verbindende'? Dat is een heel wezenlijke band. Als je het een bij amendement laat vervallen — dat is in de stukkenwisseling herhaaldelijk aan de orde geweest — dan voer je met de motie datgene uit wat er in het amendement staat; ook nietverbindende bepalingen, maar wel passend in een Europees integratieproces, hebben voorrang. Het feit dat de motie en het amendement nauw samenhangen vormt een ondersteuning voor de Regering. Daarom moeten beide worden verworpen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De heer Patijn voert nu een volstrekt verwarrend element in de discussie in. Als indiener van zowel de motie als beide amendementen verklaar ik dat er geen enkele band bestaat tussen de motie en het eerste of het tweede amendement. Wat mij betreft behoeft de Regering op dit punt dus helemaal niet te reageren.

Minister **Wiegel**: Ik dank de heer Brinkhorst zeer voor dit advies! Ik heb de indruk dat hij gelijk heeft nu hij signaleert dat die verbinding er niet is. Desalniettemin leidt dit de Regering niet tot een andere conclusie dan de conclusie dat zij van mening is dat het amendement niet moet worden aangenomen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): De motivering daarvoor komt nog?

Minister **Wiegel**: Ik heb daarover al iets gezegd, maar de regeringscommissaris zal er nader op ingaan.

De heer **Van den Broek** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Heeft de Minister al enig commentaar gegeven op mijn amendement op artikel 58, lid 2, ten aanzien van de bepaling dat de Regering de internationale rechtsorde bevordert?

Minister **Wiegel**: Daarover zal de Minister van Buitenlandse Zaken spreken.

Minister **Van der Klaauw**: En hoe!

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Vervolgens kom ik tot het derde wetsontwerp dat vanavond ter discussie staat, namelijk het wetsontwerp 15 468 over het vervallen van de monetaire bepalingen. Wanneer wij de inhoud van dit voorstel vergelijken met de tekst van de huidige Grondwet, dan zien wij dat duidelijk inhoud wordt gegeven aan één van de algemene doelstellingen van de grondwetsherziening, en wel dat de Grondwet waar mogelijk moet worden bekort en moet

worden ontdaan van in de huidige tijd overbodig te achten bepalingen. Het wetsvoorstel geeft duidelijk blijk van een sanering die mogelijk was en die tot mijn vreugde op een grote mate van instemming van de Kamer kan rekenen.

Om te beginnen zal ik iets zeggen over artikel 190, eerste lid. Het voorstel om de eerste zin van artikel 190 van de Grondwet te schrappen heeft tot enige vragen aanleiding gegeven. Door de Partij van de Arbeid is erop gewezen dat in de hier bedoelde bepaling de uitdrukking kan worden gezien van een opvatting over de verhouding tussen staat en burger, waarbij van de staat wordt verwacht, zich tegenover de burger te gedragen overeenkomstig gedragslijnen die ook voor het verkeer tussen burgers onderling gelden. Vanuit die optiek zou een inhoudelijke discussie kunnen worden gevoerd over de vraag of een dergelijke bepaling ook in een vernieuwde grondwet niet past. Die gedachte is hier naar voren gebracht door de geachte afgevaardigde de heer Wöltgens, en wel in de zin dat hij nog eens heeft gerefereerd aan een eerder door zijn groep ingenomen stellingname. Hij heeft gezegd dat er toch wel een vraagteken kan worden gezet bij het schrappen van artikel 190.

Ook de geachte afgevaardigden de heren Nijpels en Verbrugh hebben over de eerste zin van artikel 190 opmerkingen gemaakt. De heer Nijpels heeft gezegd dat zijn fractie schoorvoetend met het voorstel akkoord gaat. Als ik het goed heb begrepen, betreft zijn aarzeling het feit dat de overheid zich in het rechtsverkeer dikwijls in een wat andere positie bevindt dan de burger, zeker daar waar privaatrechtelijke rechtsregels samenvloeien met publiekrechtelijke regels, zoals bij het uitgeven van obligaties.

De heer Verbrugh wees in het bijzonder op het monopolie van de staat met betrekking tot het geldwezen.

Mijnheer de Voorzitter! Naar ons oordeel is het overbodig, uitdrukkelijk in de nieuwe grondwet het beginsel neer te leggen, dat de staat zijn verplichtingen ten opzichte van zijn schuldeisers nakomt. Het beginsel behoeft niet apart te worden omschreven omdat het een uitvloeisel is van de gedachte van de rechtsstaat. Deze gedachte blijkt uit de gehele opbouw van onze wetgeving, allereerst uit de Grondwet zelf. Door de instelling van de wetgevende macht en van de onafhankelijke rechtspraak bindt de Grondwet het gehele staatsoptreden aan daarbij in acht te nemen regels.

Wiegel

Ook de staat – de heer Nijpels maakt in dit verband een opmerking – is aan het recht onderworpen. Ook voor de staat gelden daarom, bij zijn deelnemen aan het private rechtsverkeer, dezelfde principes als tussen burgers onderling.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Nijpels heeft gezegd, dat regels van publiekrecht en van privaatrecht sterk met elkaar verweven kunnen zijn. Hij heeft in het licht hiervan een vraagteken bij het huidige voorstel geplaatst. Ik kan niet inzien – de geachte afgevaardigde sprak ook over het uitgeven van obligaties – wat voor verschil het zou maken wat het feit betreft, dat de staat de verplichtingen die uit een obligatielening ten opzichte van de burgers voortvloeien zou moeten nakomen. Hierbij is de staat – gesteld dat de staat nalatig zou zijn – volledig in rechte aanspreekbaar. Hiervoor hebben wij artikel 190, eerste lid, niet nodig.

In mijn tekst staat, dat ik het bekende handboek De Grondwet van Buys op dit punt heb nagegaan. Ik heb het niet zelf gedaan, maar wel een van mijn hardwerkende medewerkers. Buys bespreekt artikel 190 op blz. 607 van zijn standaardwerk. De geachte afgevaardigde heeft straks nog enige tijd om het na te lezen. Buys noemde het artikel indertijd geheel overbodig omdat het in een rechtsstaat vanzelfsprekend is, dat de staat zijn verplichtingen nakomt. Daarom zeg ik nog eens dat het beter is, in de Grondwet te volstaan met de bepalingen omtrent de wetgevende macht en de onafhankelijke rechtspraak.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Een moderne klacht – die zelfs de PvdA bereikt – is, dat mensen die iets van de overheid terug te vorderen hebben (teruggave van belasting) hierover geen rente vergoed krijgen. Moeten wij aannemen dat dit artikel hiermee in het geheel niets te maken heeft?

Minister **Wiegel**: Dat moet u zo aannemen!

De heer **Wöltgens** (PvdA): Kunt u dit adstrueren?

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen niet dat het voorstel van de Regering – een voorstel dat, als het door de Kamer wordt aangenomen, leidt tot het vervallen van het eerste lid van artikel 190 – verschil maakt voor de problematiek welke de geachte afgevaardigde concreet noemt. Ik begrip dat de fractie van de PvdA veel

brieven krijgt van mensen die vinden dat zij te laat belastingen terug krijgen. Ook mij bereiken zulke brieven. Ik denk dat wij wat dit betreft heel moeilijk zouden kunnen verwijzen naar deze discussie over de Grondwet.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Op het gevaar af, dat ik een 'issue' die helemaal niet tot mijn partij behoort....

Minister **Wiegel**: Ik vond het net zo interessant worden.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Een van de merkwaardige zaken is, dat de overheid als publiekrechtelijk orgaan niet aarzelt om boete op te leggen wanneer men zijn belastingschuld te laat betaalt en niet aarzelt om hieraan consequenties te verbinden met betrekking tot rentederving enzovoorts, maar dat men omgekeerd – als men als burger iets van de staat heeft te vorderen – als burger een dergelijk prerogatief niet heeft.

Minister **Wiegel**: Onder de vigeur van het huidige eerste lid van artikel 190, dat volgens dit voorstel gaat vervallen, bestaat deze praktische situatie. Wat u nu zegt, bestrijdt mijn betoog niet.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Dat men zich niet altijd aan de Grondwet houdt, is een punt apart.

Minister **Wiegel**: Neen, men heeft zich altijd aan de Grondwet te houden.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Het ging ons om de strekking van het artikel, namelijk dat de staat zich ten opzichte van de burgers zodanig gedraagt als verwacht wordt dat de burgers zich ten opzichte van elkaar gedragen. Dat is de kern van mijn vraag.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Daar wil ik iets op zeggen, als u mij daartoe de gelegenheid geeft, mijnheer de Voorzitter. Het betreft het probleem van de onverschuldigde betaling. Voor zover ik daar iets van weet, is dat een kwestie van een civiele procedure. Het betalen van renten over bedragen die men onverschuldigd heeft verleend, is een civielrechtelijke zaak, terwijl onverschuldigde betaling door de rijksoverheid een andere figuur betreft. Het probleem dat de heer **Wöltgens** schetst – de overheid krijgt geld van een belastingplichtige en moet daar later weer iets van teruggeven – laat onverlet de kwestie van het betalen van rente over een bedrag dat men uitgezet heeft, omdat dat een begrip is dat thuishoort in het civiele recht en niet in het belastingrecht.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Ik voel mij bijna als ketter als ik begin te twifelen aan de juridische vermogens van mevrouw Kappeyne, maar in dit geval heeft zij het naar mijn gevoel volstrekt mis. Het is namelijk zo dat men volgens bij voorbeeld de loonbelasting verplicht is een bepaalde belastingafdracht te plegen, waarvan achteraf best kan blijken dat die veel te hoog is geweest. Dat is dan geen onverschuldigde betaling; het is zelfs een publiekrechtelijke verplichting dat men aan die eerste betaling voldoet. De moeilijkheid is, dat geld tijdig terug te krijgen. Als u vindt dat daar civielrechtelijke procedures voor bestaan, zou dat in ons belastingrecht geheel nieuwe perspectieven openen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): U had het over rente van geld dat onverschuldigd betaald was.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Neen, dat is niet juist.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): U sprak er wél over, maar u bedoelde misschien iets anders.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Ik sprak daar niet over en bedoelde dus ook niets anders. Ik had het over het feit, dat mensen belasting hadden betaald en iets terug te vorderen hadden van de fiscus. Dat is niet onverschuldigd, maar gewoon volgens alle regels die het belastingrecht daarvoor kent.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Waarom gebruikte u dat het woord 'rente'? Waar sloeg dat dan op?

De **Voorzitter**: Het woord is nu weer aan de Minister.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de President! De Regering legt zich uiteraard ook neer bij uw interventie, hoewel de laatste vraag van de geachte afgevaardigde mevrouw Kappeyne niet is beantwoord.

De **Voorzitter**: Mevrouw Kappeyne moet dan maar eens kijken naar het wetsontwerp dat Minister Witteveen in 1970 heeft ingediend.

Minister **Wiegel**: Kijk daar eens even! Als u deze opmerking eerder had gemaakt, mijnheer de Voorzitter, zou de discussie wellicht iets korter zijn geweest. Maar goed, ik meng mij daar verder niet in. De Regering heeft aan haar motiveringen ter zake weinig toe te voegen.

Als de artikelen 73 en 190-192 worden geschrapt, bevat de Grondwet geen enkele bepaling meer over het geldstelsel. De vraag is opgeworpen,

Wiegel

of dat wel aanvaardbaar is. De heer Wöltgens heeft ter zake een amendement ingediend, met de volgende inhoud: De wet regelt het geldstelsel. Hij heeft voor dit amendement de steun verworven van de geachte afgevaardigde de heer Van Amelsvoort.

Verleden week hebben wij een heel interessante interruptiediscussie gehad over dit voorstel van de geachte afgevaardigde tegen de achtergrond van de motie van de heren Brinkhorst en Van den Broek. Toen is van de kant van de Regering aan de deelnemers aan dit debat gevraagd, of het niet goed zou zijn de gedachte van de geachte afgevaardigde, neergelegd in zijn amendement, in samenhang met genoemde motie nog eens te overwegen.

De Regering heeft dat natuurlijk ook gedaan. De Regering neigt nu tot een ietwat andere standpuntbepaling ten aanzien van het amendement van de heren Wöltgens en Van Amelsvoort. Zij is daarbij geholpen door dat wat de heer Wöltgens zelf naar voren heeft gebracht.

De term 'De wet regelt het geldstelsel' dwingt, naar onze mening, inderdaad niet tot de conclusie dat de wetgever grondwettelijk verplicht is een nationaal Nederlands geldstelsel in stand te houden. Dit heeft het beraad van de afgelopen dagen binnen de Regering opgeleverd. De grondwettelijke opdracht aan de wetgever om het geldstelsel te regelen in de formulering van het amendement laat toe dat de wetgever het geldstelsel zodanig regelt dat dat overeenkomt met wat daaromtrent eventueel in Europees verband wordt bepaald. De wetgever zou ook aan zijn grondwettelijke opdracht het geldstelsel te regelen hebben voldaan, indien hij de Nederlandse monetaire wetgeving aanpast aan hetgeen daaromtrent bij verdrag zal zijn overeengekomen.

In deze interpretatie zou ons aanvankelijk bezwaar tegen het voorgestelde amendement worden verminderd.

Het bezwaar dat wij dan overhouden – ik zeg dat in alle openheid – betreft de omstandigheid dat de Regering niet zoveel behoefte heeft aan het voorstel van de heren Wöltgens en Van Amelsvoort, omdat wij ons afvragen of het nodig is, of het zelfs niet overbodig is; dit laatste is wat onvriendelijker geformuleerd. Immers, ook zonder dit wijzigingsvoorstel zal de formele wetgever over de goedkeuring van een EMS-verdrag een beslissing moeten nemen. Dat volgt al uit de grondwettelijke bepalingen omtrent het goedkeuren

van verdragen. Vervolgens zal de nationale monetaire wetgeving aan het verdrag moeten worden aangepast.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Het zal de bewindsman niet ontgaan zijn dat ik erop gewezen heb, dat zo'n EMS, tegen onze zin, best helemaal buiten een verandering in de verdragen tot stand zou kunnen komen, en wel door gebruikmaking van artikel 235 van het EEG-verdrag. Dat is in feite al bij de bestaande EMS-verordening gebeurd. Dat betekent dat er totaal geen verdragswijziging aan te pas komt en dus ook geen formele goedkeuring van de wetgever.

De heer **Nijpels** (VVD): Met de interpretatie die de Minister nu aan het amendement heeft gegeven komt de heer Wöltgens er ook niet. Dan houdt het amendement op de bepaling in de Grondwet ook niets in; dan leven wij gewoon verder.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Dat begrijp ik niet helemaal. Zou de heer Nijpels dat nog even willen toelichten? Dat is mij helemaal ontgaan.

De heer **Nijpels** (VVD): Wanneer de heer Wöltgens zegt, dat er op dit moment ook buiten het EMS een wijziging mogelijk is van ons geldstelsel dan biedt die bepaling in de Grondwet toch ook geen enkele garantie?

De heer **Wöltgens** (PvdA): Natuurlijk wel, want nu komt er in de Grondwet te staan dat de wet het geldstelsel regelt. Een onderdeel van de regeling van het geldstelsel betekent, het zich aanpassen aan een Europees Monetair Stelsel. Dat betekent dat er een wijziging in de wet, die het geldstelsel regelt, noodzakelijk is om een dergelijke aanpassing aan het Europees Monetair Stelsel mogelijk te maken.

Minister **Wiegel**: De heer Wöltgens beroept zich bij zijn interpretatie op artikel 235 van het Europees Verdrag. De Regering knoopt, bij haar standpuntbepaling, aan bij het volgende artikel, artikel 236, en zij acht dat ook de juiste aanpak.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Ik vind dat ook voortreffelijk van de Regering. Ik wil niets liever, dan dat de Regering dit weet vol te houden. Niettemin is het mogelijk gebleken dat de tot standkoming van het EMS niet gebaseerd is geweest op artikel 236, dus op een verdragswijziging, maar op een verordening ex artikel 235 van het EEG-verdrag.

Minister **Wiegel**: Waarbij overigens in dat artikel wordt gesproken over een-

parigheid van stemmen, die nodig is en waarbij Nederland dus ook....

De heer **Wöltgens** (PvdA): Prima, maar daarbij is de volksvertegenwoordiging niet betrokken.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! De Regering kiest wat deze zaak betreft een andere opstelling dan de geachte afgevaardigde de heer Wöltgens. Hij kijkt naar artikel 235, terwijl wij in deze aangelegenheid zeer nadrukkelijk artikel 236 als aanknopingspunt kiezen.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Dat vind ik uitstekend, maar dat is een toezegging van deze Regering.

Minister **Wiegel**: En wat is uw conclusie?

De heer **Wöltgens** (PvdA): Ondanks al uw optimisme: dit kabinet zit er niet eeuwig.

Minister **Wiegel**: Deze Regering zeker niet, want daarin vindt op 30 april een wijziging plaats. Dat is conform de staatsrechtelijke formulering. Ik begrijp echter de zin van de interruptie ter zake niet.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Ik wil het vastleggen.

Minister **Wiegel**: De Regering heeft getracht mee te denken met de geachte afgevaardigde de heer Wöltgens. Zij heeft gezegd: het is bepaald mogelijk, het amendement van de leden Wöltgens en Van Amelsvoort zo te interpreteren dat wij zeggen: zo zou het toch wel kunnen. Nu ontstaat er een zekere spraakverwarring over. Dat onderlijnt alleen maar het andere deel van mijn betoog: hebben wij er behoefte aan dit amendement te aanvaarden? Gelukkig is er nog enige tijd ook na deze termijn om na te denken, maar ik meen dat de interventie van de geachte afgevaardigde de zaak er zeker niet eenvoudiger op heeft gemaakt.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik geloof dat de heer Wöltgens gelijk heeft als hij zegt dat het feit, dat deze Regering alleen artikel 236 toepast, op zichzelf een volgende Regering niet bindt. Gesteld dat een volgende Regering alsnog artikel 235 toepast dan biedt ook dit artikel – en daarop heeft de heer Nijpels terecht gewezen – geen soelaas.

Minister **Wiegel**: Dus in wezen steunt u mijn twijfels?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ja, immers er is dan een besluit van een volkenrechtelijke organisatie tot stand gekomen. Op grond van artikel 67 gaat dat

Wiegel

boven enige bepaling van de Grondwet. De intentieverklaring, die de Minister nu uitspreekt, zou op een bepaald ogenblik moeten worden herhaald voor een volgende Regering om het ongewenste effect, dat de heer Wöltgens wil vermijden, te keren.

De heer **Nijpels** (VVD): Oud-hoogleraren kunnen het wat duidelijker uitlegen dan jonge parlementsleden, maar mijn gelijk is nu bevestigd.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Met respect voor oud-hoogleraren, maar ik krijg nu allerlei twijfels omtrent de juridische vermogens, die links en rechts geëtaled worden. Ik blijf van mening, dat de steun, die de Minister nu krijgt van de heer Brinkhorst, niet de steun is die overeenkomt met datgene wat de Minister als argumentatie heeft aangevoerd.

Minister **Wiegel**: Ik weet niet of dat juist is. Ik dacht eerlijk gezegd van niet. De heer Brinkhorst zwaait mijn kant uit, maar dat komt niet in de Handelingen.

Mevrouw **Kappeyne van de Coppello** (VVD): Je kan het toch eens zijn met een argumentatie zonder dat deze precies lijkt op hetgeen jezelf argumenteert? Ik dacht dat men dit als politicus als bruikbare methode hanteert.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Als wij op deze toer zitten, kunnen wij weer met elkaar praten.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Tenslotte wil ik ten aanzien van dit wetsontwerp nog een opmerking maken aan het adres van de heer Verbrugh. Hij heeft voorgesteld, de bestaande monetaire bepalingen, waarvan hij ook heeft gezegd dat zij verouderd zijn, niet helemaal te doen vervallen. De geachte afgevaardigde heeft voorgesteld, deze te moderniseren. Daarbij wordt met name voorgestaan het voorschrift dat de wet de wijze regelt waarop de geldelijke verplichtingen van en jegens de Staat worden nakomen indien met het verstrijken van de tijd de waarde van de geldeenheid voor het economische leven verandert. Het is bekend, ook aan de Regering, dat de heer Verbrugh indertijd als lid van de Staatscommissie-Cals-Donner – het is goed dat vanavond nog even in de herinnering te roepen – een voorstel in deze richting heeft gedaan. Zijn opvattingen op dat stuk zijn door de Staatscommissie weergegeven op bladzijde 203 van het eindrapport van de commissie. Het doet mij genoegen, op deze plaats in herinne-

ring te roepen hoezeer de heer Verbrugh over een lange periode van jaren zijn inzicht bijdrage aan de grondwetsherziening heeft gegeven. Naar het oordeel van het kabinet, dat destijds ook door de Staatscommissie werd aangehangen, ligt het buiten de macht van de Grondwet de waardevastheid van het geld te garanderen. Daarvoor is ons land te zeer afhankelijk van bij voorbeeld buitenlandse invloeden.

De heer **Verbrugh** (GPV): De Minister weet ook dat in de Bankwet staat, dat getracht wordt de waarde van de Nederlandse munteenheid zo veel mogelijk te behouden.

Minister **Wiegel**: Ik denk dat men toch enig verschil moet maken tussen bij wat in een gewone wet en bij wat in de Grondwet kan worden geregeld. De geachte afgevaardigde weet beter dan ik dat in artikel 9 van de Bankwet de taakstelling voor de Nederlandsche Bank wordt gegeven met betrekking tot de regulering van de geldeenheid.

De heer **Verbrugh** (GPV): De waarde van de geldeenheid.

Minister **Wiegel**: Dat is een beleidsvoorschrift. Uiteraard kan de gewone wetgever taakstellingen en beleidsvoorschriften geven. Dat is toch wat anders dan dat in de Grondwet waarborgen zouden worden gegeven ten aanzien van de waardevastheid van de geldeenheid, omdat dat naar mijn inzicht de macht van de Grondwet enigermate te buiten zou gaan.

De heer **Verbrugh** (GPV): Wij draaien in deze discussie in een kringetje. Het gaat om een voorschrift dat thans van de wetgever is; dit acht ik van bijzonder groot belang. Ik geloof dat dit voorschrift inderdaad een grondwettelijke versterking kan krijgen. Dat acht de Minister niet zo nodig; dat is waarschijnlijk het verschil tussen de opvatting van de Minister en die van mij.

Minister **Wiegel**: Als de gedachte van de geachte afgevaardigde zou worden overgenomen en in de Grondwet zou worden neergelegd, dan betekent dit, dat men dan één aspect – niet onbelangrijk – van de financieel-economische politiek in de Grondwet zou vastleggen. Of dat evenwichtig is, kan men zich afvragen.

□

Staatssecretaris **Haars**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog enkele speciale onderwerpen van wetsontwerp nr. 15 046 graag behandelen, voornamelijk betreffende het eerste lid van artikel 5.2.8.

De heren Roethof en Verbrugh brachten de vraag ter sprake van delegatie aan lagere wetgevers en eventueel het ruimte laten aan wetgevende activiteit van lagere lichamen. De Minister van Binnenlandse Zaken sprak daarover al even in verband met het tweede lid van artikel 5.2.8. Daarover heeft de heer Roethof voornamelijk gesproken, maar de heer Verbrugh stelt daarentegen in dit verband vooral het burgerlijk recht aan de orde. Ik zal proberen in het kort op zijn vragen in te gaan, in aanvulling op hetgeen in de witte stukken heeft gestaan.

In het eerste lid van het voorgestelde artikel wordt de regeling in algemene wetboeken en in bepaalde gevallen bij de wet voorgeschreven. Het gaat hierbij om burgerlijk recht, strafrecht, burgerlijk en strafprocesrecht. In de terminologie van de Grondwet die wij nu aan het maken zijn, betekent dit dat een zekere delegatie, bij voorbeeld bij een algemene maatregel van bestuur, mogelijk is. De huidige praktijk van meer dan anderhalve eeuw leert echter, dat zo'n delegatie van deze gebieden zeer weinig plaatsvindt. Het door die delegatie tot stand gebrachte recht verschilt in het algemeen niet van dat wat rechtstreeks in wetboeken wordt geregeld.

Ook dit recht zal immers voor het hele land hetzelfde zijn. Dat is de achterliggende gedachte van de codificatie. Op de betrokken rechtsgebieden wordt anders dan bij uitzondering territoriale differentiatie onwenselijk geacht. In de uitzonderlijke gevallen waarin het wenselijk is dat bij de te treffen regelingen verschillen in plaatselijke omstandigheden tot hun recht komen, althans de mogelijkheden daartoe bestaan, kan de formele wetgever die regeling opdragen of overlaten aan lagere lichamen. Maar tot nu toe – de huidige codificatie bestaat ook al enige tijd – is nauwelijks behoefte daaraan gebleken. In de stukken worden de artikelen 690, 703 en 733 van het BW genoemd.

Voor bepaalde details van het burenrecht en van de erfdienstbaarheden wordt daar verwezen naar de bijzondere verordeningen of plaatselijke gebruiken. Ik heb nogal vrij lang praktijk uitgeoefend op het platteland en nogal eens wat burenrecht en erfdienstbaarheden gezien. Ik ben tot nu toe nooit verordeningen van plaatselijke organen tegengekomen. Wel is mijn ervaring altijd geweest, dat plaatselijke gebruiken op dit terrein een rol spelen. Uiteraard heb ik niet het hele land bekeken, maar alleen in het westen erva-

Haars

ringen opgedaan. Misschien bestaan in andere delen van het land nog wel enkele verordeningen.

Het nieuwe zakenrecht, zoals het op dit moment bij de Eerste Kamer ahangig is, kent alleen nog bij het burenrecht een verwijzing naar een plaatselijke verordening. Artikel 5.4.3.a schrijft voor dat van bepaalde bij dit wetboek gestelde regels van burenrecht bij verordening kan worden afgevoerd. Deze rechtsfiguur is dan ook geheel in overeenstemming met het thans voorgestelde codificatie-artikel.

In de witte stukken wordt nogal aandacht besteed aan de vraag of de Grondwet in haar nieuwe gedaante zal toestaan dat lagere organen strafbare feiten bestempelen als een misdrijf. Een antwoord hierop hangt niet alleen af van de visie die men heeft op de mogelijkheid van delegatie die de nieuwe Grondwet laat als zij de regeling bij de wet voorschrijft. Voor het antwoord is daarnaast namelijk beslissend wat wij in het nieuwe, en eigenlijk ook in het tegenwoordige artikel hebben te verstaan onder strafrecht.

In een uitvoerig betoog, dat ik niet nog een keer zal herhalen, hebben wij in de stukken gesteld dat voor zover hier van belang is strafrecht misdrijvenrecht is, en dat bij zodanig recht voor territoriale differentiatie geen plaats is.

De suggestie van de geachte afgevaardigde de heer Verbrugh, dit nog wat meer rechtstreeks in de Grondwet op te nemen, is moeilijk uitvoerbaar. Het begrip 'misdrijf' is immers geen grondwettelijk begrip, maar een begrip uit het bij de gewone wet geregelde strafrecht. Het kan dan ook moeilijk in de Grondwet worden gedefinieerd. In wezen zou dan door het gebruik van de term 'misdrijf' in de Grondwet deze Grondwet haar inhoud doen bepalen door een gewone wet, of men zou het begrip 'misdrijf' in de Grondwet naar het gewone spraakgebruik moeten zien als een equivalent van 'ernstig strafbaar feit'. Dan zal op een gegeven ogenblik dit aan het spraakgebruik ontleende begrip niet meer kunnen sporen met het juridisch-technische begrip in het Wetboek van strafrecht. Dat zou tot allerlei complicaties aanleiding kunnen geven en daarom menen wij dat wij er niet aan moeten beginnen en het begrip 'strafrecht' moeten blijven zien zoals ik het aanvankelijk heb aangeduid.

De principiële beschouwingen van de geachte afgevaardigde mevrouw Korte-van Hemel heb ik met veel genoegen gehoord en in het algemeen ook met instemming.

Het verheugt mij, dat zij zich in zo sterke mate met onze conclusies heeft kunnen verenigen. Ik onderschrijf dat de term 'bepaalde' in het eerste lid van het codificatie-artikel mede beoogt de wetgever nog eens een keer in te scherpen dat er zwaarwichtige redenen moeten zijn om het onderwerp in een afzonderlijke wet, dus buiten wetboeken om, te regelen.

Mevrouw Korte-van Hemel vroeg of de Regering inderdaad het initiatief zal nemen om in de Grondwet een competentiebepaling op te nemen terzake van de regeling van de door de overheid ingestelde tuchtrechtspraak. Ik kan de geachte afgevaardigde verzekeren dat de Regering dit initiatief zal nemen. Binnenkort zal één van de laatste wetsontwerpen betreffende de grondwetsherziening worden ingediend; dit wetsontwerp heeft betrekking op de rechtspraak. Zoals het zich thans laat aanzien, zal daarin een competentiebepaling inzake het tuchtrecht voorkomen. De Kamer krijgt dan nog alle kans om daarover uitvoerig te spreken.

Verder meent de geachte afgevaardigde een tegenstrijdigheid in ons eindverslag te hebben gevonden. Ik vind haar speurwerk knap, maar ik ben het er niet mee eens. Ik zal nogmaals trachten onze bedoeling uit te leggen. Ons staat een bepaling voor ogen, die inhoudt dat van overheidswege ingesteld tuchtrecht bij de wet moet worden geregeld. In het spraakgebruik van de Grondwet, waarmee wij nu bezig zijn, betekent dit dat een zekere delegatie aan lagere wetgevers is toegelaten. Zo'n grondwetsbepaling sluit uit dat een lagere wetgever dit onderwerp uit eigen hoofde aanvat. De lagere wetgever moet daartoe gemachtigd zijn door de wet in formele zin. Die wet geeft ook de grenzen van die machtiging aan. Ik meen, dat ik hiermee heb aangetoond dat er geen wezenlijke tegenstrijdigheden in het eindverslag zijn geslopen.

□

Minister **Van der Klaauw**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de bezwaren die vele Kamerleden naar voren hebben gebracht tegen het doen vervallen van artikel 58, tweede lid, heeft de Regering besloten in de Grondwet uitdrukkelijk de bepaling te handhaven dat de Regering bij het voeren van het buitenlands beleid de ontwikkeling van de internationale rechtsorde dient te bevorderen. Zij heeft dit gedaan om buiten twijfel te stellen dat de bevordering van de internationale rechtsorde een wezenlijk

onderdeel blijft uitmaken van het buitenlands beleid, dat wil zeggen van de wijze waarop de Regering de contacten met andere staten onderhoudt.

Dat buitenlands beleid, het onderhouden dus van contacten met andere staten, omvat overigens naast de bevordering van de ontwikkeling van de internationale rechtsorde ook de behartiging van andere belangen, zoals met name de belangen van het koninkrijk en zijn onderdanen in de betrekkingen met andere staten. Vermelding van deze andere zorgplichten in de nieuwe grondwetsbepalingen inzake de buitenlandse betrekkingen lijkt niet nodig en ook ongewenst omdat deze opsomming bezwaarlijk uitputtend kan zijn.

Bij het voeren van het buitenlands beleid dient de Regering steeds de bevordering van de internationale rechtsorde voor ogen te staan.

Daaraan dienen de nationale belangen zo nodig ondergeschikt gemaakt te worden. Dat lijkt te meer noodzakelijk, omdat het begrip 'internationale rechtsorde', zoals in dit grondwetsartikel bedoeld, ruim dient te worden uitgelegd. Het artikel ziet op een internationaal bestel, gebaseerd op universeel geldende rechtsnormen.

Als zodanig omvat de bevordering van de ontwikkeling van de internationale rechtsorde naast het streven naar schriftelijke normen en de daadwerkelijke naleving daarvan mede het streven naar duurzame internationale vrede en veiligheid, het streven naar de universele verwezenlijking van de rechten van de mens en de bevordering van het welzijn van de wereldbevolking. Naar mijn oordeel dient ongetwijfeld het bevorderen van een nieuwe internationale economische rechtsorde mede onder deze taak te worden gerekend.

Nu heeft de geachte afgevaardigde de heer Van den Broek voorgesteld, de taak van de Regering om de internationale rechtsorde te bevorderen niet te plaatsen in het kader van het voeren van het buitenlands beleid. In alle oprechtheid moet ik zeggen dat ik deze wens niet geheel begrijp. Immers, de internationale rechtsorde, dat wil zeggen de voortschrijdende ordening van het tussenstaatse verkeer kan niet op een andere wijze worden bevorderd dan middels contacten met andere staten, derhalve bij het voeren van het buitenlands beleid. Deze taakstelling impliceert mede, dat de Regering haar in het oog dient te houden bij het voeren van het binnenlands beleid, voor zover dit beleid invloed kan hebben op relaties met andere staten.

Van der Klaauw

De formulering van het voorgestelde artikel 5.2.0 komt mij dan ook in tegenstelling tot wat de geachte afgevaardigde meende niet te eng voor. Dat de bevordering van de internationale rechtsorde uitsluitend mijn prerogatief zou zijn – een gedachte, die ik op zichzelf uitermate vleiend vind – is een stelling die ik niet kan onderschrijven en die ook niet in de bepaling kan worden gelezen. Deze bepaling spreekt over de Regering, dat wil zeggen: de Koning plus alle Ministers. Ik ben dan ook van oordeel dat het amendement op stuk nr. 15 voor de Regering onnodig is.

De heer **Van den Broek** (CDA): Ik meen eigenlijk dat ik het met de Minister wel eens ben, behalve met zijn conclusie. Inhoudelijk is het volstrekt juist dat – vandaar ook mijn amendement – het bevorderen van de internationale rechtsorde geen prerogatief is van het buitenlands beleid. Er is ook allerlei nationaal beleid denkbaar, waarmee de internationale rechtsorde wordt gediend. Ik heb daarvan in de toelichting op het amendement ook melding gemaakt. Ik begrijp dan ook niet dat de Minister kan stellen dat zoals weerspreken dat het voorgesteld artikel is geformuleerd, niet anders kan worden gelezen dan dat de internationale rechtsorde uitsluitend kan worden bevorderd door het voeren van het buitenlands beleid. Dat staat er.

Minister **Van der Klaauw**: Neen, dat beleid bevordert de internationale rechtsorde door het samenwerken met andere regeringen, door het vormen van normen, door het sluiten van verdragen, enz. Dat is een zuiver buitenlands beleid. Daarvan is afgeleid dat men in het binnenlands beleid daar waar dat nodig is rekening houdt met de bevordering van de internationale rechtsorde. Men moet ervoor zorgen dat men hier in het binnenlands beleid niet tegenin gaat.

De heer **Van den Broek** (CDA): Ik noem een ander voorbeeld, dat ook wel actueel is, namelijk de herstructurering van bepaalde sectoren van onze nationale economie. Deze heeft alles te maken met en wordt op zijn minst ook mede ingegeven door het streven naar bevordering van een internationale rechtsorde.

Minister **Van der Klaauw**: U denkt aan de nieuwe internationale economische orde. Dat sluit ik niet uit. Bij de herstructurering spelen echter andere overwegingen ook een rol' terwijl een

preponderant gegeven voor het buitenlands beleid dat bevorderen van de internationale rechtsorde is.

De heer **Van den Broek** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het gaat mij alleen om de exclusiviteit die uit dat artikel kan worden gelezen, als zou alleen bij het voeren van het buitenlands beleid de bevordering van de internationale rechtsorde werkelijk aan de orde zijn. Tegen die gedachte heb ik mij proberen te verzetten.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De formulering 'bij het voeren van het buitenlands beleid', aan de orde gesteld in het voorlopig verslag en in het eindverslag, heeft ons aan de Regering doen vragen, of zij daar niet een taakafbakening in ziet tussen Regering en Staten-Generaal. Zou de Minister dat nog eens kunnen bevestigen?

Minister **Van der Klaauw**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nog op al deze punten terug.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Komt u ook op deze zinsnede terug? In art. 5.2.0 staat 'bij het voeren van het buitenlands beleid...'. Ik vraag aan de Minister of hierin moet worden gelezen een taakafbakening tussen Regering en Staten-Generaal.

Minister **Van der Klaauw**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kom daarop terug als ik spreek over het parlementaire goedkeuringsbeleid. Ik vraag de heer Brinkhorst dan ook nog enig geduld te hebben.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of de Minister nog op deze passage terugkomt. Het goedkeuringsrecht is geregeld in een ander artikel.

De heer **Van den Broek** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Even een geheugensteuntje voor de Minister: in de memorie van antwoord heeft de Regering gesteld dat schrapping van artikel 58 lid 1 – de Koning heeft het opperbevel over internationale betrekkingen – voor de Regering mede werd ingegeven door de vrees om de schijn te waken dat tussen de taakafbakening Regering en parlement een wijziging zou zijn aangebracht. Toen heeft de heer Brinkhorst naderhand gevraagd of, 'bij het voeren van het buitenlands beleid bevordert de Regering, dat in artikel 58, lid 1 eruit is gehaald niet via artikel 58 lid 2 weer ingevoerd wordt.

Minister **Van der Klaauw**: Ik geloof, dat de heer Brinkhorst daar niet bevreesd voor behoeft te zijn.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Wat betekent dat?

Minister **Van der Klaauw**: Dat lijkt mij nogal duidelijk. Het is niet zo dat de Regering het parlement op dit punt geen enkele rol wil laten spelen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijn concrete vraag is of de term 'bij het voeren van het buitenlands beleid' een taakafbakening betekent tussen Regering en Staten-Generaal of niet. In de schriftelijke voorbereiding hebben wij daarover gesproken en ik wil graag dat de Minister plenair stelt dat dit niet het geval is.

Minister **Van der Klaauw**: Dat wil ik graag bevestigen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Brinkhorst heeft voorgesteld dat beleidsafspraken die niet als verdragen kunnen worden aangemerkt de goedkeuring behoeven van de Staten-Generaal indien een der Kamers daartoe de wens te kennen geeft. Zijn overweging daarbij is dat de verdichting van internationale afspraken leidt tot een relatieve achteruitgang van de positie van het parlement en dat er een gat is in de parlementaire betrokkenheid. Hij stelde daarbij ten slotte de vraag, of de problematiek van de beleidsafspraken die geen verdragen zijn in de zin van de Grondwet niet is gedekt door de goedkeuringsbepalingen in de Grondwet. Ik bevestig dat beleidsafspraken buiten de goedkeuringsbepalingen van de Grondwet vallen.

Ik bevestig ook, dat de steeds intensiever wordende internationale contacten leiden tot een verdichting van de internationale afspraken. Ik ben het niet met de geachte afgevaardigde eens als hij constateert dat er een gat zou zijn in de parlementaire betrokkenheid, omdat beleidsafspraken die geen verdrag zijn niet net als die verdragen voorafgaande parlementaire goedkeuring behoeven. Ik heb een korte ministerservaring en de heer Brinkhorst een langere, ook als kamerlid. Toch heb ik de afgelopen jaren wel ervaren dat Regering en parlement beschikken over veel meer middelen dan de goedkeuring van verdragen om aan de betrokkenheid van het parlement bij het buitenlands beleid gestalte te geven. Het zijn die middelen die aangewend moeten worden om de parlementaire controle op het doen en laten van de Regering te effectueren.

Deze neutrale constatering is van belang omdat de Regering zich verenigd heeft met het advies van de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken betreffende

Van der Klaauw

de besluitvorming binnen de NAVO. Ik wil dan ook gaarne nog eens uitdrukkelijk stellen dat beleidsafspraken alleen de regeringen die daaraan deelnemen, politiek commiteren. Beleidsafspraken beogen niet de staten juridisch te binden en vormen derhalve geen verdrag.

Ik kan de geachte afgevaardigde de heer Van den Broek dan ook antwoorden dat het onderwerpen van beleidsafspraken aan parlementaire goedkeuring inderdaad een doorbreking is van de nu geldende constitutionele regel dat alleen de het koninkrijk juridisch bindende verplichtingen aan het parlementaire goedkeuringsrecht zijn onderworpen. Het onderwerpen van beleidsafspraken aan voorafgaande parlementaire goedkeuring zal inderdaad de slagvaardigheid van de Regering hij haar buitenlands beleid ernstig frustreren.

De heer **Verbrugh** (GPV): Komen wij nu niet opnieuw terecht op de kwestie, waarover vanavond al is gedebatteerd met de heer Wöltgens? Dat ging over het volgende geval. Er wordt een beleidsafpraak gemaakt over het EMS, het Nederlandse geld en Europese regels hiervoor. Die beleidsafpraak is nogal ingrijpend. Zou nu een volgend kabinet hierover weer iets geheel anders kunnen besluiten? Dit lijkt mij toch niet de bedoeling van dergelijke beleidsafspraken.

Minister **Van der Klaauw**: Die beleidsafspraken zijn gebaseerd op een verdrag. De Regering bindt zich daaraan politiek. De Regering kan hiervoor ter verantwoording worden geroepen in de Kamer. Het verdrag is echter de basis.

De heer **Verbrugh** (GPV): Dit is nu juist de kwestie van het vergaande gebruik dat van art. 235 kan worden gemaakt; hierover is zojuist ook gedebatteerd.

Minister **Van der Klaauw**: Misschien behoeven wij dit debat niet te herhalen.

Mijnheer de Voorzitter! De internationale contacten nemen steeds meer toe. Beleidsafspraken zijn wel niet dagelijks maar toch wel wekelijks aan de orde. Ik acht het praktisch onmogelijk het maken van deze afspraken steeds aan te houden in gevallen waarin het parlement de wens te kennen heeft gegeven, die afspraken te willen onderwerpen aan voorafgaande parlementaire goedkeuring, als waren zij verdragen. Daarmee wil ik niet beweren (ik stel dit heel uitdrukkelijk) dat het parlement zich niet met beleidsafspraken

zou mogen inlaten. Integendeel! Ik heb al gezegd dat het parlement beschikt over voldoende andere middelen om zijn betrokkenheid te laten merken, op eigen initiatief of omdat de Regering, zoals zij dit vaak doet, met het parlement wil spreken over belangrijke beleidsvoornemens die zij heeft.

Mijnheer de Voorzitter! De conclusie van mijn betoog is dan ook dat het amendement nr. 13 van de heer Brinkhorst niet nodig is om een grotere betrokkenheid van het parlement bij het maken van beleidsafspraken te waarborgen en ook niet wenselijk is omdat het een slagvaardig en efficiënt buitenlands beleid onmogelijk zou maken. Ik moet dan ook de aanneming van dit amendement ontraden.

Ik kom aan het parlementair goedkeuringsrecht. De geachte afgevaardigde de heer Van den Broek heeft ons daarover een aantal vragen gesteld. De eerste vraag was of het in 1922 in onze Grondwet gehanteerde begrip 'verdrag' en het begrip 'overeenkomst' van 1953 in lijn lagen met de toen geldende internationale praktijk en of alle begrippen, zoals agreement, treaty enz., gedekt worden door het nu voorgestelde begrip 'verdrag'.

In 1953 lagen wij beter in lijn met de internationale praktijk dan in 1922. Nu liggen wij nog beter in die lijn.

De door de heer Van den Broek genoemde begrippen vallen, voor zover het daarbij gaat om het koninkrijk bindende instrumenten, inderdaad allen onder het begrip 'verdrag' dat nu is voorgesteld. Wij zijn er voorts verheugd over dat de heer Van den Broek met ons en met de staatscommissie van mening is dat de figuur van mondelinge verdragen niet aangemoedigd moet worden. Wij hebben die opvatting overigens niet gebruikt als argument voor onze voorkeur voor het begrip 'verdrag' boven overeenkomst. Wij reageerden over het ongewenst zijn van mondelinge verdragen slechts op de door de fractie van D'66 in het eindverslag gesignaleerde feit, dat het Weense verdrag over verdragenrecht voor zijn eigen toepassing de schriftelijke vorm eist.

De heer Van den Broek ziet het naar mijn mening onjuist dat onder de nu voorgestelde grondwetsbepalingen geen goedkeuring zou zijn vereist voor mondelinge verdragen. Laat ik voorop stellen dat wij gewoon geen mondelinge verdragen sluiten. Men behoeft alleen maar aan de praktische problemen daarbij te denken. Hoe maakt men een mondeling verdrag bekend? Hoe legt men dat voor parlementaire goedkeuring voor? Wat doet men als

de andere partij een ander geheugen heeft? Gesteld echter dat mondelinge verdragen, om welke reden dan ook, toch tot stand komen, dan zouden zij zowel onder het oude als onder het nieuwe grondwetsregime in beginsel wel goedkeuring behoeven.

De heer Van den Broek beluisterde in onze uitspraken in de nota naar aanleiding van het eindverslag iets minder stellings dan in de memorie van antwoord met betrekking tot hetgeen ons voor de toekomst voor ogen staat bij de uitzonderingen op het goedkeuringsvereiste.

Ik wil hem graag ter zake geruststellen. Wij hebben in de memorie van antwoord niets stilligers bedoeld dan later in de nota naar aanleiding van het eindverslag, namelijk dat ons thans geen wezenlijke veranderingen voor ogen staan. Het lijkt mij overigens ook niet zinvol hierop thans van mijn kant verder in te gaan, omdat de beslissing over het wetsontwerp waarin die uitzonderingen zullen worden geregeld, bij het volgend kabinet zal liggen.

De heer **Van den Broek** (CDA): In mijn eerste termijn heb ik dat ook gememo-reerd. Juist met het oog daarop had ik gevraagd of de Minister wellicht al iets kan zeggen over de status die de Regering zou verlenen aan de uitvoerings-overeenkomst van het mutual defense assistance agreement, als het gaat om het stationeringsbesluit in 1981.

De Minister is glijdend overgegaan op een ander onderwerp. Ik wil alleen nog iets vragen over het begrip 'verdrag' dat het tot nu toe gehanteerde begrip 'overeenkomst' gaat vervangen. Moet ik uit de woorden van de Minister begrijpen dat de term 'verdrag' niet valt binnen de kaders van het Weense verdrag inzake verdragenrecht, in de zin dat mondelinge verdragen er niet onder vallen? Het Weense verdragenrecht sluit mondelinge verdragen uit. Ik begrijp van de Minister dat onder het goedkeuringsrecht thans ook mondelinge verdragen zullen vallen. Misschien stel ik het een beetje academisch, maar ik maak dit op uit de woorden van de Minister.

Minister **Van der Klaauw**: Ik heb toch wel duidelijk gemaakt dat ik er geen moment over denk om een mondeling verdrag te sluiten. Als dit echter ooit zou gebeuren, dan zouden zij onder het goedkeuringsrecht vallen.

Ik kom echter terug op het eerste punt. De heren Van den Broek en Brinkhorst hebben gesproken over uitvoeringsverdragen van het mutual defense assistance agreement van 1950.

Van der Klaauw

Daarover heeft de geachte afgevaardigde de heer Van den Broek gezegd dat – naar zijn fractie aanneemt – de beslissing die in 1981 moet worden genomen ten aanzien van de stationering van kernwapens, gezien kan worden als een uitvoeringsverdrag van het assistance agreement. Hij stelde daarbij dat daarmee nog geenszins vaststaat dat hiervoor geen parlementaire goedkeuring vereist is.

Voorts maakte de geachte afgevaardigde duidelijk, behoefte te hebben aan een nadere definitie van het begrip 'uitvoeringsverdrag'. Terecht stelt hij echter dat de discussie over wat daaronder verstaan dient te worden, plaats hoort te vinden bij de behandeling van de organieke wet over de goedkeuring van verdragen. De geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst vroeg of met betrekking tot het mutual defense assistance agreement alsnog een voorbehoud ter zake van de goedkeuring van uitvoeringsverdragen kan worden gemaakt.

Ik zal eerst de heer Van den Broek antwoorden. Wij zijn het met de heer Van den Broek en met de commissie van advies inzake volkenrechtelijke vraagstukken eens dat de plaatsing van kernwapens vastgelegd kan worden in een uitvoeringsverdrag van het mutual defense assistance agreement. Ik wil daarbij echter direct op het volgende wijzen. Het op deze manier aan het oordeel van het parlement onttrekken van een zo gewichtige zaak als het stationeringsbesluit acht ik ondenkbaar.

Ik stel dan ook met nadruk dat, welke vorm ook voor een eventueel besluit ter zake wordt gekozen, dit kabinet – en naar ik vertrouw ook het volgende kabinet – geen beslissing zal nemen buiten de Staten-Generaal om. Dat is ook geheel in lijn met het standpunt dat de Regering in 1953 bij de grondwetsherziening heeft ingenomen, namelijk dat met betrekking tot verdragen, tot stand gekomen vóór 1953 – waarbij het parlement dus geen voorbehoud heeft kunnen maken ten aanzien van de goedkeuring van uitvoeringsverdragen – aanleiding bestaat tot het onverplicht ter goedkeuring overleggen aan het parlement. Ook in breder verband ben ik van mening dat het ondenkbaar en in ieder geval niet aanvaardbaar is dat een kabinet – welk dan ook – werkelijk gewichtige beleidsbeslissingen geheel buiten de parlementaire discussie poogt te houden.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Het buiten de parlementaire

discussie houden is een wat vage formule. In het advies van de commissie voor volkenrechtelijke vraagstukken staat het volgende: 'In dit verband moet erop worden gewezen dat eventuele toekomstige plaatsing van de onderhavige nucleaire wapens in Nederland reeds zou kunnen plaatsvinden op basis van het met de Verenigde Staten gesloten mutual defense assistance agreement, en wel in de vorm van uitvoeringsovereenkomsten ten aanzien waarvan op grond van artikel 62, eerste lid, onder b, van de Grondwet, goedkeuring niet is vereist. Medewerking van de Staten-Generaal zal dan ook slechts aan de orde zijn met betrekking tot de goedkeuring van de eventuele voor de infrastructuur benodigde gelden.'

Versta ik de Minister nu goed dat hij zegt dat het kabinet in ieder geval de opvatting heeft dat – in het geval het komt tot een plaatsing – alsnog parlementaire goedkeuring noodzakelijk is, ook al is die niet vereist op grond van artikel 62, eerste lid, onder b? Is dat het begrip 'parlementaire betrokkenheid' waarover de Minister spreekt?

Minister **Van der Klaauw**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb al gezegd dat het op zich zelf mogelijk is – dat staat ook in het advies van de commissie – om buiten het parlement om een besluit te nemen. Ik kan mij echter niet voorstellen dat het duidelijk politieke besluit over al dan niet plaatsing niet tot een parlementaire discussie – met alle kanten die daaraan zitten – aanleiding kan geven.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Dat was niet de vraag.

Minister **Van der Klaauw**: Dat weet ik, maar het was wel mijn antwoord!

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik hoop dat de Minister alsnog bereid is, een nader antwoord te geven. Is hij van mening dat een uitvoeringsovereenkomst tot plaatsing al dan niet aan parlementaire goedkeuring moet worden onderworpen?

Minister **Van der Klaauw**: Een besluit over het al dan niet stationeren zal door een regering ter discussie worden gesteld in het parlement, met alle gevolgen van dien.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik constateer dat de Minister niet bereid is, de voorafgaande goedkeuring door het parlement aan deze uitvoeringsovereenkomst te laten geven.

Minister **Van der Klaauw**: Naar mijn mening ben ik duidelijk genoeg geweest.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Wil de Minister hierop antwoorden? Ik heb een duidelijke vraag gesteld over een uitvoeringsovereenkomst zonder voorafgaande parlementaire goedkeuring.

Minister **Van der Klaauw**: Mijnheer de Voorzitter! De Regering dient ter zake een besluit te nemen – zoals zij ook de afgelopen keer heeft gedaan – welk besluit aan een parlementair oordeel kan worden onderworpen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Kortom: parlementaire goedkeuring achteraf, op grond van een uitvoeringsovereenkomst die geen parlementaire goedkeuring vereist op grond van art. 62, eerste lid, onder b.

Minister **Van der Klaauw**: Ja.

De heer **Patijn** (PvdA): Ik zou ter verheldering nog één vraag willen stellen. Artikel 61 bepaalt, dat uitdrukkelijke goedkeuring bij de wet wordt verleend. Dus – naar aanleiding van het debat tussen de heer Brinkhorst en de Minister –: er zal geen wetstontwerp worden ingediend ter goedkeuring van de uitvoeringsovereenkomst waarover wij spreken?

Minister **Van der Klaauw**: Ik loop hierbij natuurlijk vooruit op hetgeen een volgend kabinet zal doen, maar dit is mijn standpunt ter zake.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Brinkhorst heeft gevraagd of het mogelijk is, alsnog een voorbehoud ten aanzien van de goedkeuring van uitvoeringsverdragen van het Mutual Defence Assistance Agreement te maken. Dit zou inderdaad kunnen, en wel door een desbetreffende wijziging van de wet tot goedkeuring van het agreement. Een dergelijke wijziging zou uiteraard geen gevolg kunnen hebben voor de gelding van de reeds eerder in werking getreden uitvoeringsverdragen van het agreement. Met andere woorden: alleen uitvoeringsverdragen die tot stand komen nadat de wetwijziging in werking is getreden, zullen parlementaire goedkeuring behoeven. Ik verwijs verder naar hetgeen hierover in de nota naar aanleiding van het eindverslag is gezegd.

In het licht van hetgeen ik zojuist heb gezegd met betrekking tot het goedkeuren van een besluit inzake stationering – en trouwens in het algemeen – meen ik te moeten opmerken, dat een dergelijke wijziging van de goedkeuringwet van het Mutual Defence Assistance Agreement overbodig is. Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot de kwestie van de goedkeuring van verdragen met een ieder verbindende be-

Van der Klaauw

palingen. De heer Patijn heeft een vraag gesteld naar aanleiding van de mededeling, dat geen parlementaire goedkeuring voor een verdrag wordt gevraagd als niet tegelijk eventueel nodige uitvoeringswetgeving kan worden ingediend.

De heer **Nijpels** (VVD): Gaat de Minister niet in op hetgeen ik heb gezegd ten aanzien van het eventueel amenderen van beleidsafspraken, met name op het terrein van het buitenlands beleid?

Minister **Van der Klaauw**: Ik kom nog bij u terug! Het betreft volkenrechtelijke organisaties?

De heer **Nijpels** (VVD): Ik kom er in tweede termijn wel op terug.

Minister **Van der Klaauw**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Patijn zei, dat een nauwgezet vaststellen van uitvoeringsvoorschriften in feite verhindert, dat de rechter kan toetsen of een nationale wettelijke bepaling in strijd met een internationaal geldend verdrag is waarin rechtstreeks werkende bepalingen voorkomen.

Ik zou de geachte afgevaardigde willen zeggen, dat er pas sprake is van een voor het Koninkrijk geldend verdrag wanneer het Koninkrijk hierbij partij is geworden, dat wil zeggen, dat het Koninkrijk heeft verklaard, aan het verdrag gebonden te zijn en dat het verdrag voor het Koninkrijk in werking is getreden. Pas dan is er sprake van hier te lande geldende, ieder verbindende bepalingen van het verdrag. Ook pas dan kan toetsing van een nationale wet hieraan plaatsvinden. Daarnaast zou ik er onverkort aan willen vasthouden, dat het Koninkrijk zich eerst aan verdragen bindt wanneer vaststaat, dat het ook uitvoering kan geven aan de daarin neergelegde verplichtingen.

Hierbij dient te worden bedacht dat het vaak niet zo eenvoudig is, uit te maken of een verdragsbepaling voor rechtstreekse werking in aanmerking komt. Teksten van verdragen geven wat dit betreft vaak aanleiding tot moeilijkheden. Men is aan het onderhandelen over een verdrag en dan is het lang niet altijd mogelijk, de diverse verdragsbepalingen zo scherp te redigeren, dat zij evident rechtstreekse werking hebben, ook al omdat zeer veel landen de directe gelding van verdragsbepalingen in de nationale rechtsorde niet kennen.

In antwoord op de vraag van de heer Patijn leg ik er de nadruk op, dat de Regering steeds al het mogelijke doet om uitvoeringswetgeving zo snel mogelijk

tot stand te brengen. Het belang van de burger bij de regeling moet daarbij geenszins uit het oog worden verloren. Ik bestrijd dat een zorgvuldige afweging van de consequenties van partij worden bij een verdrag een uitholling zou kunnen inhouden van de rechtsbescherming van de burgers. Integendeel, het is erop gericht de burger zo groot mogelijke rechtszekerheid te geven.

In dit verband zou ik nog willen ingaan op iets wat de geachte afgevaardigden de heren Nijpels en Brinkhorst hebben gezegd en wat hier verband mee houdt. De heer Nijpels zei dat het zijn fractie wenselijk leek om in de wet over de goedkeuring van verdragen te bepalen, dat verdragen met een ieder verbindende bepalingen uitdrukkelijke goedkeuring zouden behoeven. Ik zou daarbij toch een vraagteken willen plaatsen. Het lijkt mij namelijk niet a priori nodig. Ik zie zeer wel de mogelijkheden dat over dergelijke verdragen een volledige eenstemmigheid tussen parlement en regering bestaat. En dan zou het toch jammer zijn als ondanks de langdurige uitdrukkelijke goedkeuringsprocedure moest worden gevolgd.

De heer **Nijpels** (VVD): Eerst zal moeten worden vastgesteld dat overeenstemming tussen regering en parlement bestaat. De juiste methode daarvoor lijkt mij het aanbieden aan de Staten-Generaal van een wetsontwerp ter zake. Dan zal wel blijken of er meningsverschillen zijn. Het kan echter ook zijn dat de Minister met het parlement van gedachten wil wisselen in een mondeling overleg, als het gaat om een verdrag dat de Regering wenst aan te gaan.

Minister **Van der Klaauw**: Het kan via de stilzwijgende-goedkeuringsprocedure. Dan wordt het voorgelegd aan de Kamer. Als blijkt dat de Kamer er niet over wenst te debatteren, dan valt daaruit de conclusie te trekken dat er overeenstemming ter zake bestaat tussen Regering en parlement. Wanneer voor elk verdrag met een voor ieder bindende bepaling erin de uitdrukkelijke goedkeuring is vereist, betekent dat een veel langere procedure. De snelle procedure, waaraan ik de voorkeur geef, lijkt mij ook in overeenstemming met de gedachte van de heer Patijn.

Nogmaals, ik geloof dat het idee van de heer Nijpels verder kan worden besproken bij de behandeling van de wet over de goedkeuring van verdragen.

De heer Brinkhorst heeft een pleidooi gehouden waarop de regeringscommissaris nader zal ingaan. Ik zou

slechts willen opmerken dat de mogelijkheid van rechtstreekse werking er niet toe mag leiden dat de wetgever zijn taak doorschuift naar de rechter en de beoordeling van de verenigbaarheid van verdragsbepalingen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties met bestaande wettelijke voorschriften maar geheel overlaat aan die rechter.

Ik kom op de kwestie van de rechtstreekse werking van besluiten. De geachte afgevaardigde de heer Nijpels heeft naar voren gebracht dat de wetgever zich zorgen zou dienen te maken over het feit, dat besluiten van volkenrechtelijke organisaties de burger rechtstreeks kunnen binden, mits zij bekend gemaakt zijn. Als eerste voorbeeld noemt hij besluiten van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, waar de kans zou bestaan dat een relatieve minderheid de meerderheid haar zin zou kunnen opleggen.

Ik zou wat dit betreft de geachte afgevaardigde willen herinneren aan wat ik in een eerder debat heb gezegd aan het adres van zijn fractiegenoot de heer Bolkestein over resoluties van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, namelijk dat de Algemene Vergadering niet het karakter heeft van een bovennationaal gezagsorgaan. Resoluties van de Algemene Vergadering hebben dan ook geen bindende kracht, noch voor de lidstaten van de V.N., noch voor de burgers van die lidstaten.

De heer **Nijpels** (VVD): Dat weet ik. Ik heb letterlijk gezegd, dat juist op dit moment een dergelijk besluit nog niet voor iedere Nederlandse burger bindende regels kan bevatten. Ik heb alleen onze zorg uitgesproken over de situatie die zich in de toekomst zou kunnen voordoen. Die mogelijkheid maakt ons bezorgd, omdat er op dit moment een stemmenverhouding bestaat binnen de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, die in feite de twijfel aan de juridische waarde die aan dat soort besluiten zijn verbonden, doet rechtvaardigen. Wanneer een tweederde meerderheid van de staten in de Algemene Vergadering die slechts 10% van de wereldbevolking vertegenwoordigen, besluiten doordrukken, kunnen wij dan in de toekomst niet met besluiten geconfronteerd worden, waarvan wij ons afvragen of het wenselijk is dat burgers in Nederland daardoor gebonden zijn?

Minister **Van der Klaauw**: Ik begrijp de zorg van de heer Nijpels; het is een politieke zorg. Hij maakt zich zorgen om de politieke druk die van resoluties van

Van der Klaauw

de Algemene Vergadering zou kunnen uitgaan. Dat is natuurlijk heel wat anders dan het juridische effect van besluiten van volkenrechtelijke organisaties, dat in artikel 5.2.2.a wordt geregeld. Ik zou precies hetzelfde verhaal kunnen houden over UNESCO, de nieuwe informatie-orde en dergelijke. Het gaat bij al deze zaken om het politieke effect dat een resolutie kan hebben. Een resolutie is echter niet juridisch bindend en valt niet onder dit artikel van de Grondwet.

De heer **Patijn** (PvdA): Ik wil er wel aan herinneren dat bij de vaststelling van de Sanctiewet de mogelijkheid van het nemen van een sanctie op basis van een besluit niet van de Veiligheidsraad maar van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties door vorige en deze Regering niet is uitgesloten. In de Sanctiewet, zoals die door de Kamer is aangenomen, is deze kwestie anders gericht, dan dat de Regering nu doet voorkomen.

Minister **Van der Klaauw**: Dat is onjuist. Dat is een politiek besluit, dat dan zou kunnen worden genomen op basis van een gegeven situatie. Wij praten hier over de kwestie van juridische verplichtingen in verband met de Grondwetswijziging. Dat is een heel andere zaak dan politieke besluiten. De aanbevelingen, resoluties van de Algemene Vergadering hebben op zichzelf geen juridische werking. Het woord resolutie is fout, het lijkt alsof het een besluit is, terwijl in wezen de Algemene Vergadering aanbevelingen doet aan de regeringen, die zich daar al of niet aan gebonden kunnen voelen.

De heer **Nijpels** (VVD): Er bestaat eigenlijk geen meningsverschil tussen onze fractie en de Regering. Wij spreken wel onze zorg uit en zetten vraagtekens bij het verband dat gelegd zou kunnen worden tussen besluiten, die genomen worden door internationale organisaties en de bevordering van de internationale rechtsorde door de Regering, zoals nu in een verbeterde versie in de Grondwet terecht gaat komen.

Minister **Van der Klaauw**: Ik begrijp de zorgen van de heer Nijpels en ik deel ze soms ook, maar het zijn politieke en geen juridische zorgen.

De zorgen van de heer Nijpels hebben terecht te maken met artikel 5.1.2. Met de strekking van dat artikel had ook de heer Patijn enige moeite. Laat ik vooropstellen dat de steeds hechter wordende internationale samenwerking op vele terreinen de handhaving

van de mogelijkheid een volkenrechtelijke organisatie de bevoegdheid te geven bindende besluiten te nemen, gewenst maakt. Zij blijkt bovendien een uitermate geschikt instrument te zijn bij het realiseren van die essentiële doelstelling van het buitenlands beleid: de bevordering van de internationale rechtsorde. De Regering wil de bepaling dan ook gaarne handhaven.

Dat neemt niet weg dat van de mogelijkheid een volkenrechtelijke organisatie bij verdrag de bevoegdheid te geven bindende besluiten te nemen, slechts na een zorgvuldige overweging en na rijp beraad gebruik gemaakt zal moeten worden. Of dit betekent dat in de toekomst minder ver zal worden gegaan dan voor de vijftiger jaren begrijpelijk was, is niet te voorspellen. Uiteraard zal de ervaring, die wij inmiddels hebben opgedaan, daarbij een rol spelen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Nijpels heeft ons na zijn betoog over de politisering in internationale organisaties en de gevolgen daarvan in verhouding tot mogelijke rechtstreekse werking van besluiten van internationale organisaties nog een juridische puzzel ter overdenking meegegeven. De puzzel is: hoe rechtstreeks werkende besluiten van internationale organisaties te onderwerpen aan voorafgaande parlementaire goedkeuring. Puzzelen is een plezierig iets om zich mee bezig te houden. Ik doe het zelf ook graag.

Ik zou, voordat ik tot een oplossing kom, met de heer Nijpels samen willen nadenken over drie overwegingen. Op drie manieren kan het parlement invloed uitoefenen op dit soort besluiten. Allereerst bij de goedkeuring van het verdrag, waarin de besluitbevoegdheid wordt verleend. Daarbij moeten zorgvuldige overweging en rijp beraad voorop staan, zoals ik al eerder heb gezegd. In de tweede plaats door middel van regelmatig overleg tussen parlement en regering, bij voorbeeld via vergaderingen in commissies. In de derde plaats: door middel van de ministeriële verantwoordelijkheid kan het parlement op elk daarvoor in aanmerking komend moment zijn invloed doen gelden. En dan puzzelen wij voort.

Mijnheer de Voorzitter! De bekendmaking van verdragsbepalingen komt thans aan de orde. Bekendmaking van verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisatie vindt, zoals bekend, plaats in het tractatenblad. Daarop zijn twee algemene uitzonderingen. De eerste geeft artikel 6 van de Rijkswet bekendmaking. Dit artikel bepaalt

dat de mededeling van een verdrag of een besluit over bepaalde personen voor hen als bekendmaking geldt. De tweede geeft artikel 7 van de Rijkswet bekendmaking. Bekendmaking in het tractatenblad van verdragen en besluiten kan achterwege blijven indien deze op een andere wijze geschiedt ingevolge een door het Koninkrijk bindend en in het tractatenblad bekend gemaakt verdrag.

Zo zullen dus volkenrechtelijke organisaties geen toegang tot het tractatenblad krijgen. Integendeel, de bekendmaking in de publikatiebladen van de volkenrechtelijke organisaties zal onder de in de rijkswet gestelde voorwaarden de bekendmaking in het tractatenblad vervangen. De besluiten van de EG zijn een duidelijk voorbeeld. Ingevolge het EG-verdrag worden die gepubliceerd in het publikatieblad van de Gemeenschappen. Om die reden worden zij dus niet gepubliceerd in het tractatenblad.

Ik meen dat de heer Brinkhorst hieruit het antwoord kan destilleren op zijn vraag naar de binding van besluiten van volkenrechtelijke organisaties. Besluiten van die organisaties binden na publikatie door die organisaties indien die publikatie een regeling heeft gevonden in een verdrag dat het Koninkrijk bindt en dat hier te lande bekend is gemaakt. Overigens begrijp ik dat de Staatscourant vrijblijvend de inhoud van het EG-publikatieblad vermeld. Dat is dus een extra hulp.

Ten slotte wil ik een antwoord geven aan de heer Patijn met betrekking tot besluiten in Benelux-verband. Ik kan erop wijzen dat, voor zover Benelux-besluiten beogen een ieder te verbinden, zij bekend dienen te worden gemaakt ingevolge de huidige artikelen 65 en 67 van de Grondwet en ingevolge het voorgestelde artikel 5.2.2a. Besluiten van geheime of vertrouwelijke aard, die niet bekend worden gemaakt, kunnen de burger dus niet rechtstreeks binden. Vertrouwelijke Benelux-besluiten betreffende visumverlening, waarop de heer Patijn doelde, geven richtlijnen, waarmee de regeringen bij hun nationale visumbeleid rekening zullen houden. Overigens zijn de meeste van die vroeger geheime of vertrouwelijke besluiten inmiddels openbaar gemaakt.

De heer **Patijn** (PvdA): Hoe kan, als deze bepalingen de burger niet kunnen binden maar als de overheden ze wel toepassen op de burger, de burger dan weten waartegen hij in beroep moet komen?

Van der Klaauw

Minister **Van der Klaauw**: Nee, de overheden passen die niet toe. Zij geven richtlijnen aan de regeringen bij het visumbeleid.



De heer **Simons** (Regeringscommissaris voor de grondwetsherziening): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil eerst iets zeggen over het wetsontwerp inzake het codificatie-artikel. De geachte afgevaardigde de heer Roethof heeft inlichtingen gevraagd over de verhouding tot de lagere gemeenschappen, zoals gemeenten en dergelijke. De wet stelt algemene regels voor het bestuursrecht en de vraag is, in hoeverre dat ruimte laat voor het optreden van de lagere lichamen. Ik moet dan iets terugtasten in hetgeen vroeger ook in dit huis is besproken ter toelichting op de terminologie, die bij deze grondwetsherziening wordt gebruikt.

Als wij zeggen: De wet stelt regels en niet 'regelt', dan is dat een aanduiding in ieder geval daarvoor, dat de wetgever dat terrein niet als zijn monopolie opeist, maar dat daarnaast ook nog ruimte is voor regels, die kunnen worden gesteld bij voorbeeld door gemeenten en provinciën. Dat is een gewoonte en dat is ook neergelegd in veel toelichtingen en in veel schriftelijke stukken, die betrekking op de grondrechten hebben. Ik meen dat dit ook ter sprake is gekomen bij de gedachtenwisseling over hoofdstuk 7, die hier is gevoerd, wat de lagere gemeenschappen betreft.

Dat laat in dit geval dus ruimte voor autonome vaststelling van regels door provincies en gemeenten, uiteraard met inachtneming van datgene wat de wetgever heeft vastgesteld. Dat is het eerste punt.

Het tweede punt betreft de vraag, in hoeverre op zich zelf delegatie is toegelaten. De geachte afgevaardigde vroeg, of dan niet het woord 'regelen' moet worden gebruikt. Wij hebben ook hierbij al een zekere traditie ontwikkeld en die is ook voldoende in de stukken neergelegd. Telkens wanneer wordt gesproken over 'regelen' of 'regels', dan wordt daarmee bedoeld, dat delegatie mogelijk is. Ik hoop de geachte afgevaardigde op dit punt te hebben gerustgesteld. Wanneer er dergelijke regels zijn die ruimte laten voor of opdrachten geven aan de vertegenwoordigende lichamen van de lagere gemeenschappen, dan zijn wij op het terrein van het medebewind en niet op dat van de autonomie.

Ik meen dus dat, gezien de terminologie die bij de herziene Grondwet

wordt gebruikt, deze simpele bepaling: 'De wet stelt algemene regels van bestuursrecht', zowel ruimte geeft voor autonome uitoefening van bevoegdheden op dit terrein door de gemeenten en de provincies als voor het aan deze opdragen en derhalve uitoefenen daarna in medebewind van zodanige bevoegdheden.

Ik kom nu tot het amendement van de geachte afgevaardigde. Daarover is reeds gesproken, maar de Minister heeft mij verzocht om het standpunt in verband met het ontraden nader toe te lichten. Ik wil erop wijzen dat het wetsontwerp allerminst uitsluit dat de wet algemene regels van administratief procesrecht zou vaststellen. De vraag komt op, of het niet wenselijk is daarvoor een speciale zinsnede in het grondwetsartikel op te nemen. Daarover denk ik anders dan de geachte afgevaardigde. Hij heeft terecht opgemerkt, dat het administratieve procesrecht op het ogenblik is verdeeld over heel veel wetten. Ik noem daarvan de Wet op de Raad van State en de Wet AROB.

Zoals bekend is, handelen die over het administratief beroep bij de afdeling voor de geschillen van bestuur van de Raad van State en over het proces voor de afdeling rechtspraak van die raad. Ik noem verder de Beroepswet en de Ambtenarenwet 1929, die handelen over de processen voor de raden van beroep en de ambtenaren-gerechten. Daarbij is als hogere beroepsinstantie aangewezen de Centrale Raad van Beroep. Verder is er nog de Wet houdende administratieve rechtspraak bedrijfsorganisatie. Die betreft het proces voor het College van beroep voor het bedrijfsleven. Voorts noem ik nog, zonder volledig daarmee te zijn, als een belangrijke regeling van administratief procesrecht de Wet administratieve rechtspraak belastingzaken, welke handelt over de belasting-rechtspraak voor de gerechtshoven en de Hoge Raad.

Nu kan men wel in het algemeen denken over de harmonisatie van procesrechtelijke regelingen, maar men zal dan toch rekening moeten houden met de aard van de materie die in al deze verschillende administratieve procedures wordt behandeld en ook met het verschillend karakter van de rechterlijke of administratieve organen die daarover een beslissing hebben te nemen. Het zou naar mijn mening onjuist zijn, op dit punt al te veel te willen voorschrijven.

Voldoende lijkt mij de stimulerende werking die toch al kan uitgaan van de in het wetsontwerp voorgestelde be-

paling. Die kan een prikkel geven om zich nader te bezinnen op de vraag of voor het bestuursprocesrecht algemene regels kunnen worden geformuleerd en wel zodanige algemene regels, dat zij, zonder aan het eigen karakter van bepaalde soorten administratieve procesvoering tekort te doen, geleidelijk daarin meer eenheid zullen brengen. Daaraan is reeds aandacht gegeven. Er is ook aandacht aan gewijd door bij de administratieve pro-

De geachte afgevaardigde vond misschien dat er te veel aandacht aan is gegeven. Er is ook aandacht aan gegeven door bij de administratieve procesvoering betrokken instanties. Daarvoor is, zoals ik reeds eerder heb opgemerkt, een goede aanzet gegeven in de literatuur. Ik noem in het bijzonder de verhandeling in 1978 door de Vereniging voor Administratief Recht, met speciaal daaraan gewijde preadviezen van de heren Van Galen en Van Maarseven.

Ik hoop dat de geachte afgevaardigde mede door mijn uiteenzetting genoeg zal willen nemen met de voorgestelde tekst. De tekst spreekt wel niet speciaal over het administratieve procesrecht, maar sluit allerminst het stellen van regels over deze materie door de wetgever uit. Zij vormt op zich zelf – ik herhaal het – al een prikkel zodra dit mogelijk is ook dergelijke algemene regels te stellen.

Dit is wat ik zou willen zeggen naar aanleiding van het wetsontwerp inzake het codificatie-artikel, waarbij ik mij heb beperkt tot het tweede lid daarvan.

Nu wil ik iets zeggen over interventies en amendementen van de heer Brinkhorst, waarvan sommige ook met andere leden zijn ingediend. Daaraan moet ik een kleine opmerking laten voorafgaan over een vraag die hij gesteld heeft. Hij heeft in zijn betoog, dat ik inhoudelijk belangrijk heb gevonden – dat is trouwens in het algemeen het geval wanneer ik hier luister, hetgeen ik dientengevolge als een voorrecht beschouw – de vraag gesteld waarom in de nota naar aanleiding van het eindverslag nog steeds de term 'uitvoeringsovereenkomst' voorkwam en niet de term 'uitvoeringsverdrag' is gebruikt. Ik was geneigd hem te zeggen dat het een vergissing onzerzijds was, maar ik heb bij de voorbereiding van mijn antwoord de nota er nog eens op nageslagen. Toen heb ik inderdaad op de bladzijden 5 en 6 de term 'uitvoeringsovereenkomst' gevonden, maar hij werd daar gebezigd in het verband van de bestaande grondwettelijke bepalingen. Dus was hij juist gebruikt. In

Simons

de nota is een uiteenzetting gegeven van het begrip 'uitvoeringsovereenkomst' en dan staat daarbij 'zoals dat thans gangbaar is'. Bovendien – dat is wel grappig – is dit gebeurd om gevolg te geven aan een verzoek van de D'66-fractie. Deze had ook – naar mijn mening niet ten onrechte – de term 'uitvoeringsovereenkomst' gebruikt. Dit kan men nalezen in het eindverslag op bladzijde 4. Het lijkt mij dus dat wij bij het gebruik van deze term in goed gezelschap waren.

Nu heb ik niet precies nagegaan of in de nota naar aanleiding van het eindverslag de term ook nog wel eens is gebruikt in het verband van de voorgestelde nieuwe bepaling. Ik heb het in ieder geval niet aangetroffen. Wat er van zij, ik kan de geachte afgevaardigde de verzekering geven dat wanneer de nieuwe bepalingen van kracht zullen zijn geworden ongetwijfeld in de toekomst zal worden gesproken over uitvoeringsverdragen. Ik hoop hem hiermee te hebben gerustgesteld.

Ik kom nu tot twee amendementen die de geachte afgevaardigde heeft ingediend en waarmee wordt beoogd, de werking van het internationale recht in de nationale rechtsverhoudingen nog uit te breiden.

Amendement 14a van de heer Brinkhorst beoogt om uit artikel 5.2.2b de woorden 'een ieder verbindende' te laten vervallen. Eén van de argumenten van de heer Brinkhorst is, dat deze term ieder onderscheidend vermogen begint te ontberen. Ik ben dat niet met hem eens. Allereerst wil ik erop wijzen dat niet alleen artikel 5.2.2b spreekt van 'een ieder verbindende bepaling'. In artikel 5.2.2a komt evenals in het bestaande artikel 65 een dergelijke term voor. Ik heb de indruk dat de heer Brinkhorst wel hecht aan het behouden van deze term, die hij dus niet zo onduidelijk acht, in artikel 5.2.2a.

De woorden, die de geachte afgevaardigde uit artikel 5.2.2b wil laten verdwijnen, hebben de bedoeling, duidelijk vast te leggen dat rechtstreekse werking tegenover de burgers slechts toekomt aan wat men pleegt te noemen de 'self executing' bepalingen van verdragen en besluiten van internationale organisaties. Die besluiten van internationale organisaties hebben in dit opzicht praktisch misschien nog meer betekenis dan de bepalingen van verdragen. Ik denk aan de verordeningen en richtlijnen van de Raad en Commissie der Europese Gemeenschappen. Over de verordeningen is in artikel 189 van het EEG-verdrag bepaald: Ze zijn verbindend in al hun on-

derdelen en in elke lid-staat rechtstreeks toepasselijk. Voor richtlijnen geldt een andere regel: Zij zijn verbindend ten aanzien van het te bereiken resultaat, aan de nationale instanties wordt de bevoegdheid gelaten vorm en middelen te kiezen.

Nu heeft de jurisprudentie van het Luxemburgse Hof uitgemaakt, dat ze rechtstreeks van toepassing kunnen zijn op burgers van lid-staten indien een lid-staat heeft nagelaten binnen de door de richtlijn gegeven termijn de nationale wetgeving aan die richtlijn aan te passen.

Nu meen ik dat dergelijke jurisprudentie zich uitstekend verdraagt met de bepalingen, die in het wetsontwerp worden voorgesteld. Met die bepalingen wordt een traditie voortgezet, een nog wel niet zo lang bestaande traditie, maar zij dateert dan toch van de grondwetsherziening van 1953. In 1956 zijn de woorden 'welke naar haar inhoud een ieder kunnen verbinden' in de artikelen 65 en 66 opgenomen. Die woorden hebben aanvankelijk ontbroken in de tekst van die artikelen volgens een grondwetsherziening van 1953, maar daarmee was men vrijwel aanstonds niet tevreden. Er is toen een commissie ingesteld onder voorzitterschap van Kranenburg, die heeft geadviseerd de bepaling scherper te formuleren met de tekst, die vervolgens in 1956 in de Grondwet is gebracht. Sindsdien heeft de Nederlandse rechter zich vertrouwd kunnen maken met deze grondwettelijke bepalingen.

Ik meen dat de Nederlandse rechter – misschien mede onder invloed van de jurisprudentie van het Luxemburgse Hof – in daarvoor in aanmerking komende gevallen niet meer schroomt de rechtstreekse werking voor de burgers van verdragsbepalingen van internationale organen te erkennen en daarvoor zo nodig nationale regelingen opzij te zetten. Daarom behoeft ook niet te worden gevreesd voor een beperkte uitleg van de term 'een ieder verbindende' wanneer de rechter met ander internationaal recht dan het EEG-recht geconfronteerd wordt. Hoever de rechter daarbij zal gaan, moet dunkt mij aan de rechter worden overgelaten.

Hij vindt daarvoor echter zoals ook in de memorie van antwoord is gesteld in de woorden 'een ieder verbindende' een aanknopingspunt voor zijn beslissing in concrete gevallen. Tot slot van zijn betoog in deze kwestie heeft de geachte afgevaardigde nog gesproken over een mogelijk misverstand wat betreft de eventuele uitspraak van de rechter over een ver-

dragsverplichting binnen de termijn, die aan de staat voor de uitvoering daarvan is gelaten.

Ik meen dat daarover geen misverstand bestaat. In de nota naar aanleiding van het eindverslag wordt er ook op gewezen dat het Europese Hof van Justitie er niet anders over denkt. In de zaak I48/78, die hier ook is genoemd wordt duidelijk gezegd, dat de betrokken richtlijn eerst aan het einde van de gestelde termijn rechtstreeks werking zou kunnen hebben. Dat stemt overeen met hetgeen wij met ons voorstel beogen. Indien en zolang er een taak ligt voor de wetgever is het ongewenst dat de nationale rechter op zijn wijze aan de verdragsverplichting inhoudt zou geven. Mijn conclusie is dan ook, dat men er verstandig aan doet thans de lijn niet te doorbreken. Daarom doet men er goed aan, de tekst van 1956 in essentie te handhaven. Derhalve meent de Regering de aanneming van het amendement te moeten ontraden.

Met het voorstel in het regeringsontwerp worden het advies van de staatscommissie en ook het advies van de Raad van de Raad van State gevolgd.

Ik kom vervolgens aan het amendement dat betrekking heeft op de gelding van algemene regels van volkenrecht in de Nederlandse rechtsorde. Daarbij rijst de vraag, of ook de algemene rechtsregels van het ongeschreven volkenrecht in het algemeen boven het nationale recht moeten prevaleren. Dit amendement is ingediend op stuk nr. 14 (het gedeelte B). Van de zijde van de Regering is gekozen voor het bestaande stelsel. Volgens dat stelsel heeft bij strijd tussen het ongeschreven volkenrecht en de nationale wetgeving de nationale wetgeving voorrang.

Ik vermeld overigens dat de commissie van advies inzake volkenrechtelijke vraagstukken in 1968 in andere zin heeft geadviseerd. De staatscommissie adviseerde tot handhaving van het bestaande stelsel. De geachte afgevaardigde heeft ook een van haar voorzitters genoemd, namelijk de heer Donner. Uit het verslag blijkt ook dat deze zich niet van het oordeel van de staatscommissie heeft gedistantieerd. Dat heeft de geachte afgevaardigde trouwens ook niet beweerd. Hij heeft de heer Donner echter aangehaald om aan te tonen hoe de situatie voor 1953 was. Toch zou daarvan een suggestie kunnen uitgaan dat achter het indienen van het amendement ook het oordeel van de zeer hoog geschatte heer Donner stond. Ik ben blij te merken dat dit niet de bedoeling was.

Simons

Ik wijs er voor het goede begrip op dat het hier niet gaat om de vraag, of ook in de Nederlandse rechtsorde ongeschreven volkenrecht kan gelden. Hier is aan de orde de vraag in hoeverre volkenrecht van invloed kan zijn op de rechtspositie van de Nederlandse burger. Wat dit betreft, heeft de Regering als richtsnoer de eis van rechtszekerheid voor de burger genomen. Aan deze rechtszekerheid wordt misschien niet tekort gedaan door enkele bestaande wetsartikelen, waarin wordt erkend dat het ongeschreven volkenrecht op die terreinen binnen Nederland rechtskracht heeft. Dit is het geval met de in 1963 tot stand gekomen wijziging van artikel 99 van de Wet op de RO. Toen zijn de cassatiemogelijkheden verruimd tot schending van het recht (niet van de wet), met uitzondering van het recht van vreemde staten. Toen is bij de behandeling van de wetswijziging duidelijk gesteld, dat onder dat recht ook begrepen was het ongeschreven volkenrecht.

Dat is dus een belangrijke mogelijkheid voor de gelding van het ongeschreven volkenrecht. Het is overigens al veel eerder gebeurd, nl. bij het beken- de van 1917 daterende artikel 13a van de Wet houdende algemene bepalingen; de rechtsmacht van de rechter, de uitvoerbaarheid van rechterlijke vonnissen en van authentieke akten worden beperkt door de uitzonderingen in het volkenrecht erkend. In dat verband kan ik ook noemen artikel 13h van het Deurwaardersreglement dat hiermee nauw verband houdt en ik noem ook artikel 8 van het Wetboek van Strafrecht. Volgens dit laatste artikel wordt de werking van de artikelen 2 t/m 7 die over de toepasbaarheid van het Nederlandse strafrecht handelen, beperkt door de uitzonderingen in het volkenrecht erkend.

Ik zal nog een enkele andere wettelijke uitzonderingsmogelijkheid willen noemen en die heeft betrekking op het terrein van de belastingen. Volgens artikel 39 van de Algemene wet inzake rijksbelastingen wordt in de gevallen waarin het volkenrecht, dan wel naar het oordeel van de Minister van Financiën het internationale gebruik daartoe noopt vrijstelling van belasting verleend. De Minister van Financiën is bevoegd ter zake nadere regelen te stellen. Die bepaling – er is ook een soortgelijke bepaling in de Gemeentewet – wordt voornamelijk gebruikt voor de z.g. diplomatieke vrijstellingen. Dit zijn dus gevallen waarin de wet zelf de werking van het ongeschreven volkenrecht in de Nederlandse rechtsorde erkent. Maar een grondwettelijke op-

dracht om in het algemeen wettelijke voorschriften buiten toepassing te laten wegens strijd met het ongeschreven volkenrecht, zou een uitbreiding betekenen van de thans in de Grondwet vervatte toetsingsopdracht aan de rechter.

Het lijkt mij wenselijk, dat de nationale constitutie daar een grens trekt voor de toetsing door de rechter. Als de nationale wetgeving niet overeenstemt met ongeschreven volkenrecht, dan is het bepaald verkieslijk dat het de wetgever is die zo nodig de wetgeving aanpast. De taakafbakening tussen nationale rechter en wetgever zou bij voorbeeld op ongewenste wijze verschoven worden indien de rechter in het algemeen Nederlandse wettelijke voorschriften buiten toepassing zou moeten laten – ik geef hier een voorbeeld, ook al in verband met hetgeen de heer Brinkhorst heeft aangevoerd – op grond van een verdrag dat nog niet voor Nederland in werking is getreden, omdat het nog niet door het parlement zou zijn goedgekeurd.

Voor Nederland zou een dergelijk verdrag, althans naar mijn mening, in zekere zin te beschouwen zijn als nog ongeschreven volkenrecht. Zou de inhoud van het verdrag, terwijl dat nog niet door de Staten-Generaal is goedgekeurd toch door de Nederlandse rechter worden toegepast boven bestaande Nederlandse wettelijke voorschriften, dan zou hiermee dus ook aan het goedkeuringsrecht van de Staten-Generaal afbreuk worden gedaan. Ik meen hiermede ook een daarop gerichte vraag van de heer Van den Broek te hebben beantwoord.

Mijnheer de Voorzitter! Het is een moeilijk terrein en de Regering heeft na grondige afweging op dit moeilijke terrein gekozen voor handhaving van het systeem dat het niet de rechter maar de wetgever moet zijn die door aanpassing van de wet eventuele strijd tussen ongeschreven volkenrecht en nationaal wettelijke voorschriften oplost. Dat geeft beslist meer houvast voor de burger. De wetgever kan daartoe, indien hij dat wenselijk mocht achten, hetzij de eigen wettelijke regelingen aanpassen, hetzij voor het terrein waarover het gaat zonder meer het ongeschreven volkenrecht van toepassing verklaren, zoals dat geschied is in de genoemde voorbeelden. Dat lijkt mij een zinnig systeem en ook hierbij neemt de Regering het standpunt in dat dit systeem overeenkomstig het advies van de staatscommissie, dient te worden gehandhaafd. De Regering ontraadt dus ook aanvaarding van dit amendement.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.25 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van het wetsontwerp:

Wijziging van de Advocatenwet (Nieuwe regeling tuchtrechtspraak) (16 094).

Deze Koninklijke boodschap, met de erbij behorende stukken, is al gedrukt en rondgedeeld;

2°. de volgende brieven:

een, van de Minister voor Wetenschapsbeleid, inzake de toezending van een minimumprogramma voor kernenergie-onderzoek (15 801, nr. 11);

een, van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, met nadere wijzigingen in de Nota over de hoofdlijnen van de ontwikkeling van de Waddenzee (13 933, nr. 49);

een, van de Minister van Economische Zaken, ten geleide van het Summary and Overview INFCE, naar aanleiding van het Harrisburgdebat (15 580, nr. 15);

een, van de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, over de kosten van de opvang van vluchtelingen (15 800-XVI, nr. 93).

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

3°. de volgende brieven:

een, van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, met de jaarrekening en het accountantsrapport 1976 van de TH-Delft;

drie, van de Minister van Financiën, alle, over de opbrengstrekening van geldleningen ten laste van de Staat der Nederlanden.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven niet te doen drukken en ze voor kennisgeving aan te nemen; de bijgevoegde stukken liggen op de griffie ter inzage;

4°. de volgende brieven:

een, van de Minister van Economische Zaken, met een overzicht van wijzigingen in de opzet van de lijsten premiebele investeringen (15 562, nr. 30);

een, van de Staatssecretaris van Economische Zaken, naar aanleiding van de motie-Eversdijk inzake kleine kernen (15 397, nr. 10).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

5°. de volgende adressen:

een, van C. J. Wetzter te 's-Hertogenbosch, met betrekking tot zijn persoonlijke omstandigheden;

een, van F. L. Spierings te Eindhoven, met betrekking tot een uitkering;

een, van mevrouw M. H. Pardoel te 's-Hertogenbosch, met betrekking tot klacht tegen het medisch tuchtcollege;

een, van F. H. Oerlemans te Zoetermeer, met betrekking tot een W.U.V.-uitkering.

Deze adressen zijn gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

6°. de volgende brieven e.a.:

een, van het gemeentebestuur van Amstelveen, over de belemmeringen van de woningbouw door de aanwezige munitiemagazijnen aan de Nesslerlaan;

een, van de Vlaamse en de Nederlandse Vereniging van wiskundeleraars, over de voortgang van de werkzaamheden van het IOWO;

een aantal, over de voorgenomen bezuinigingen voor de fysiotherapie;

een, van J. T. A. Hing, over het beleid van drs. J. P. Pronk bij het onafhankelijk worden van Suriname;

een, van de voorzitter van de Vereniging tot bevordering van de kennis van het Frans, over de voornemens inzake het Frans in de brugklassen;

een, van J. Ph. Biekman, over problemen in de huidige samenleving;

een, van het bestuur van het Huurdersoverleg Oost-Groningen, over de vaststelling van de trendmatige huurverhoging 1980 op 6%;

een, van mevr. J. van der Veen, over energiebesparing;

een, van V. J. M. Dijkman, over de onroerend-goedbelasting;

een, van de vereniging van Nederlandse niet-rokers, over uitvoering van de motie inzake de rechten van de niet-rokers;

een, van R. G. Wiffers, over de voorgenomen bezuinigingen in de gezondheidssector;

een, van de directeur van de Maharishi International University, over het verschijnsel 'Zweven';

een, van de Voorzitter van het Productschap voor Pluimvee en Eieren, ter toezending van een aantal vergaderstukken;

een, van de P.v.d.A.-fracties van 47 grote en middelgrote gemeenten, over het voeren van een huisvestingsbeleid;

een, van het gemeentebestuur van Landsmeer, met betrekking tot de eventuele aanleg van rijksweg 7;

een, van E. Peree, over het toelatingsbeleid.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies;

7°. het academisch proefschrift van G. Kester: 'Transition to workers' self-management'.

Dit proefschrift is opgenomen in de bibliotheek der Kamer.

